

Ш. ҚОСИМОВА, С. МАҲКАМОВ

ЗАБОНИ ДАВЛАТӢ

(тоҷикӣ)

10

КИТОБИ ДАРСӢ БАРОИ СИНФИ X

*Ҳаёати мушовараи Вазорати маорифи Ҷумҳурии
Тоҷикистон ба ҷоп тавсия кардааст*

ДУШАНБЕ 2010

ХОНАНДАГОНИ АЗИЗ!

Забони тоҷикӣ, ки дар каламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон забони давлатӣ аст, яке аз забонҳои қадима ба шумор меравад. Ин забон хеле ширин ва гуворост. Бо ин забон адибони машҳури дунё, ба монанди Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абулқосими Фирдавӣ, Носири Хусрав, Саъдии Шерозӣ, Ҳофизӣ Шерозӣ, Камоли Хучандӣ, Абдураҳмони Ҷомӣ, Бадриддини Ҳилолӣ, Аҳмади Дониш, Шамсиддини Шохин, Садриддин Айний, Мирзо Турсунзода, Сотим Улугзода, Лоик Шералӣ ва дигарон асарҳои гаронбаҳо эҷод кардаанд. Ба забони тоҷикӣ на фақат асарҳои зиёди адабӣ, балки осори фаровони илмӣ ва таълимӣ навишта шудааст.

Шумо ҳоло то андозае бо ин каломӣ ширин бо ҳамдигар гуфтугӯ менамояд. Ҳангоми иҷрои савол ва супоришҳои ин китоб бо нозукиҳои забони тоҷикӣ ошно мегардед. Минбаъд низ саъю кӯшиш ба харҷ диҳед, ғо ин забони латифу шевори боз ҳам хубтару беҳтар омӯzed.

Дар вақти кироат ё навиштани порчаҳои назму наср ғайр аз калимаҳо, аз таркибу ибораҳои ин китоб самаранок истифода намуда, савияи дониши хешро баланд бардоред.

Агар дар ёфтани шарҳи маъноӣ калимаҳои душворфаҳм душворӣ кашед (зеро овардани ҳамаи лугатҳо аз имкон берун аст), ба лугатҳои тоҷикӣ-русӣ ва ё тоҷикӣ-ӯзбекӣ нигаред. Ба устодон ва ё падару модарон муроҷиат намоед.

Барои харҷи зудтар азхуд кардани забони тоҷикӣ ба шумо муваффақиятҳо хоҳонем!

Муаллиф

Ҷадвали истифодаи китоб

№	Ному насаби хонанда	Синф	Соли хониш	Ҳолати китоб (баҳои китобдор)	
				Аввали сол	Охири сол
1.					
2.					
3.					
4.					
5.					

ДАРСИ 1

ТАКРОРИ ДАРСҲОИ ГУЗАШТА

Машқи 1. Матнро хонед ва маънидод намоед.

Хоксорӣ беҳтарин хислати мардуми тоҷик аст.

Хоксорию адаб аломати донишмандии инсон мебошад, ки он ба дарахти мевадор монандӣ дорад, зеро ҳосили дарахт вазнинӣ кунад, шохаҳои пурбори он ба замин ҳам мешаванд.

Ниёгонамон моро панд дода ба роҳи ростии зиндагӣ ҳидоят намудаанд.

Боре шоири дӯстдоштаамон Мирзо Турсунзода гуфта буданд, ки мо бояд одаму одамгарӣ ва хоксорию аз Абдуррахмони Ҷомӣ барин адибони барҷастаамон биомӯзем.

Нақл мекунам, ки Ҷомӣ зимистону тобистон ҷомаи одии пахтагин мепӯшиданд. Худро аз дигарон ҳаргиз боло намегузоштаанд.

Душману дӯстро шинос, писар,
Дур парто ҷавобаландиро!

Шоири дигари тоҷик Суҳайлӣ Ҷавҳаризода хоксорию ҳусни хулқ ва фазли инсонӣ шуморида, худписандиро мазаммат менамояд. Дар бобати одоби суҳан панд медиҳад, ки кас бояд аввал суҳанро пурра гӯш карда, сипас лаб кушояд, зеро одоби суҳанронӣ чунин аст:

Хоксорӣ ҳусни хулқу фазли инсонӣ бувад,
Худписандӣ, ҷони ман, бурҳони нодонӣ бувад.
Ҳар суҳан дорад сару бун гӯш кун, бишнава тамом,
Баъд лаб во кун, ки одоби суҳанронӣ бувад.

Машқи 2. Матнро нависед. Ба калимаҳои ишорашуда савол гузошта, кадом ҳиссаи нутқ будани онҳоро муайян намоед. Фаҳмонед, ки онҳо чӣ тарз сохта шудаанд?

Шарифҷон маҳдум одами **баландқомат**, **сафедруй** буда, дар вақте ки ман ба хизмати ӯ даромадам, бисту ҳафт сол умр дошт.

Шарифҷон маҳдум дар **хушхатӣ**, **хушсаодӣ** ва **шеърфаҳмӣ** дар байни муллозодагонии Бухоро қариб ягона буд.

Садриддин Айний

Машқи 3. Матро хонед, мазмунашро накл карда, тарҷума намоед.

Бо қарори собиқ Шӯрои вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон 31-уми майи соли 1963 Низомномаи мукофоти давлатии ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ дар соҳаи адабиёт, санъат ва меъморӣ тасдиқ гардид.

Нахустин шахсе, ки ба ин унвон мушарраф шуд, устод Мирзо Турсунзода барои офариниши достони «Ҷони ширин» буд.

**САВОЛ ВА СУПОРИШ
ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ
САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР**

Кӣ тезтар менависад ва тарҷума мекунад?
Кто быстрее напишет и переведет?
Ким тез ёзади ва таржима килади?

Машқи 4. Калимаҳоро нависед ва муайян намоед, ки кадом ҳиссаи нутқанд.

Гуруҳи 1:

нон —
тут —
тез —
дод —
дид —
ана —

Гуруҳи 2:

об —
акка —
зебо —
Азиза —
ширин —
нодон —

Намуна: ана — *кани?* = ҷонишини ишоратӣ; об — *чӣ?* = исм

— Дарозтарин дарё дар Тоҷикистон кадом аст?

— Дарёи дарозтарини Тоҷикистон Сир ном дошта, 2663 км дарозӣ дорад. Он оби худро ба баҳри Арал мерезад.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ

баландқомат
сафедруй
хушхат
хушсаовд

Ба забони русӣ

высокий
белоликий
красивый почерк
грамотный

Ба забони ўзбекӣ

баланд бўйли
оқ юзли
хушхат, ёзуви чиройли
доно, саовдли

шеърфахмӣ
собик
меъморӣ
мушарраф
мачмӯа
мачмӯаи шеърхо
дароз
дарозтарин
бахр

стихovedство
бывший
архитектурный
удостоенный
сборник
сборник стихов
длинный
самый длинный
море

шеършунос
собик
меъморлик
мушарраф
тўплам
шеърлар тўплами
узун, узок давомли
энг узун
денгиз

ДАРСИ 2

ТАКРОРИ БОБИ МОРФОЛОГИЯ ВА СИНТАКСИС

Машки 5. Матнро бодиккат хонед.

ПАЙДОИШИ КҶЛИ САРЕЗ

Кӯли Сарез яке аз навтарин кӯлҳои рӯи замин аст. Таърихи пайдо шудани ин кӯл чунин аст:

Шаби 18-уми феввали соли 1911 дар қисми маркази Помир заминчунбӣ ба амал омад. Бисёр ҷойҳои Хоруғ, Шугнон ва Рӯшон фуру рафтанд. Дар водии дарёи Мурғоб кӯхлораҳо қанда шуда, пеши роҳи онро банд карданд. Хамин тавр, рӯз аз рӯз об зиёд шуда, дар охир деҳаи Сарезро зер кард.

Соли 1914 оби Сарез аз таги баландии деҳаи Усой роҳ кушода, ҷараёни худро дигар намуд. Аз он дарёи Барганг ба вучуд омад. Хатари пур шудани кӯли Сарез таҳдид мекард. Ҳоло кӯли Сарез 60 километр дарозӣ ва 2 километр бар дошта, ҷуқуриаш ба 400—500 метр мерасад.

САВОЛ ВА СУПОРИШ
ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ
САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР

1. Чаро кўлро Сарез меноманд? Почему озеро называется Сарез? Кул нега Сарез деб номланади?
2. Он чй тавр пайдо шудааст? Как образовалось озеро? У қандай пайдо бўлган?
3. Аз мутолиаи ин матн чй хулоса баровардед? К какому выводу вы пришли, прочитав текст? Матнии ўқиб, сиз қандай хулосага келдингиз?
4. Калимаҳои ишорашударо аз ҷиҳати сохт шарҳ диҳед. Объясните, разберите по составу выделенные слова. Сузларни туркумлар бўйича булақларга ажратинг.
5. Ҷумлаи охиrho тарҷума кунед. Переведите последнее предложение. Охирги гапни таржима килинг.

Машики 6. Барои ҳар калимаи сутуни якум аз сутуни дуюм мувофиқашро ёбед. (Қор дар тахтаи синф.)

хондан	кай бувад монанди дидан?
шунидан	айб нест
пурсидан	дар донишгоҳ боиси ифтихор аст

Намуна: хондан дар донишгоҳ боиси ифтихор аст.

Машики 7. Бандакҳои феълии ҷумлаҳоро гузошта нависед ва тарҷума кунед.

Намуна: 1. Ман ҳикояро хондам.

2. Нигора китобро меҳон...
3. Бачаҳо бозй мекард...
4. Шумо дар кучо буд...?

Чит калимаи ҳиндӣ буда, маънояш матои сернақш ва майдагул аст.

САВОЛ ВА СУПОРИШ
ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ
САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР

1. Бо калимаи «чит» як мисол тартиб дода, онро тарҷума кунед. Составьте предложение со словом «ситец» («чит»), переведите. «Чит» сўзи иштирокида гап тузинг ва таржима килинг.
2. Калимаи «чит» кадом ҳиссаи нутқ аст? Чаро? Каким членом предложения является слово «чит»? Почему? «Чит» сўзи қайси гап бўлагига киради? Нима учун?

Машқи 8. Муамморо ҳал кунед. Кадом калима 104 ҳарф дорад?

100				
-----	--	--	--	--

МАШҚИ САНЧИШИ ТЕСТӢ

Бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон 8-уми сентябри соли 1997 ба ду нафар фарзанди барӯманди халқи тоҷик унвони олии «Қаҳрамони Тоҷикистон» дода шуд. Онҳо кӣҳо буданд?

- А. Нусратулло Махсум ва Шириншоҳ Шохтемур;
- В. Бобочон Ғафуров ва Мирзо Турсунзода;
- С. Эмомалӣ Раҳмон ва Шириншоҳ Шохтемур;
- Д. Садриддин Айни ва Бобочон Ғафуров;
- Е. Мирзо Турсунзода ва Нусратулло Махсум.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ

бодикқат
кӯл
чунин
замин
заминчунбӣ
кӯхпораҳо
хамин тавр
чараёни худро
дарозӣ
бар
ба вучуд омад
таърих
ишора шуда
шарҳ диҳед

Ба забони русӣ

внимательно
озеро
таково
земля
землетрясение
скала, утёс
таким образом
своё течение
длина
ширина
образовался
история
указанный
объясните,
разъясните

Ба забони ўзбекӣ

диққатли, диққат билан
кӯл
шундай, шунингдек
ер, тупрок
ер кимираши, зилзила
тоғ қоялари
шундай қилиб
ўз оқими
узуңлиғи
эни
ташқил бўлди
тарих
ишора этилган
изоҳланг

ТАРТИБ ДОДАНИ МАТНҲОИ ШНФОҶӢ ВА ХАТӢ

Ба саволҳо посух диҳед:

- Ҳиссаҳои ёридиҳандаи нутқ кадомҳоянд? Номбар кунед.
- Яке аз онҳоро бо мисолҳо фаҳмонед.
- Ҳиссаҷаҳои *бале, наҳод, оё, магар, ҳатто, фақат, танҳо, -ку, -а, ҳам, чи...чи, на... на* аз ҷиҳати сохт чӣ гуна мебошанд? Чаро?

Маниқи 9. Ҷумлаҳоро нависед, ҳиссаҷаҳоро ёфта, сохти онҳоро муайян намоед:

1. Мана, ҳуди ҳозир ҳабар омад, ки мо ғалаба кардем.
Фотеҳ Ниёзӣ
2. — Ба Шумо ҳалал расонидам, — гуфт мӯйсафед.
— Не, не, бемалол гап задан гиред.

Ҷалол Иқромӣ

Ба хотир оред:

1. Ҳиссаҷаҳо калимаҳои ёридиҳандаи нутқ буда, ба ҷумла тобишҳои гуногун медиҳанд.

2. Онҳо маънои лугавӣ надоранд ва ба саволҳо ҷавоб намешаванд.

Мисол: — Ту донишҷӯ ҳастӣ?

— Ҳа, (бале, оре) ман донишҷӯ ҳастам.

Маниқи 10. Дар мавзӯи «Касби дӯстдоштаи ман» накле нависед.

Машки 11. Матиро хонда, ҳиссачаҳои онро нависед.

Аз дариҷаи боғ Бобак намудор шуд:

— Гардиш мекунед, бобочон?

— Биё, Бобакчон, Абудулаф бедор шуд?

— Не, ханӯз хоб.

Ровӣ бо хоби тӯлонӣ мондагии роҳи дарозро мебаровард.

— Хуб шуд, ки омадӣ. Биё, ман тӯро имтиҳон мекунам.

Бобак як қадар ҳаросида бемайл ба назди устод омад.

— Сабақи наватро аз ёд кардӣ?

— Кардам, бобочон, аммо намедонам ҳамааш ба ёдам бошад ё не?

— Ҳоло мо инро мебинем. Ку бигӯ, вақте ки аз Бузургмеҳр дар бораи росткориву шоистагии инсон суол карданд, ҳаким чӣ посух дод?

Бобак фикр карда аз «Шоҳнома» байтҳои дахлдорро ба ёд овард ва дармонда-дармонда хонд...

Сотим Улугзода

Машки 12. Агар ҳарфҳои кроссворди зеринро аз тарафи рост, аз поён ба боло дуруст хонед, ҷумлае ҳосил мегардад. Ёбед.

МАШҚИ САНЧИШИ ТЕСТӢ

Ҳиссачаҳо аз рӯйи маъно ва вазифа ба ҳелҳо ҷудо мешаванд. Дар тести зерин ҷавоби дурусти ҳиссачаҳои инкориро ёбед.

А. Магар, оё, наҳод, кӣ, -чӣ?

В. Ҳатто, ҳам, хоҳ...хоҳ, на... на;

С. Не. на.

Д. Ҳа (ҳо), бале, оре, хайр;

Е. Мана, -ку, -дия, э.

Бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
Эмомалӣ Раҳмон соли 2009 — Соли Имоми Аъзам
эълон гардид. Саид Аҳмад ал Вастӣ дар ситоиши
Имоми Аъзам фармудааст:

Имоми Аъзам — зоти муаззам,
Бо илми тақво будӣ муназзам.
Бо иқтидояш мо шод ҳастем,
Аз нури илмаш пур гашта олам.

САВОЛ ВА СУПОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР

Дар бораи Соли Имоми Аъзам маълумот диҳед. Шеърро аз ёд кунед.
Расскажите про Год Имома Аъзама. Выучите наизусть стихотворение.
Имоми Аъзам Йили ҳақида маълумот беринг. Шеърни ёдланг.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ

ёридоханда
муайян кунед
хиссаҷаҳо
гӯё ки
на ин ки
хо, ана
чӣ гуна?

тобишҳои гуногун
аз поён
тарафи рост
соли Имоми Аъзам
ха (бале, оре)
наход
фақат
мана
не, на
на..., на...
оё?
-ку

Ба забони русӣ

вспомогательный
определите
частицы
как будто бы
ни то что
вон тот
какого? какой? (-ой?,
-ая?, -ое?, -ие?)
разные значения
снизу
правая сторона
год Имома Аъзама
да; хорошо, ладно
неужели
только
вот; на
нет, не
ни..., ни...
разве?... ли
ведь, же

Ба забони узбекӣ

ёрдамчи
аникланг
юкламалар
гӯёки
наинки (нафақат)
ана, ўша (ана у)
қандай?

турли товланиш
пастандан
ўнг томон
Имоми Аъзам йили
яхши, майли
находки
фақат
мана
йўқ
на..., на...
шунақами?
-ку

ТАКРОРИ ПОРЧАҲОИ НАЗМ ВА НАСР

Машқи 13. Чумларо нависед, сохти калимаҳои ишорашударо дар алоҳидагӣ нишон диҳед.

Имрӯз *Тоҷикистон* ба хотири *сохтмони* Нерӯгоҳи Барки обии Рогун монанди ҷавони *қавипайкар* ва *диловари бистсолаест*, ки ба мақсади Фарҳоди *кӯҳкан* синаи кӯҳи хороро мешикофад, пешни дарёи шӯху *саркаши* Вахшро мебандад, кишвари худ ва минтақаро *чарогистон* мегардонад.

Рӯзномаи «Омӯзгор»

Машқи 14. Калимаҳои мураккабро нависед ва аз кадом ҳиссаи нутк сохта шудани онҳоро муайян намоед.

як-гӯша —
як-дил-она —
ду-тор —
се-барг-а —
чор-боғ —

панҷ-рӯд —
шаш-мақом —
Шаҳр-и-нав —
ҳашт-сад —
нӯҳ-сол-а —

Намуна: чорбоғ — чор — шумораи миқдорӣ; боғ — исм.

Ин калима исми мураккаб аст.

Машқи 15. Дар ин нақша 9 шаҳр, вилоят ва кишвари сафаркардаи шоир Носири Хусрав ҷой дода шудаанд. Ёбед.

(Макка, Тунис, Яман, Шош, Фаластин, Тароблис, Сурия, Халаб, Миср).

Машқи 16. Ҷавоби чистонро ёбед.

Аз алаф пастам,
Аз кӯҳ баландам.

Калимаи «чой» (чвай) чинӣ (хитой) буда,
ба фонди луғавии бисёр забонҳо, аз он
ҷумла забони тоҷикӣ, дохил гардидааст.

**САВОЛ ВА СУПОРИШ
ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ
САВОЛ ВА ТОПШИРҚЛАР**

Бо калимаҳои «чой» ва «чойник» ҷумла тартиб дода, тарҷума кунед.
Составьте предложение со словами «чой» и «чойник».
«Чой» ва «чойник» сӯзлари билан гап тузинг.

ҲОЗИРҶАВОБ БОШЕД!

Як ҷуфт асп 40
километр роҳро дар як
соат тай кардаанд.

Савол: — Ҳар як
асп дар алоҳидагӣ чанд
километр роҳро тай
кард?

Ҷавоб: — Ҳар як
асп 40 километр роҳро
тай кард.

Савол: — Чаро?

Ҷавоб: Барои он ки онҳо роҳро баробар паймудаанд.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ

коҳил (танбал)
мавзӯ
зарбулмасал
хиссаи нутқ
якдилона

Ба забони русӣ

лентяй, ленивый
тема
пословица
часть речи
единодушно

Ба забони ўзбекӣ

танбал, дангаса
мавзу
мақол
сўз туркуми
бирдамлик

хафтсад
маро ёбед
оё медонед?

семьсот
найдите меня
знаете ли вы?

етти юз
мени топинг
биласизми

ДАРСИ 5

КОРИ АМАЛИ (ДИКТАНТИ САНЧИШ) ¹

ДАРСИ 6

ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

22-ЮМИ СЕНТЯБР — РӯЗИ
АБӮАБДУЛЛОҲИ РӮДАКӢ

Машиқи 17. Матнро нависед.

Асосгузори адабиёти классикии форсу тоҷик, шоири *газалсаро* Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ 1150-сола шуд. Ном ва кори ӯро қадр карда, ҳар сол 22-юми сентябр «Рӯзи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ» дар тамоми ҷумҳурии ҷашн гирифта мешавад. Дар эҷодиёти *баланднояи* устод панду ҳикматҳои зиёде ҳастанд, ки то ҳол дар тарбияи насли наврас саҳм мегузоранд.

САВОЛ ВА СУЊОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР

1. Калимаҳои ишорашудаи матнро нависед ва шарҳ диҳед. Выпишите из текста выделенные слова, объясните. Матнда ажратиб кӯрсатилган сӯзларни ёзинг ва изоҳланг.

¹ Минбаъд доир кардани қорҳои амалӣ — диктант, нақли хаттӣ ва иншо ба салоҳиди омӯзгор ҳавола мегардад.

2. Чумлаи охирро тарчума кунед. Переведите последнее предложение. Охирги гапни таржима қилинг.
3. Шумораҳоро бо ҳарф нависед. Напишите числительные буквами. Санок сонларни ҳарфлар билан ёзинг.

Машки 18. Панду ҳикматҳои Абӯабдуллоҳи Рӯдакиро азёд кунед.

Ҳеч шодӣ нест андар ин ҷаҳон,
Бартар аз дидори рӯи дӯстон.

* * *

Ҳар кӣ н-омӯхт аз гузашти рӯзгор,
Низ н-омӯзад зи ҳеҷ омӯзгор.

* * *

Мардӣ набувад ғитодаро пой задан,
Ғар дасти ғитодае бигирӣ, мардӣ.

Машки 19. Матро хонед. Калимаҳои душворфаҳмо навишта гиред.

Рӯдакӣ дӯстиро аз ҳама чиз болотар ва бо дӯст ҳамдам буданро авлотар мешуморад. Ӯ насиҳат мекунад, ки одамон бояд дониш омӯзанд, аз таҷрибаи рӯзгор баҳра бурда, гуфтаҳои устодонро ба ҷо оранд.

Дар ситоиши мардиву мардонагӣ ва ёрӣ ба мӯхтоҷон иброи назар намуда, некиву нақӯкорино амали ҷавонмардӣ мешуморад.

Барои абадӣ ғардонидани номи шоир дар шаҳри Душанбе соли 2008 боғи ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ бунёд ёфт.

САВОЛ ВА СУПОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР

1. Чумлаи «Одамон бояд дониш омӯзанд» чӣ маъно дорад? Как вы понимаете выражение «Одамон бояд дониш омӯзанд»? «Одамон бояд дониш омӯзанд» гапнинг маъноси нима?

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ

асосгузор
қадр қардан

Ба забони русӣ

основоположник
оценить

Ба забони ўзбекӣ

асосчиси
қадрлаш

андар ин чахон
н-омӯхт
н-омӯзад
фитодаро
болотар
абадӣ
омӯзиш буд

в этом мире
не изучил
не научится
упавшего
выше
вечный
был изучающим

бу жаҳонда
ӯкимади, билмади
урганмади
йиқилгани
баландроқ
абадӣ
урганишда эди

ДАРСИ 7

ИНКИШОФИ НУТҚ

АБӮАЛӢ ИБНИ СИНО

Машиқи 20. Матнро хонед ва мазмунашро гуфта диҳед.

Дар давраи ҳукмронии Нӯҳ бинни Мансур падари ибни Сино — Абдулло, ки аслан аз Балх буд, ба Бухоро омада, дар деҳаи Ҳурметан ба сифати хизматчиӣ давлатӣ ба кор пардохт.

Баъдтар дар деҳаи Афшана ба Ситорабону ном духтар хонадор шуд. Соли 980 аз Ситорабону писаре ба дунё омад, ки ӯро Ҳусейн ном гузоштанд.

Ҳусейн аз синни 5-солагӣ ба хондан шурӯъ намуд. Сипас оилаи онҳо ба Бухоро кӯч баст. Ҳусейн дар 10-солагӣ Қуръон ва сарфу наҳви арабӣ, то синни 15-солагӣ илмҳои мантиқ, табиатшиносӣ, ҳисоб, фалсафа ва илоҳиётро омӯхта, дар синни 16-солагӣ ба омӯхтани илми тиб машғул мешавад. Баъд ба омӯхтани асарҳои олимони Букрот (Гиппократ) ва Ҷолинус (Гален) сар мекунад.

Рӯзе шох Нӯҳ бинни Мансур бемор мешавад. Сино ӯро муолиҷа карда барои истифодаи китобҳои китобхонаи подшоҳ иҷозат мегирад.

Ҳанӯз дар синни 21-солагии Сино мардуми шаҳрҳои Мо-вароуннаҳр, Хуросон ва Хоразм ӯро ҳамчун олим ва табиб хуб мешинохтанд.

Дар давраи ҳукмронии шох Султон Маҳмуди Ғазнавӣ Сино шаҳр ба шаҳр овора буд. Соли 1037 ӯ аз бемории шадид вафот кард.

Адиб, олим, файласуф, табиб ва шоир Абуалӣ ибни Сино 456 китобу рисола навиштааст. 23 асари ӯ ба забони дари тоҷикӣ навишта шудаанд. Аз ҷумла:

1. «Китобушшифо»
2. «Наҷот»
3. «Алқонун»
4. «Рисолаи кимиё»
5. «Мадади Сино»
6. «Зафарнома» ва ғ.

САВОЛ ВА СУПОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР

1. Мазмуни матнро нақл кунед. Перескажете содержание текста. Матн мазмунини айтиб беринг.
2. Фаҳмонед, ки чӣ тавр Сино аз китобҳои китобхонаи шох истифода намуд? Объясните, как Сино воспользовался книгами библиотеки царя? Сино шох кутубхонаси китобларидан қандай фойдаланганлигини тушунтириб беринг.
3. Сино дар ҷандсолағӣ ҳамчун олим ва табиб машҳур шуд? В каком возрасте Сино прославился как ученый и врачеватель? Неча ёшлигида Сино олим ва табиб сифатида танилди?

Машқи 21. Матнро ифоданок хонед, калимаҳои душворфаҳмро навишта гиред.

Вақте ба даҳсолағӣ расидам Қуръон ва миқдори зиёде аз илми адабиётро ёд гирифта будам. Мардум аз ҳолати ман дар тааҷҷуб буданд.

Сипас падарам маро барои ёд гирифтани ба назди марде, ки сабзӣ мефурухт ва ҳисобро хуб медонист, раҳнамоӣ кард, то аз вай таълим гирам ва ин илмро аз вай омӯхтам.

Пас аз омӯхтани илмҳои мантиқ, табиӣёт, фалсафа ва нучум ба ёд гирифтани илми тиб рағбат намудам. Аз ин рӯ, ҳамаи китобҳои, ки дар ин илм навиштаанд, хондам. Илми тиб аз донишҳои душвор нест. Аз ин ҷиҳат дар камтарин фурсат сирри онро доништам ва табибони донишманд дар назди ман ба омӯхтани илми тиб машғул шуданд ва беморонро парасторӣ мекардам. Сипас, як солу ним соли дигар дар дониш омӯхтан ва китоб хондан кӯшидам. Дар тамоми ин муддат ягон шаб то субҳ нахобидам ва дар рӯз ҳам гайр аз хондани илм ба чизии дигаре майл надоштам.

Баъд аз он ки ман ба хондан машғул шудам, агар хоб ба ман галаба мекард, ҳамон масъалаи илмиро, ки мутолиа мекардам, дар хоб медидам.

Соли 1980 дар шаҳри Душанбе 1000-солагии Абӯалӣ ибни Сино чашн гирифта шуд. Дар мавзеи Қарияи Болои шаҳр муҷассамаи Сино қомат афрохт.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ

илми мантиқ
фалсафа
китоб
рисолаҳо
табиатшиносӣ
ҳисоб
шӯҳрат ёфт
сарфу наҳв

Ба забони русӣ

логика
философия
книга
сочинения (трактаты)
природоведение
счёт
прославился
морфология и
синтаксис

Ба забони ўзбекӣ

мантиқ илми
фалсафа
китоб
рисолалар
табиатшунослик
ҳисоб
шӯҳрат топди
морфология ва
синтаксис

ДАРСИ 8

НАҚЛУ РИВОЯТҲО ДАР БОРАИ АБӮАЛӢ ИБНИ СИНО РУБОИҲОИ СИНО

Машқи 22. Мазмуни рубоии зерини Синоро нақл кунед.

Аз қаъри ғили сияҳ то авҷи Зӯҳал
Кардам ҳама мушқилоти гетиро ҳал.
Берун частам зи қайди ҳар макру ҳиял,
Ҳар банд кушода шуд, магар банди аҷал.

САВОЛ ВА СУПОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР

1. Ибораҳои ин рубоиро ба дафтар нависед. Перепишите словосочетания рубаи в тетрадь. Рубоийдаги ибораларни дафтарингизга ёзиб олинг.

2. Шоир «макру ҳиял» гуфта чиро дар назар дорад? Что подразумевает поэт под словами «макру ҳиял»? «Макру ҳиял» сӯзларида шоир нимани назарда тутмоқда?
3. Ин рубоиро аз ёд кунед. Выучите наизусть рубаи. Рубоийни ёдланг.

Машқи 23. Ривояти зеринро бодикқат хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Абӯалӣ Сино дар вақти гурезагиаш ба шаҳри Исфаҳон рафтааст. Ӯ зимни ин сафар ҳамроҳи худ китобе нагирифтааст. Талабагон ва олимони аз вай хоҳиш кардаанд, ки китоби «Қонун»-ро барои хондан ба онҳо бидиҳад. Абӯалӣ гуфтааст, ки ҳеҷ гуна китоб надорад, вале асари «Қонун»-ро аз ёд гуфтааст ва онҳо навишта гирифтаанд. Баъд аз он китоби «Қонун»-ро ёфта, навиштаи худро бо он муқоиса кардаанд, ҳеҷ фарқе надоштааст.

Машқи 24. Матиро хонед ва мазмунашро гӯед.

Рӯзе Абӯалӣ барои коре ба назди дӯконе рафт. Дар он ҷо ӯ дид, ки кӯдаки хурдсоле ба назди соҳиби дӯкон омада гуфт:

— Устодам маро фиристод, то барояш оташ бубарам.

Бача дар даст барои бурдани оташ чизе надошт. Дукондор дар ҳайрат монда пурсид:

— Оташро чӣ тавр мебарӣ, ки зарфе наовардӣ?

Бача ба кафи дасти худ хокистар рехт, ба болои он лаҳчаҳои оташро гузошт ва равои шуд.

Дукондор гуфт:

— Эй фарзанд, ту хеле зирак будай. Агар роҳи донишро пеш гирӣ, донишманди машҳур мешавӣ.

Бача гуфт:

— Монанди ман дар ин шаҳр бачаҳо зиёданд, аммо мо шароити таҳсил надорем.

Абӯалӣ аз заковати бача тааҷҷуб кард ва орзуманд шуд, ки шояд рӯзе расад, ки ҳамаи бачагон аз роҳи дониш баҳравар шаванд.

Ҳамин орзуи Сино ҳоло ҷомаи амал пӯшид.

Сотим Улуғзода

1. Ибораи «заковати бача»-ро чӣ тавр мефаҳмед? Как вы понимаете словосочетание «заковати бача»? «Заковати бача» ибораси нимани англатади?
2. Ҷумлаи охиrho тарҷума кунед. Переведите последнее предложение. Охирги гапни таржима қилинг.
3. Маънои ҷумлаи охиrho шарҳ диҳед. Объясните смысл последнего предложения. Охирги гап маъносини изоҳлаб беринг.

Машқи 25. Ривояти зеринро ифоданок кироат кунед.

Рӯзе Абӯалӣ ибни Сино бо ҷашмони пур аз оташи ҳаяҷон, посбонро ба ҳар тараф тела дода, ба назди шох Маҳмуд даромад ва таъзим карда гуфт:

— Амир, ганчинаи ҳикмат сӯхта истодааст. Ба сарбозон фармон диҳед, то ин ки сӯхторро хомӯш кунанд.

— Ту кистӣ? — пурсид Маҳмуд.

— Табиб, Абӯалӣ ибни Сино... Ҳар дақиқа ғанимат аст! Бузургтарин ҳазинаи олам нобуд мешавад!

— Ту ҳамон табибӣ, ки подшоҳи Бухороро табобат кардӣ?

— Бале. Илтиҷо мекунам, таъхир накумед, амир!

— Мо таърифи туро бисёр шунидаем, аммо гумон накарда будем, ки ту ин қадар ҷавонӣ...

Сотим Улугзода

1. Мазмуни матнро нақл кунед. Перескажите содержание текста. Матн мазмунини айтиб беринг.
2. «Ганчинаи ҳикмат» гуфта Сино чиро дар назар дошт? Что подразумевает Сино под выражением «ганчинаи ҳикмат». «Ганчинаи ҳикмат» деб Сино нимани назарда тутмоқда?
3. Чаро дар охири якчанд ҷумла аломати хитоб гузошта шудааст? Почему в конце нескольких предложений стоит восклицательный знак? Нима учун бир неча гаплар охирида ундов белгиси қўйилган?

МАШҚИ САЊИШИ ТЕСТИ

Абуалӣ ибни Сино барои таъсирбахш ифода кардани фикр дар рубоии зерин аз чӣ гуна калимаҳо истифода бурдааст?

Бо душмани ман чу дӯст бисёр нишаст,
Бо дӯст набоядам дигар бор нишаст.
Парҳез аз он шакар, ки бо заҳр омехт,
Бигрез аз он магас, ки бар мор нишаст.

- А. Сермаъно;
- В. Ҳамгуна (омоним);
- С. Мутазод (антоним);
- Д. Наздикталаффуз (пароним);
- Е. Муродиф (синоним).

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ

гил
гили сияҳ
то авҷи Зухал (сайёра)

ачал
оташ
кафи даст
ривоят
сарбозон
ганҷинаи ҳикмат

Ба забони русӣ

земля
недра земли
до вершин Зухала
(планета)
смерть
огонь
ладонь
легенда
солдаты
сокровищница знаний

Ба забони узбекӣ

лой, турпок
ер қаъри
Зухал авҷи

ўлим, ажал
олов
кафт
ривоят
аскарлар
билим хазинаси

ДАРСИ 9

ИНКИШОФИ НУТҚ

ДУШАНБЕ — ПОЙТАХТИ ТОҶИКИСТОН

Бо қарори Ҳукумати
Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳар
сол 17-уми апрел Рӯзи
пойтахт — шаҳри Душанбе
қайд карда мешавад.

ДУШАНБЕ — ПОЙТАХТИ ТОҶИКИСТОН

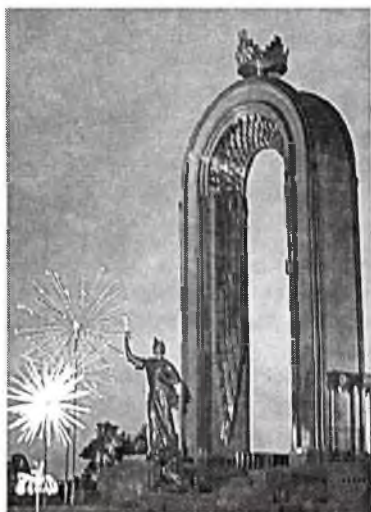

Номи Душанбе аз асри XVII машхур аст. Ҳар ҳафта рӯзи душанбе дар деҳае бозори калон барпо мегашт. Аз деҳаҳои дуру наздики атроф ба танҳо мардуми бумӣ, балки қорвониёни Роҳи Абрешим низ ҷамъ меомаданд. Ҳамин тавр, ин деҳа бо номи Душанбе машхур шуд.

Соли 1924 Тоҷикистон ҳамчун ҷумҳурии худмухтор дар ҳайати Ҷумҳурии Ёзбекистон таъкил ёфт.

Соли 1929 Тоҷикистон ба ҷумҳурии иттифоқӣ табдил ёфт. То соли 1961 Душанбе бо номи Сталинобод машхур буд. Сталинобод ба маркази саноатию фарҳангӣ табдил дода шуда, тараққӣ кард.

Имрӯз Душанбе пойтахти давлати соҳибистиқлол ва аъзон Созмони Милали Муттаҳид мебошад. Айни ҳол дар Тоҷикистон беш аз 130 сафоратхонаи давлатҳои ҷаҳон ҷаъолият доранд.

ДУШАНБЕ — МАРКАЗИ ИЛМУ ҲУНАР

Точикон фарҳанги сеҳазорсола доранд. Пойтахти Тоҷикистон шаҳри Душанбе мебошад. Шаҳри Душанбе маркази иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангист. Дар Душанбе сохтмонҳои азим идома доранд.

Дар ин шаҳр муассисаву корхонаҳои илмӣ, донишгоҳу донишқадаҳо, мактабу дармонгоҳҳо дари ҳешро ба мардум, баҳусус ҷавонон, боз кардаанд.

Шоирӣ халқии Тоҷикистон Боқӣ Раҳимзода дар васфи шаҳри Душанбе фармудааст:

Аҷаб шаҳри дилорой, Душанбе,
Хаёлам, зеби дунёӣ, Душанбе.
Шудам сарсабз дар оғӯши меҳрат,
Чу дил дар синаам ҷойӣ, Душанбе.

Ба гирдат ҳалқа баста кӯҳсорон,
Туру гардида ҳомии ниғаҳбон.
Ҳамеша то ки бошӣ сабзу хуррам,
Зи дил ҷорӣ намуда ҷашмасорон.

САВОЛ ВА СУЌОРИН ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОЌШИРИҚЛАР

1. Чаро шаҳри Душанберо маркази фарҳангӣ меноманд? Печему город Душанбе называють центром культуры? Нима учун Душанбе шаҳри маданият маркази деб аталади?
2. Барои ҷӣ шоир Душанберо «зеби дунё» мегӯяд? Печему поэт называет Душанбе «зеби дунё»? Шоир нима учун Душанбени «зеби дунё» деган?
3. Шеърро азёд кунед. Вьучите стихотворение наизусть. Шеърни ёдланг.

Машки 28. Шоира Норинисо дар ситоиши пойтахти ҷумҳурии азизамон — шаҳри Душанбе мефармояд:

Эй дӯст, биё, баҳри тамошои Душанбе,
Бешубҳа, ту ҳам мешавӣ шайдои Душанбе.
Бо ҳиммати мардони барӯманд ба дунё
Машҳур шавад шаҳри дилорои Душанбе.

САВОЛ ВА СУПОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОПИШРИҚЛАР

1. Ба назари шумо ба ин шеър чӣ ном гузоштан мумкин аст? Как по-вашему, можно назвать стихотворение? Шеърни яна қандай номлаш мумкин?
2. Мазмуни байти дуюмро тарҷума кунед. Переведите две последние строчки. Охирги байтни таржима қилинг.

Машки 29. Тарқиби калимаҳои зеринро шарҳ диҳед:

Шашмақомхон, боодобона, ҳамсинф, китобдор, Душанбе.

Намуна: **Шашмақомхон** калимаи мураккаб буда, **шаш** — шумора, **мақом** — исм ва **хон** — феъл мебошанд.

Машки 30. Бозии «Тезёбак».

1. Кадом ҳиссаи калима дар зери замин пинҳон аст?
2. Бо кадом ҳиссаи нутқ об менӯшанд?

ЛУГАТ:

Ба забони тоҷикӣ

қарор
чамъ омадан
худмуктор
саноатӣ
фархангӣ
сафоратхонаҳо
сеҳазорсола
ҷойи дигар
боодобона
хамсинф
китобдор

Ба забони русӣ

решение
собираться
суверенный
промышленный
культурный
посольства
трехтысячелетний
другое место
вежливо
одноклассник
библиотекарь

Ба забони ўзбеки

қарор
йигилиш
мухтор
саноатли
маданий
элчихоналар
уч минг йиллик
бошқа жой
одобли
синфдош
кутубхоначи

ДАРСИ 10

МАЪЛУМОТИ УМУМӢ ДАР БОРАИ ҲИССАҲОИ НУТҚ

Дар хотир доред:

Дар забони тоҷикӣ 10 ҳиссаи нутқ мавҷуд аст: 6-то мустақил ва 4-то ёридиҳанда (номустақил).

1. ҲИССАҲОИ МУСТАҚИЛИ НУТҚ:

Номи ҳиссаи нутқ	Ба саволҳои заил ҷавоб мешаванд:
исм	кӣ?, киҳо?, чӣ?, чиҳо?
сифат	чӣ хел?, чӣ гуна?
шумора	чанд?, чандум?
ҷонишин	кӣ?, чӣ?
зарф	чӣ тавр?, чӣ тарз?, кучо?, кай?
феъл	чӣ кор кард?, чӣ шуд?

2. ҲИССАҲОИ ЁРИДИҲАНДА (НОМУСТАҚИЛ)-И НУТҚ:

Номи ҳиссаи нутқ	Кадомҳо?
пешоянду пасоянд	аз, ба, дар, дар пеши, пеш аз...; -ро, барин (қатӣ)...
пайвандак	ва, -у (ю), аммо, вале, ё, ё ки, ё ин ки, чунки, зеро ки, агар...
ҳиссача	оё?, ҳа, не, навод?, навод ки, танҳо, ҳам, низ, фақат, маҳз...
нидо	ой, ҳой, эҳа, ҳм, уф...

Машқи 31. Нависед ва дар хотир нигоҳ доред.

Калимаҳо аз ҷиҳати маъноӣ лугавӣ ва хусусиятҳои шаклиашон ба даҳ ғуруҳ ҷудо карда мешаванд: исм, сифат, шумора, ҷонишин, феъл, зарф, пешоянду пасоянд, пайвандак, ҳиссача ва нидо.

Алоқамандии калимахоро мо дар ибораву ҷумлабандӣ мушо-
ҳида мекунем: Дарахт, дарахти мевадор, мо дар боғи мактаб дарахти
мевадор шинондём. Ин тарзи суҳанрониро дастури забон меноманд.

Намуна: Ҳамсинфони ман дирӯз дар боғи мактаб панҷох
бех ниҳоли себи хубонӣ ва зардолуи қандак шинонданд.

Киҳо? *ҳамсинфон* — исми ҷамъ.

Ҳамсинфони кӣ? *ман* — ҷонишини шахсӣ.

Кай? *дирӯз* — зарфи замон.

Дар кучо? **боғ**-исми танҳо, макон.

Боғи чӣ? **мактаб**-исми танҳо, макон.

Чӣ қадар? *панҷох бех* — шумораи адад ва нумератив.

Чӣ? *ниҳол* — исми танҳо, моддӣ.

Ниҳоли чӣ? *себ, зардолу* — исми танҳо, моддӣ.

Себи чӣ гуна? Зардолуи чӣ гуна? *хубонӣ, қандак* — сифати
нисбӣ.

Чӣ кор карданд? *шинонданд* — феъл, сиғаи хабарӣ, замони
гузашта.

дар — пешоянди аслӣ.

ва — пайвандаки пайваст.

МАШҚИ САНҶИШИ ТЕСТӢ

Дар ҷумлаи боло кадом исм ба вазифаи мубтадо омадааст?

А. Ҳамсинфон;

В. Себ;

С. Зардолу;

Д. Ниҳол;

Е. Мактаб.

ЉУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ

феъл
сифат
шумора
ҷонишин
зарф
пешоянд
пасоянд
пайвандак
ҳиссаҷа
нидо

Ба забони русӣ

глагол
имя прилагательное
имя числительное
местоимение
наречие
предлог
послелог
союз
частица
междометие

Ба забони ўзбекӣ

феъл
сифат
сон
олмош
равиш
олд боғловчи
қўшимча
боғловчи
юклама
ундов

шифохӣ
хатгӣ
алоқамандшавӣ
ибора
ҷумла

устный
письменный
связывание
словосочетание
предложение

оғзаки
ёзма
боғлаш
ибора
гап

ДАРСИ 11

ИСМ. ТАРКИБИ МОРФОЛОГИИ ИСМ

Машқи 32. Матнро нависед. Ба зери калимаҳое, ки ба саволҳои кӣ?, киҳо? ва чӣ?, чиҳо? ҷавоб мешаванд як хат кашед.

Ҷумҳурии зебоманзари мо кӯлҳои зиёд дорад: Зӯркӯл, Қарокӯл, кӯли Сарез, Искандаркӯл ва ғайра.

Олимон муайян кардаанд, ки Искандаркӯл дар қаторкӯҳҳои Хисор дар баландии 2195 метр аз сатҳи баҳр ҷойгир шуда, ҷуқуриаш ба 72 метр мерасад.

Дар хотир доред:

Исм ҳиссаи мустақили нутқ буда, номи ашёро (предметро) ифода мекунад.

Асоси исмро номи ашё муайян месозад. Исмҳо ба саволҳои кӣ?, киҳо? ва чӣ?, чиҳо? ҷавоб мешаванд.

Мисол: Ду нафар хонанда, китоб дар даст, сӯии хона равонанд.

Исмҳо шахсу гайришахс мешаванд. Исмҳои шахс бо иасванди **-он (-гон, -ён, -вон)**, гайришахс бо пасванди **-ҳо** шакли ҷамъ месозанд.

Дар забони тоҷикӣ танҳо шахс ба саволҳои кӣ? ва киҳо? ҷавоб шуда, боқимонда ҳама ашё ва мавҷудоти ҷондор ба саволҳои чӣ? чиҳо? ҷавоб мешаванд. **Мисол:** Нурали омад. Кӣ омад?

Соли 2010 соли паланг аст. Соли чӣ аст? (чист?)

Дар забони русӣ ба ҳамаи ашёи ҷондор саволи кӣ? (кто?) мегузоранд.

Машқи 33. Ҷумлаҳоро нависед, исмҳои шахс ва гайришахсро ба ғуруҳҳо ҷудо намоед.

1. Ханӯз ин гуна ғуфтуғузурҳо ба поён нарасида буд, ки Аҳмад аз дар даромад. (С. Айни)

2. Шабҳои дарози зимистон дар ин хел меҳмонхонаҳо дӯстон ҷамъ меомаданд. (Ҷ. Иқромӣ)

3. Дар баъзе хонаҳои аҳли савдо баққолон, қассобон, бофандагон, дуредгарон чамъ мешуданд. (С. Улуғзода)

Намуна:

Исми шахс

Аҳмад

Исми ғайришахс

гуфтугузор

Исмҳо аз ҷиҳати сохт сода, сохта ва мураккаб мешаванд:

Исмҳои сода: Аз як реша иборатанд. *Мисол:* моҳ, ош, рӯй, мӯй.

Исмҳои сохта: Ба решаи исм пешванд (префикс) ва пасванд (суффикс) илова мешавад: ҳамроҳ, коргар, гулистон, далерӣ.

Исмҳои мураккаб: Аз ду-се реша сохта мешаванд: китобхона, шашмақомхон, чормағз, шоҳмотбозӣ.

Машқи 34. Бо исмҳои зерин ҷумла тартиб диҳед: Синф, ҳамсинф, китобхона, чормағз.

Намуна: Синфи мо дар тозагӣ ҷойи якумро ишғол кард.

Машқи 35. Савол гузошта исмҳои шахсу ғайришахс, исмҳои хоси занонау мардонро ҷудогона нависед.

ситора — Ситора, пӯлод — Пӯлод, наргис — Наргис, далер — Далер, гавҳар — Гавҳар, зафар — Зафар, муҳаббат — Муҳаббат, ҷӯра — Ҷӯра, нозанин — Нозанин, ҷовид — Ҷовид, ширин — Ширин, шоҳин — Шоҳин, хуршед — Хуршед, шамшод — Шамшод.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ

исм
кӣ?, кӣҳо?
ҷӣ?, ҷӣҳо?
зебоманзар
кӯлҳо
сатҳи баҳр
чуқурӣ

Ба забони русӣ

имя существительное
кто?
что?
живописный пейзаж
озёра
уровень моря
глубина

Ба забони узбекӣ

от
ким?
нима? нималар?
чиройли манзара
кўллар
денгиз сатҳи
чуқурлик

хисса	часть	ҳисса
нутк	речь	нутк
исми шахс	одушвлённое	атокли от
	существительное	
исми гайришахс	несодушвлённое	турдош от
	существительное	
баққолон	бакалейщики	баққоллар
қассобон	мясники	қассоблар
бофандагон	ткачи	тўқувчилар
дуредгарон	столяры	дурадгорлар
исми сода	простое	содда от
	существительное	
исми сохта	производное	ясалган от
	существительное	
исми мураккаб	сложное	мураккаб от
	существительное	
реша	корень	илдиз

ДАРСИ 12

КАЛИМАСОЗИИ ИСМ

Дар хотир доред:

Калимаҳо аз ҷиҳати сохт сода, сохта, мураккаб ва таркибӣ мешаванд:

1. **Калимаи сода** аз як реша иборат мебошад: дӯст, хона, даст, адаб, кӯх, фикр.

2. **Калимаҳои сохта** ба воситаи пешванд (префикс), пасванд (суффикс) ва бандакҳо сохта мешаванд: заргар, дарвозабон, ҳамкор, кӯхистон, дӯстӣ, бечорагӣ.

3. **Калимаҳои мураккаб** аз ду ё зиёда калима ва ё бо пайваст шудани пайвандакҳои «у», «ю» ва ғ. сохта мешаванд: модаркалон, ошпаз, пурсупос, гуфтугузор, даводавӣ.

4. Исми таркибӣ аз якчанд калима иборат аст: Ҷумҳурии Тоҷикистон, Созмони Милали Муттаҳид.

Пасванд (суффикс)-ҳои исмсоз инҳоянд:

-ҷӣ = тракторчӣ

-а, -ча = даста, писарча, духтарча

-ӣ = тухмӣ, гармӣ, бозӣ, тоҷикӣ

-гар = коргар, челонгар, оҳангар

Исмҳое, ки бо пешванд (префикс) (*ҳам*) меоянд, инҳоянд:
ҳамсинф, ҳамкор, ҳамроҳ.

Машқи 36. Калимаҳоро рӯбардор карда, таркиби онҳоро бо қолабҳо нишон диҳед:

Мардонағӣ, ҳамнишин, пахтазор, ғаллакор, пахтанок,
ягонағӣ, якдилона, якдилӣ

Намуна: якдилӣ = **як** — шумора, **дил** — исм, **ӣ** — пасванд (суффикс).

КОРИ МУСТАҚИЛОНА:

Аз рӯи қолаби боло 3-то мисол оред:

= пешванд (префикс), = реша, = пасванд (суффикс).

Машқи 37. Бо пешванд (префикс)-и *ҳам*- 5-то исм нависед.

Намуна: ҳамсоя.

Машқи 38. Имлон баъзе аз исмҳои мураккабро дар хотир доред:

а) якҷоя навишта мешаванд: хаткӯркунак, азнавсозӣ, пахтаушккунак, азнавтақсимкунӣ.

б) агар исмҳо такрор оянд, дар байни онҳо аломати нимтире (дефис) гузошта мешавад: Сонитар гап-гап баромад, ки Ҳошим, Корвон қасам хӯрда будааст. (С.Улуғзода). Саргарми чак-чак шуда чойро ҳам фаромӯш кардаам (С.Айнӣ).

САВОЛ ВА СУПОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОПШИРҚЛАР

1. Бо исмҳои дар боло овардашуда яктоғӣ ҷумла тартиб диҳед. Составьте по одному предложению с вышеприведёнными существительными. Юқорида келтирилган отлар асосида биттадан гап тузинг.

2. Онҳоро тарҷума кунед. Переведите их. Уларни таржима қилинг.

Машқи 39. Исмҳои зеринро дуруст ва бегалат нависед:

нерӯгоҳ
занбӯр
мазкур
кубодиён

содадил
сарнавишт
шифт
тақвим

Машқи 40. Бо ду исми аввал ҷумла тартиб диҳед.

Машқи 41. Муродиф (синоним)-и исмҳои зеринро дар хотир нигоҳ доред.

Офтоб — хуршед, мамлакат — кишвар, мактаб — дабистон,
кӯпрук — пул, талаба — хонанда, амр — фармон.

Машқи 42. Муродиф (синоним)-и калимаҳои навиҷед.

Моҳ —

Дил —

Далер —

Ҷаҳон —

Рӯй —

Намуна: шамол — бод, насим

САВОЛ ВА СУЊОРИЊ

ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ

САВОЛ ВА ТОЊШИРИҚЛАР

1. Исм дар ҷумла ба кадом вазифа меояд? Какую роль выполняет имя существительное в предложении? От туркуми гапда қандай вазифани бажаради?
2. Фарқи исмҳои ҷондор ва бечонро бо мисолҳо фаҳмонед. Объясните на примерах разницу между одушевлёнными и неодушевлёнными именами существительными. Жонли ва жонсиз от туркумлари фарқини мисоллар билан айтинг.
3. Фарқи исмҳои ҷондори забони тоҷикӣ ва русӣ дар ҷист? Какай разница между одушевлёнными и неодушевлёнными существительными таджикского и русского языков? Тоҷик ва ўзбек тилидаги жонли ва жонсиз отларда фарқ борми?
4. Калимасозии исмҳои бо мисолҳо шарҳ диҳед. С помощью примеров объясните как образуются имена существительные? Атокли от қандай ҳосил бўлишини мисоллар билан тушунтиринг.
5. Исм аз ҷиҳати сохт чанд хел мешавад? Какие бывают имена существительные? Қандай от туркумлари бор?
6. Пешванд (префикс)-ҳои исмсоз кадомҳоянд? Какие вы знаете префиксы, которые образуют имена существительные? Қайси от тузувчи префиксларни биласиз?
7. Пасванд (суффикс)-ҳои исмсозро номбар карда, мисолҳо оред. Перечислите суффиксы, которые образуют имена существительные на таджикском языке и приведите несколько примеров. Тоҷик тилидаги от тузувчи суффиксларни айтинг ва мисол келтиринг.

Дар хотир доред:

Исм ба вазифаи ҳамаи аъзоҳои ҷумла меояд: *Гулнора дар нақби барқи оби Роғун муҳандис аст.*

МАШҚИ САҶШИШ ТЕСТӢ

Дар ҷумлаи боло калимаи **нақб** ба вазифаи кадом аъзои ҷумла омадааст:

- А. Мубтадо;
- В. Хабар;
- С. Муайянкунанда;
- Д. Пуркунанда;
- Е. Ҳол.

ЛУГАТ:

Ба забони тоҷикӣ

калимаи сода
калимаи сохта
калимаи мураккаб
калимасозӣ
гуфтугузор
челонгар
якдилона
ношинос
чузӣ шумора
исми такрор

сараъзо

аъзои пайрави
ҷумла
исми ҷондор

исми бечон

исми хос

исми ҷинс

калимаҳои иқтибосӣ

Ба забони русӣ

простое слово
производное слово
сложное слово
словообразование
переговор
кузнец
единодушно, дружно
незнакомый
часть числительного
повторяющееся
существительное
главный член
предложения
второстепенный
член предложения
одушевлённое имя
существительное
неодушевлённое
имя существительное
имя существительное
собственное
имя существительное
нарицательное
заимствованные слова

Ба забони узбекӣ

содда сўз
ясалган сўз
мураккаб сўз
сўз тузиш
сўзлаш
темирчи
бирлик
нотаниш
сон қисми

такрор от

бош сўз

иккинчи бош бўлак

жонли сўз

бежон сўз
хос от

жинс от

ўзлашма сўзлар

ДАРСИ 13

КОРИ АМАЛӢ

ДАРСИ 14

СИФАТ ВА ХЕЛҲОИ ОН

Машқи 43. Матни «Насиҳати падар»-ро нависед. Ба калимаҳои ишорашуда савол гузошта, шарҳ диҳед.

Марди деҳқон тоқзори *калоне* дошт. Вай ҳар сол ҳосили онро, ки ангури зиёде буд, фурухта, зиндагониаширо таъмин мекард.

Рӯзе деҳқон *бемори сахт* шуд. Ӯ писари *ягонаашро* ба наздаш даъват карда гуфт:

— Писарам, аз афташ вақти вафоти ман расидааст. Ба ту як насихат мекунам. Дар байни тоқзори *ҳосилхези* мо ду хумчаи тилло ҳаст. Ту онҳоро танҳо дар фасли тирамоҳ ёфта метавонӣ. Пас аз чанде пирамард вафот кард.

Фасли тирамоҳи *заррин* ҳам расид. Писари пирамард зери дарахтон ва беҳи тоқхоро кофт, аммо чизе наёфт.

Соли дигар дарахтон ва тоқзор ҳосили зиёди ширин доданд. Писари деҳқон меваҳои *болаззатро* ба пули *зиёде* фурухту *бодавлат* шуд. Ҳамин тавр, писар ҳар сол зери дарахтону тоқзорро мекофт, вале чизе намеёфт.

Рӯзе писар ин заҳмати бенатиҷаашро ба яке аз дӯстони *қадрдони* падараш баён кард. Он марди доно гуфт:

— Ту тиллои падарат гуфтаро кайҳо ёфтай. Он кӯзаи пур аз тилло ҳосили меҳнати ҳалоли туст.

Зарбулмасали халқиро намедонӣ магар: «Меҳнат кунӣ, роҳат мебинӣ».

Дар хотир доред:

✱ Сифат ҳиссаи мустақили нутқ буда, аломату хусусияти ашё ё предметро мефаҳмонад ва ба саволҳои *чӣ гуна?*, *чӣ хел?* ҷавоб мешавад.

✱ Сифат бо мафҳуми ашё алоқаи зич дорад ва ҷиғунагии онро нишон медиҳад: *Боди форами баҳорӣ*.

✱ Сифат дараҷаҳо дорад. Бо пасванд (суффикс)-ҳои

-тар, -тарин дараҷаи қиёсӣ ва олий месозад: *хонаи калонтар, калонтарин.*

✱ Сифат дар ҷумла ба вазифаи муайянкунанда, ҳоли тарзи амал ва хабар меояд: *Садоят хуш, ҳавоят дилнишин, мақомат олий, оҳангати матин аст.* (Лоҳутӣ)

✱ Сифатҳо аслий ва нисбӣ мешаванд: *себи ширин, себи хубонӣ.*

Машқи 44. Матиро нависед.

ДЕҲАИ МО

Мо деҳаи хурдакаки худро хеле дӯст медорем. Деҳаи моро аз чор тараф кӯҳҳои осмонбӯси сарбафалаканида печонида ғирифтаанд.

Баҳору тобистони деҳаи мо зебост. Ҳама ҷо бо қолини сабз рӯпуш, дарахтон ғарки гулу мева. Аз шохсорон навои кабул булбул ба гуш меояд. Дар миёни деҳа дарёи пурмавҷи Зарафшон ҷорист. Ин дарё оби софӣ зулол дорад.

Дар кӯҳҳои сангистон рустаниҳои доруворӣ хеле бисёранд.

Мо, бачагон, моҳҳои июн ва июл рустаниҳои доруворӣ чамъ намуда, ба дорухона месупорем. Ин ғанҷинаи бебаҳои кӯҳистони мо аст. Мо кӯшиш мекунем, ки ин ғанҷинаи пунарзиш талаф наёбад. Ҳангоми чамъоварии рустаниҳо онҳоро ҳеҷ гоҳ аз решаашон намеканем.

САВОЛ ВА СУПОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР

1. Мазмунни матиро нақл кунед. Перескажете содержание текста. Матн мазмунини айтиб беринг.
2. Дар бораи деҳа ва ё манзили худ нақл нависед. Напишните рассказ о своём кишлоке или доме. Ўз кишлогиниғиз ё яшаш жойиниғиз ҳақида баён ёзинг.
3. Ба зери сифатҳои аслий ва нисбӣ хати мавҷнок кашед. Подчеркните относительные и качественные имена прилагательные

волнистой чертой. Аслий ва нисбий сифатларини тулқинсимон чизик билан белгиланг.

4. Чумлан охирро тарчума кунед. Переведите последнее предложение. Охирги гапларни таржима қилинг.

Машқи 45. Чавоби чистонро ёбед:

Ҳамдаме дорам, ки беовоз сўҳбат мекунад,
Бе даҳону бе забон нақлу ривоят мекунад.
Ҳушу ақлу завқ афзун мекунад гуфтори ӯ,
Аз кадомин фан, ки меҳоҳӣ, ҳикоят мекунад.

Машқи 46. Пандҳои бузургонро аз ёд кунед:

Рафиқ бошӣ, мувофиқ бош.

* * *

Чон фидои ёрони мувофиқ бикун.

* * *

Пурдонӣ — аз пурхонӣ.

* * *

Хори Ватан аз лолаву райҳон хуштар.

* * *

Фарзанди нағз — боғи падар,

Фарзанди бад — доғи падар.

ЛИГАТ

Ба забони тоҷикӣ

хел
токзор
ягона
тилло
хумчан тилло
хамин тавр
меҳнати ҳалол
араки чабин
роҳат дидан
чӣ гуна?
чӣ хел?
дараҷаи киёсӣ

Ба забони русӣ

вид
виноградники
единственный
золото
кувшин золота
таким образом
честный труд
в ноте лица
наслаждаться
каково?
как?, какой?
сравнительная
степень

Ба забони узбекӣ

хил
токзор
ягона
олтин
бир кўза тилла
шундай қилиб
ҳалол меҳнат
пешана териси
роҳат кўриш
қандай?
қанақа?
киёс дараҷаси

дараҷан олий
кӯҳҳои осмонбӯс
ганҷинан бебаҳо

хамдам

высшая степень
высокие горы
бесценная
сокровищница
друг, товарищ

олий дараҷали
осмонӯпар тоғлар
бебаҳо ганҷина
ӯртоқ, дӯст

ДАРСИ 15

КАЛИМАСОЗӢ ДАР СИФАТ

Дар хотир доред:

• Дар забони тоҷикӣ калимасозии сифатҳо ба воситаи
а) пешвандҳо (префиксҳо): **бо-, бе-, бар-, ба-, по-, то-,**
дар-босавод, боақл, сухани бардурӯғ, дашти беоб, одами
ношинос, абрҳои дарғузар.

б) **найвастанӣ ду рӯи калима:** бо садонокӣ о ва у:
гулҳои рангоранг, роҳҳои нурпечутоб.

в) **усули тобӣ сохтани сифатҳои мураккаб аз ду исм:**
моҳпайкар, аспӣ бодно, одами раҳмдил.

♦ **аз исму сифат:** қаднаст, хушбӯй, саҳрои нурбарф,
ҷавони ситорагарм.

♦ **аз исму феъл:** овози дилчасп, фарзанди вафодор.

♦ **ба воситаи нимтире васл шудани ду калима:** лугати
русӣ-тоҷикӣ, ҳаракати милли-озодихоҳӣ.

Машқи 47. Аз ибораҳои зерин сифатҳоро ёфта, сохти онро муайян
кунед.

Одами қадбаланд, дӯстони ҷонӣ, духтари моҳпайкар, дасти
пурзӯр, одами ношинос, садон бардавом, девори сангин, либоси
зимистона, мӯйсафеди нуронӣ, ҷавони саодатманд.

Намуна: нуронӣ = нур — исм, -онӣ — пасванд (суффикс)
аст. Сифати асли мебошад.

САВОЛ ВА СУҶОРИН

ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ

САВОЛ ВА ҶОИШРИҚЛАР

1. Сифатҳоро тарҷума кунед. Переведите имена прилагательные.
Сифатларни таржима қилинг.

2. Бо 3—4 сифати дилхоҳ чумла тартиб диҳед. Приведите пример 3—4 имен прилагательных. Сифатларга 3—4-та мисол келтиринг.

Машқи 48. Чистони зеринро нависед. Дар зерин сифатҳо хати мавҷнок кашида, сохти онҳоро муайян кунед.

Як саволе бар ту дорам, эй рафиқи бохунар,
Дар биёбоне бидидам як аҷоиб ҷонвар:
Мӯрпову морчаши, лайлакнару
аждаршикам,
Уштурзону, шерсина, филгардан,
асисар.

Машқи 49. Шеърӣ Абдусалом Дехотӣ «Тоҷикистон»-ро аз ёд кунед. Сифатҳояшро ёбед.

Аҷаб бой асту зебо кӯҳсорат,
Пур аз дур(р) кӯҳсору обшорат.
Ба саҳроҳот ҳамчун бахти халқам,
Шукуфта пахтаҳои нуқраборат.

Ба зиннат тирамоҳат ҳам баҳор аст,
Баҳори беҳазонам, Тоҷикистон!
Ту озод ҳастию ман зинда бо ту,
Азизӣ мисли ҷонам, Тоҷикистон!

Оё медонед, ки баъзан сифатро аз зарф фарқ кардан душвор аст. Чунончи: Ҳавопаймо баланд парвоз кард. Аксаран ба он: «Ҳавопаймо чӣ хел парвоз кард?» — гуён савол гузошта, сифат мешуморанд. Ҳол он ки калимаи «баланд» ба саволҳои чӣ тарз? яъне «Ҳавопаймо чӣ тарз парвоз кард?» ҷавоб шуда, зарф мебошад.

Ба ин маънӣ сифат ба саволҳои *чӣ хел?*, *чӣ гуна?* ва зарф ба саволҳои *чӣ тарз?*, *чӣ тавр?*, *кай?*, *чаро?*, *кадом?* ҷавоб мешаванд.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ

пайвасткунӣ
босавод
пурпечутоб
аспи бодно

Ба забони русӣ

соединение, соединять
грамотный
извилистый
лошадь скакун

Ба забони узбекӣ

қўшиш, қўшмоқ
саводли
буралма
чопкирот

овози дилчаси
бохурмат
морчашм
лайлакпар
аждаршикам
дур(р)
баъзан
ҳавопаймо

хороший голос
уважаемый
зменный глаз
как аист
брюхастый
драгоценность
иногда
самолёт

ёқимли товуш
хурматли
илонқўзли
лайлак қанот
аждарқорин
дурр
баъзан
самолёт

ДАРСИ 16

КОРИ АМАЛӢ

Машиқи 50. Дар мавзӯи «Тирамоҳи заррин» нақл нависед.

Дар он калма ва ибораҳои заррин,
олами наботот, ҳазонрезӣ, иди ҳосилот,
чабини Меҳроғи, ҳосилгундорӣ, сабзавот,
галладопаро истифода кунед.

Мисол: Фасли тирамоҳро заррин
меноманд, чунки ...

Машиқи 51. Кори мустақилона. Ҳикоятро
хонед, ҳулосаатонро нақл кунед.

— Ҳотами Тойро пурсиданд:

— Аз худ **олиҳимматтар** дар ҷаҳон касеро дидаӣ?

Гуфт:

— Бале, рӯзе ба амрони араб чиҳил шутур қурбон карда
будам. Пас барон коре ба ғушаи саҳро рафтам. Хоркашро
дидам, ки як пуштае (ҳезум) ҷамъ карда мерафт. Гуфтам:

— Ба меҳмони Ҳотами Той чаро намеравай, ки мардуми
зиёде гирди дастархони ӯ ҷамъ омадаанд?

Хоркаш бо байти **зирин** посух дод:

Ҳар ки нон аз амали хеш хӯрад,
Миннатӣ Ҳотами Той набарад.

Ман хоркашро ба ҳиммат ва ҷавонмарди аз худ **болотар**
шуморидам.

Саъдии Шерозӣ

Эзоҳ: Ҳотами Той шахси таърихист. Ӯ аз Той ном қабилаи араб буд. Вай ба одамони камбизоат доимо хайру саховат мекард.

Хоркаш — шахсест, ки дар биёбон ҳезум чамъ оварда мефурӯшад ва рӯз мегузаронад.

САВОЛ ВА СУПОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОӢШИРИҚЛАР

1. Ҳотами Той киро аз худ олиҳимматтар дид? Чаро? Кого Ҳотами Той считал великодушнее себя? Ҳотами Той кимни ўзидан кўра олиҳимматли деб топди?
2. Шумо чӣ гуна шахсро боҳиммат мешумored? Кого вы считаете великодушным? Сиз кимни олиҳимматли деб ҳисоблайсиз?
3. Маънои байти хоркашро шарҳ диҳед. Объясните смысл слов сборщика колючек. Утинчи байтининг маъносини тушунтиринг.
4. Калимаҳои ишорашударо нависед. Савол гузошта, кадом ҳиссаи нутқ будани онҳоро фаҳмонед. Напишите выделенные слова. Поставьте вопрос и определите, к какой части речи они относятся. Ажратилаган сўзларни кўчиринг. Бу сўзлар қайси нутқ бўлагига тегишли эканлигини аниқланг.

Машқи 52. Муамморо ёфта, бо мисол фикратонро нависед:

Аломати тақсим (:) дар дарси математика (ҳисоб) бисёр кор фармуда мешавад. Гўед, ки ин аломат дар дарси забони давлатӣ (точикӣ) дар кадом маврид истифода мешавад ва чӣ ном дорад?

Машқи 53. Ба тарҷума, талаффуз ва тарзи навишти калимаҳои зерин диққат диҳед.

ЛУГАТ:

Ба забони тоҷикӣ	Ба забони русӣ	Ба забони узбекӣ
укёнус	океан	уммон
бознома	открытка	открытка
фарш	пол	пол
шифт	потолок	шифт
сафир	посол	элчи
сафоратхона	посольство	элчихона
додситон	прокурор	прокурор

тирамохи заррин	золотая осень	олтин куз
наботот	растения	ӯсимлик
хазонрез	листопад	хазон
иди ҳосилот	праздник урожая	ҳосил байрами
ҳосилгундорӣ	сбор урожая	ҳосил териш
галладона	зерновые	донли
сабзавот	овощи	сабзавот
фасли тирамох	осень	куз фасли
хулоса	вывод, заключение	хулоса
сахро	поле	дала
ҷавонмардӣ	мужественность	жавонмардлик

ДАРСИ 17

ШУМОРА

Машқи 54. Матро хонед, ба тарзи навишти шумораҳо диққат диҳед.

Мовароуннаҳр дар замони Абӯалӣ ибни Сино, то охири асри X, мулки Сомониён ва ҷузъи муҳимтарини давлати онҳо буд.

Ҳокимияти хонадонии Сомонӣ аз соли 820 мелодӣ оғоз меёбад, ки дар он сол ҷаҳор бародар — писарони Сомонхудо Абӯасад дар се вилояти Мовароуннаҳр ва як вилояти Хуросон ба аморат расидаанд: Нӯҳ дар Самарқанд, Аҳмад дар Фарғона, Яҳё дар Чоҳ ва Уструшан, Илёс дар Ҳирот. Ҳирот пас аз вафоти Илёс аз дасти Сомониён рафт. Ҳокимони боқимондаи Сомонӣ бештар аз 72 сол насл ба насл дар сари давлат буданд.

Ташкили давлати мутамаркази Сомониён солҳои 892—893 шурӯъ мешавад, ки таъсискунондани он Исмоили Сомонӣ буд.

Сотим Улугзода

Дар хотир доред:

Шумора яке аз ҳиссаҳои мустақили номини нутқ буда, миқдор ва тартиби ашро бо адади ҷифода мекунад, инчунин ададҳои беномро номбар мекунад: *Панҷ китоб, ду ҳазору нӯҳум, чорум, сеюм*. Ба саволҳои чанд? чандум? ҷавоб мешавад.

Ба тарзи навишти ин шумораҳо диққат диҳед:

як ҳашт шаст

ду	нӯҳ	ҳафтод
се	дах	ҳаштод
чор	бист	навад
панҷ	сӣ	сад
шаш	чил	ҳазор
ҳафт	панҷоҳ	миллион...

✱ Шумора ба категорияи танҳо ва ҳам тақсим на-
мешавад ва 4-то нумератив дорад.

Шумораҳои тартибӣ суффиксҳои -ум (-юм) доранд:
чорум, даҳум, дуюм, сеюм.

Шумора дар ҷумла ба вазифаи муайянкунанда меояд:
чоряки соат, шашяки ҷаҳон, ду китоб.

Шумораҳои тахминӣ дар ҷумла микдори ашё, амалу ҳолатро ифода мекунад: *Ҳонандагон аз мати ду-се калимаро интиҳоб намуданд.*

Машқи 55. Ҷумлаҳоро нависед, савол гузошта, дар зерин шумораҳо хат кашед.

1. —Шаст не, ман ҳафтод сомонӣ медихам, — гуфт ҳамсӯхбати ӯ.

2. Мӯйсафедон даҳ-дувоздаҳ нафар буданд.

3. Ду-дуним километр роҳ рафта буданд ки, аз пеши онҳо чорроҳае баромад.

4. Ҳар сол 22-юми июл иди забони тоҷикӣ ҷашн гирифта мешавад.

Машқи 56. Чистонҳоро навишта, дар зерин шумораҳо хат кашед.

Ду гӯш дорад, як даҳон.

* * *

Дар як коса ду хел хӯрок.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ

хелҳои он
чанд? чандум?
чӣ кадар?
як
ду
се
чор
панҷ
шаш
ҳафт
ҳашт
нӯх
дах
бист
сӣ
чил
панҷоҳ
шаст
ҳафтод
ҳаштод
навад
сад
дуоим
чорум

Ба забони русӣ

его виды
сколько?, который?
сколько?
один
два
три
четыре
пять
шесть
семь
восемь
девять
десять
двадцать
тридцать
сорок
пятьдесят
шестьдесят
семьдесят
восемьдесят
девяносто
сто
второй
четвертый

Ба забони узбекӣ

унинг турлари
канча? нечанчи?
канча?
бир
икки
уч
тўрт
беш
олти
етти
саккиз
тўккиз
ун
йигирма
ўттиз
кўчк
эллик
олтмиш
етмиш
саксон
тўксон
юз
иккинчи
тўртинчи

ДАРСИ 18

СОХТИ ШУМОРА. ХЕЛҲОИ ШУМОРА

Дар хотир доред:

★ Шумораҳо аз ҷиҳати сохт чор хел мешаванд:

1. **Шумораҳои сода** аз як реша иборатанд: *як, бист, шаст, сад*.
2. **Шумораҳои сохта** — аз шумораю суффикси *-ум*,

-юм, -умин, -юмин. *Сеюм, чорум, сеюмин, чорумин.*

3. **Шумораҳои мураккаб** — аз ду шумора тартиб меёбанд: *чордаҳ, дусад.*

4. **Шумораҳои таркибӣ** — аз ду ва ё зиёда шумораҳо иборат буда, ҷудо навишта мешаванд: *1944 (як ҳазору нӯҳсаду чилу чор), 2010 (ду ҳазору даҳ)*

Машқи 57. Матиро нависед, сохти шумораҳои муайян кунед.

ГҶСФАНДИЗОТИ ҲИСОРӢ

Дар намоишгоҳи комёбиҳои ҳоҷагии халқ гӯсфандони ҳисориро ба тамошо гузошта, навиштанд: «Зоти гӯсфанди ҳисорӣ: 185—190 кг». Одамон тамошо мекарданду ангушти ҳайрат мегарданд, ки нахост гӯсфанди ин қадар вазн дошта бошад.

Дигаре мегуфт, ки аз ин вазнинтар ҳам ҳаст.

Инҳо гӯсфандони зотии миёнаанд. Дар ин зот боз гӯсфандони зотии ҳисорини дигар ҳастанд, ки то 250 кг вазн доранд. Танҳо вазни дунбаи онҳо ба 100 кг мерасад.

Дар хотир доред:

Шумораҳо аз ҷиҳати маъно ва вазифа ба ду гурӯҳ ҷудо мешаванд:

- Шумораи миқдорӣ.

Ин шумораи миқдори ашёро нишон дода, ба саволҳои *чанд?*, *чӣ қадар?* ҷавоб мешавад.

Хелҳои шумораи миқдорӣ:

- а) шумораи аслий: *як, чор, панҷ;*
- б) шумораи касрӣ: *чоряк, панҷяк;*
- в) шумораи тахминӣ: *ду-се;*

- Шумораи тартибӣ.

Шумораи номбурда тартибии ашёро бо адади ифода карда, ба саволҳои *чандум?*, *чандумин?* ҷавоб мешавад.

Синфи даҳум (10-ум), якумин (1-умин) мактаб.

Машки 58. Чистонхоро нависед, ба зери шумораҳо хат кашида, сохт ва хели онҳоро нишон диҳед.

Ду ханчарро мемонад,
Ду ханчари безарар.

* * *

Як дегча пури марчон,
Марчонҳо — роҳати чон.

* * *

Бубин панҷто бародар,
Токиҳо дар пушти сар.

ЛИГАТ:

Ба забони тоҷикӣ

Ба забони русӣ

Ба забони узбекӣ

сохти шумора
хелҳои шумора
гусфанд
зот
зоти хисорӣ
ангушти хайрат
шумораи микдорӣ

шумораи тартибӣ

чандум?

ханчар
безарар

строение числительного
виды числительного
баран; овца
порода
гиссарская порода
удивление
количественное
числительное
порядковое
числительное
который, какой (-ое,
-ая)
кинжал (меч)
безопасный

сон тузилиши
сон турлари
куй
зот
хисорий зот
хайратда қолиш

микдор сон

тартиб сон

нечанчи, кайси
ханжар
зарарсиз

ДАРҶИ 19

ИНКИШОФИ НУТҚ

МЕҲМОНХОНАҲОИ ПОЙТАХТ. МЕҲМОННАВОЗИИ ТОҶИКОН

Машки 59. Матиро ифоданок хонед.

Анъанаи меҳмондорию меҳмоннавозӣ ва инсондӯстии тоҷикон дар ҷаҳон машҳур аст. Шоири халқии Тоҷикистон

Мирзо Турсунзода гуфтааст:

Дӯст ояд, гарм дар оғӯш гир,
Расми хуби тоҷиконро гум макун.

Тоҷиконро бо меҳмондорӣю меҳмоннавозиашон дар тамоми дунё мешиносанд. Барои исботи ин навиштаҷот хотираҳои шаҳрванди Фаронса Франкоро мисол меорем.

Франко бештар аз 20 сол дар яке аз хазинаҳои ЮНЕСКО кор мекардааст. Кишварҳои зиёдеро дидааст. Ба қароргоҳ, ки дар Париж аст, ӯро даъват мекунамд ва мегӯянд, ки ба Тоҷикистон меравӣ?

— Ростӣ гап, — менависад Франко, — баробари шунидани ин савол вучудамро каме тарсу ҳарос фаро гирифт, чунки солҳои 1992—1997 дар ин кишвар нооромӣ буд. Аммо аз ҷӣ сабаб бошад, ки ба сарнавишти тақдир розӣ шуда, ҷавоби мусбат додам. Омадам. Ҳафтае дар Душанбе будам, пас Қўргонтеппа равон карданд. Инак, се сол аст, ки ин ҷо кор мекунам. Муаллими хусусӣ гирифтам. Забон ва урфу одати мардуми ин чоро омӯхтам. Тоҷикон, дар ҳақиқат, меҳмоннавоз будаанд.

Ба назарам меҳмондорӣи ҳеҷ халқе ба меҳмондорӣю меҳмоннавозӣи тоҷикон баробар шуда наметавонад. Ман дигар ҳеҷ ҷо намеравам. Қарор додам, ки дар Тоҷикистон мемонам. Мисли шумо пеш аз хўрок даст мешўям, «бисмиллоҳ» мегўям, баъди хўрок омни гуфта, аз ҷой меҳезам. Арзиши волон тоҷикон дар дили ман ҷо гирифт. Ташаккур ба шумо!

Оре, халқи тоҷик меҳмондор ва меҳмондӯст аст.

САВОЛ ВА СУПОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР

1. Чаро меҳмони хориҷӣ дар Тоҷикистон муқимӣ гашт? Печему инностранний гость остался жить в Таджикистане? Нимага хориҷлик меҳмон Тоҷикистонда яшаш учун қолди?
2. Ба ӯ кадом расму одатҳои тоҷикон писанд омад? Какие таджикские обычаи ему понравились? Тоҷикларнинг қайси урф-одатлари унга ёқди?
3. Мазмуни матнро нақл кунед. Перескажите текст. Матн мазмунини айтиб беринг.
4. Чумлаи охиrho тарҷума кунед. Переведите последнее предложение. Охиrho гапни таржима қилинг.

Машки 60. Панду ҳикматҳои зеринро аз ёд кунед:

Аз хубон — шарофат,
Аз бадон — касофат.

* * *

Марди набувад фитодаро пой задан,
Гар дасти фитодае бигирӣ, марди.

Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ

* * *

Дӯст он бонад, ки гирад дасти дӯст
Дар парешонҳои дармондагӣ

Саъдии Шерозӣ

Машки 61. Матиро нависед.

Ҷумҳурии Тоҷикистон давлати ҳуқуқбунёд, озод, дунявӣ мебошад. Зинда аз 130 мамлакати ҷаҳон Тоҷикистонро ба расмӣ шинохт. Душанбе, ки пойтахти тоҷикон мебошад, ба маркази илму фарҳанг мубаллағ гардид. Он дар ободӣ, зебӣ ва дилрабоӣ ҳамто надорад.

Баҳри боз ҳам ободу зебо гардидаи шаҳр иморатҳои баландошён ва меҳмонхонаҳои замонавӣ қомат афрохтанд. Биноҳои маъмурӣ, донишқадаву донишгоҳҳо, мактабу мадрасаҳо, пайкараву фаввораҳо, меҳмонхонаҳои боҳашамат ва амсоли ин ба ҳусни пойтахти кишвар ҳусни нав зам менамоянд.

Ҳар рӯз садҳо меҳмони хориҷӣ дар шаҳрҳои Тоҷикистон сайру гашт намуда, ба бунёдкорини халқ офарин меғоянд, ки бонси ифтихор аст.

Оё медонед, ки дар шаҳри Душанбе чанд меҳмонхона амал мекунад?

★ Меҳмонхонаи «Пойтахт» дар хиёбони ба номи Садриддин Айни;

★ Меҳмонхонаи «Ваҳш» дар хиёбони Рӯдакӣ;

★ Меҳмонхонаи «Тоҷикистон» дар рӯ ба рӯи боғи ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ;

★ Меҳмонхонаи баландошёни «Ҳаёт» дар хиёбони Исмаили Сомонӣ ва ҳоказо.

МАШҚИ САЊҚИНИ ТЕСТИ

Яке аз ин адИБон ҳамчун қаҳрамони латифаҳои халқӣ машҳур аст. Он кист?

- А. Убайди Зоконӣ;
- В. Восифӣ;
- С. Мушфиқӣ;
- Д. Ҳилолӣ;
- Е. Шоҳин.

ЛУГАТ:

Ба забони тоҷикӣ

меҳмонхона
меҳмон
меҳмоннавозӣ
оғӯш
рузноманигор
урфу одат
парешонхӯлӣ

дармондагӣ

одамони хуб

Ба забони русӣ

гостиница
гость
гостеприимство
объятие
корреспондент
обычаи и нравы
рассеянность,
невнимательность
затруднительное
положение
хорошие люди

Ба забони узбекӣ

меҳмонхона
меҳмон
меҳмоннавозлик
кучок
мухбир
урф-одат

паршонхол

кийинчилик
яхши одамлар

ДАРҶИ 20

КОРИ АМАЛӢ

ДАРҶИ 21

ХОНӢНИ МУСТАҚИЛОНА

НИЗОМИИ ГАНЧАВӢ

Абӯмуҳаммад Илӑс ибни Юсуф, ки бо таҳаллуси Низомӣ машҳур гардидааст, соли 1141 дар шаҳри Ганҷи Озарбойҷон таваллуд шудааст. Падари Низомӣ аз аҳли фазл буд. Модари ӯ аз Ганҷа буда, авлоди саркардагони курд буд. Илӑс аз хурдӣ аввал аз падар, пас аз модар ятим мемонад. Тарбияи ӯ ба зимми тағояш

Хоча Умар меафтад. Тағояш кӯшиш мекунад, ки Илёс таҳсил намуда, дониш гирад. Пас аз вафоти Хоҷа Умар Илёс чавон плмҳои замонаро омӯхт ва ба зиндагии мустақилона қадамҳои устувор гузошт.

Эҷодиёти Низомии Ганҷавӣ хеле бой буда, то давраи мо ҷлова бар дониш қалонгарини ӯ — «Хамса», ки аз 5 дoston (маснавин «Махзануласор», «Хусрав ва Ширин», «Лайли ва Мачнун», «Ҳафт пайкар» ва «Искандарнома») иборат аст, боз 56 ғазал, 2 китба, 9 рубой ва 5 қасида расидааст.

Низомӣ дар ҷаҳон бо асарҳои қалонгарини худ «Хамса» машҳур аст. Дар он панду насиҳат, ахлоқи одоби ҳақида, ҳодисаҳои воқеаҳои ҷамъиятию сиёсӣ ва ишқӣ бо мисолҳои иборатбахшии зиндагӣ, нақли ривоят, тасвири ҳодисаҳои табиат ва афсонаҳои қиссаҳои дилнишини ғирдоварӣ шудааст.

САВОЛ ВА СУНОРИНИ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОННИРИҚЛАР

1. Низомӣ дар кучо таваллуд шудааст? Ҷде родился Низами?
2. Модари ӯ аз қадом авлод буд? Из какаго рода была мать Низами? Низомииниги онаси қайси авлоддан эди?
3. «Хамса» аз қанд дoston иборат аст? Сколькo легенд включает в себя «Хамса»? «Хамса» нечта дostonдан иборат?
4. Мавзӯҳои асосии асари «Хамса»-ро номбар кунед. Назовите основные темы «Хамсы». «Хамса» асарининги асосии мавзуларини айтиниг.

Машқи 62. Ҳикояти «Подшоҳи золими ва марди ростгӯй»-ро хонда, мазмунашро гӯед. Исм, сифат ва шумораҳои ҳикоятро нависед.

Як подшоҳи золиму мардумозоре буд. Аз зулими ӯ мардум ба дод омада буданд ва ҳар кас ӯро дуои бад мекард. Боре як шахси суҳанчину хабаркши назди подшоҳ омад ва гуфт:

— Фалон мӯйсафед дар ҳаққи шумо бадгӯй мекунад.

Подшоҳ ки ба асли ҷаҳл савор буд, ҳукм мекунад, ки он

пирамардро ҳозир кунанд. Пирамард сару баданашро шусти ва кафанеро бо худ гирифта, назди шоҳ ҳозир шуд. Шоҳ ба ӯ гуфт:

— Шундам, ки ту маро ҳақорат кардаӣ, деу ситамкора хондаӣ!

Пирамард дар ҷавоб ба подшоҳ арз кард:

— Оре, гуфтаам, садчандон туро бад гуфтаам. Дар ҳақиқат ҳам гуноҳат азим аст. Ман норасогии туро мисли ойнаи рост гуфтам. Агар ойнаи норасогии андоми туро нишон диҳад, набояд, ки ойнаро шиканӣ, балки камбудии худро ислоҳ бикунӣ.

Ростқавлӣи пирамард ба шоҳ маъқул афтод, бедодгариро бас ва адлу инсофро пеша кард.

— Бале, аз сухани рост касе зарар надидааст, — мегӯяд шоир Низомии Ганҷавӣ ва ҷавононро ба боадабиву поквичдонӣ, меҳру муҳаббат, аҳду вафо, ростгӯйиву ростравӣ даъват менамояд.

Намуна:

Исм	Сифат	Шумора
подшоҳ	золим	як

Машқи 63. Байтҳои зеринро ифоданок хонда, мазмунҳои онҳоро фаҳмонед.

Сухан бояд ба дониш дарҷ кардан,
Чу зар санҷида, он ғаҳ харҷ кардан.

* * *

Ростии ҳеш ниҳон кас накард,
Дар сухани рост зиён кас накард.

Низомии Ганҷавӣ

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ

аҳли фазл
тағо
бочу хироч
расму оин
золим
зулм
мӯйсафед

Ба забони русӣ

умные люди
дядя
налоги и поборы
нравы, обычаи
жестокий, угнетатель
насилие
старик

Ба забони ўзбекӣ

донолар
тоға
солиқ ва божлар
расму русум
золим
зулм
қария

дев
сухан
дониш
харч
зиён

див, демон
слово, речь
знание
расход
вред, ущерб

дев
суз, гап
билим
сарф, чиким
зиён, зарар

ДАРСИ 22

ХОНШИН МУСТАҚИЛОНА

МУТОЛИАИ ПОРЧАҲОИ НАСР

Бо ташаббуси Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2009 Соли бузургдошти Имоми Аъзам эълон гардидааст.

Имоми Аъзам кист?

Соли 80-уми хичрӣ, мутобиқ ба соли 699-уми мелодӣ, дар шаҳри Куфа (давлати Ироқ) писаре ба дунё меояд, ки номашро Нуъмон мегузоранд. Давраи ҷавонӣ ва наврасии ӯ ба омӯзиши илму адаб, сарфу наҳви арабӣ ва баҳусус Қуръони карим сипарӣ мегардад.

Падари Имоми Аъзам дар ҷавонӣ аз дунё мегузарад.

Абуҳанифа давомдиҳандаи таълимоти ҳазрати Муҳаммад Пайгамбар (с) буд. Панду ҳикматҳои падарона ва ҷавобҳои пурраву мукаммали ӯ ба саволҳои мардум писанди ҳамагон буд. Аз ин ҷост, ки ӯ шогирдони зиёде дошт.

Абуҳанифа соли 769 (150 ҳ.) дар синни 70-солагӣ аз олам мегузарад.

Имрӯз замоне фаро расидааст, ки андешаҳо ва гуфтаҳои Имоми Аъзам мавриди омӯзиш қарор гиранд, — гуфтааст сарвари давлати Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон.

Машқи 64. Гуфтаҳои бузургонро дар бораи Имоми Аъзам нависед.

1. Дар зумраи умматони ман марде меояд, ки ӯро Абуҳанифа Нуъмон мегӯянд, ӯ то рӯзи қиёмат ҷароги уммати ман аст.

Муҳаммад пайгамбар

2. Аввалин шахсе, ки дар илми фикҳ китоб тасниф намудааст, Абуҳанифа аст.

Қалолиддини Суютӣ

3. Мардум дар илми фикҳ ҳама аз хонадони Абуҳанифаанд.

Имом Шофеъӣ

4. Мардум аз илми фикҳ дар ҳоб буданд, то он ки Абуҳанифа омад ва эшонро аз ҳоб бедор кард.

Назр Ибни Шамил

5. Имоми Аъзам ва аҳли хонадонаш аз ашрофзодагони тоҷик маҳсуб меёфт.

Эмомалӣ Раҳмон

Машқи 65. Порчаи шеърро хонда, мазмунашро гӯед. Калиман «ахтаристон» чиро ифода мекунад?

Беҳин аз мазҳаби Нӯъмон набошад,
Чу моҳи равшан он дар ахтаристон.
Фақеҳ аст он пайи тақвои мардум,
Намебинӣ шак(к)е дар мазҳаби он.

Имом Таҳовӣ

ЛИСТА:

Ба забони тоҷикӣ

мелодӣ
ба дунё омад
чавонӣ
наврасӣ
давомдиханда
таълимот
шогирд
аҳли хонадон
эшон
уммати ман
мазҳаб
шак(к)

Ба забони русӣ

наша эра
родился
молодость
юность
продолжатель
учение
ученик
семья
они
мои последователи
вера, вероисповедание
сомнение

Ба забони ўзбекӣ

мелодий
тугилди
ёшлик
ўсмирлик
давом эттирувчи
таълимот
шогирд
хонадон аҳли
улар
менинг умматим
мазҳаб
шубҳа

КОРИ АМАЛӢ

ҲУЦЧАТГУЗОРӢ

СУРАТМАЧЛИС (ПРОТОКОЛ)

Тартиб додани ҳуцчат қоидаҳои ҳос дорад. Тартиби навиштани суратмачлис чунин аст:

1. Унвон (номи мақома, ки машваратро баргузор мекунад).
2. Таърих, шумора, маҳалли маҷлис.
3. Ширкат намуданд. (Агар иштироккунандагон кам бошанд, номашон оварда мешавад.)

Рӯзнома:

- 1.
- 2.

1. Суханронии Шарифи Сафарзода (суханронӣ мухтасар навишта мешавад).

Дар музокира ширкат карданд:

- а) Одинаи Шодибек (мазмунӣ баромад ва саволҳои ӯ).
- б) Муродов Ш. (мазмунӣ суханронии ӯ).

2. Маҷлис қарор кард:

- 1.
- 2.

Ранс: (имзо)

(ному насаб)

Котиб: (имзо)

(ному насаб)

Машқи 66. Кори мустақилона. Намунаи яке аз суратмаҷлиси синфӣ дар мавзӯи «Давомоти хонандагон дар чоряки якум» нависед.

Машқи 67. Навиштани тасдиқнома ро машқ кунед.

ТАСДИҚНОМА

Тасдиқнома ҳуцчатест, ки дар он:

Таърихи рӯз;

Ба кӣ дода шудан;

Ба кучо пешниҳод гардидан;

Имзо ва мӯҳр бояд акс ёбад.

Намуна:

Тасдиқнома

Ба Далери Раҳимзода дар ин хусус дода шуд, ки ӯ ҳақиқатан дар синфи 10-уми мактаби таҳсилоти умумии рақами 60-и ноҳияи Синои ш. Душанбе таҳсил мекунад.

Тасдиқнома ба Идораи шугли аҳолии шаҳр пешниҳод мегардад.

(имзо) _____
(ному насаби сарвари мактаб)

_____ *таърихи рӯз*

Машқи 68. Кори мустақилона. Ба номи ягон идора ё муассиса тасдиқнома нависед.

Машқи 69. Маънои калимаҳоро шарҳ дода, тибки намуна супоришро иҷро кунед.

муш —
мушт —
бур —
бурд —
дар —
дард —
гӯш —
гӯшт —

Намуна: *Муш* — ҳайвони ҳоянда; *мушт* — узви бадан.

МАШҚИ САҶДИШИ ТЕСТИ

Калимаҳои *зебо*, *хушрӯй*, *тоза*, *озода*, *болаззат* кадом ҳиссаи нутқанд?

- А. Исм;
- В. Сифат;
- С. Шумора;
- Д. Ҷонишин;
- Е. Феъл.

Ба забони тоҷикӣ

рӯзнама
мухтасар
қарор қард
давомот
тасдиқнома
мушт
муш
шуш
шуст
дар
дард
гӯш
гӯшт

Ба забони русӣ

повестка дня
коротко
решил
посещаемость
подтверждение
кулак
крыса, мышь
лёгкие
умылся
дверь
болезнь, боль
ухо
мясо

Ба забони узбекӣ

кун тартиби
қисқача
қарор қилди
давомот
тасдиқнома
мушт
сичкон
ўпка
ювинди
эшик
қасал
қулок
гӯшт

ДАРСИ 24

ФЕЪЛ ВА АСОСҲОИ ОН

Машқи 70. Матро хонед, ба калимаҳои ниҳорашуда савол гузошта феълҳоро ёбед ва дар зерин онҳо ду хати рост қашед.

ҚАСРИ МИЛЛАТ

Дар ҷойи хушманзари пойтахтамон шаҳри Душанбе Қасри миллат *қомат афрохт*. Қаср дар ҷойе воқеъ гардидааст, ки он аз тамоми ғӯшаю канори шаҳр ба назар менамояд.

Ҳамду сано бод ба муҳандисону бинокорони он! Онҳо қасре-ро *бино карданд*, ки аз тамошоёш чашм қандан мушкил аст.

Нақшу нигоррезӣ ва қандакорӣю гачқорӣ аз ҳунари зебои аҷдодонамон *дарак медиҳад*.

Дар гирду атрофи Қасри миллат боги хурраме бунёд ёфтааст, ки бо дарахту гулгаштҳоёш ба ҳусни қаср ҳусни нав зам мекунад.

САВОЛ ВА СУПОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ

САВОЛ ВА ТОИШНИҚЛАР

1. Ҷумлан якумро тарҷума кунед. Переведите первое предложение. Биринчи гапни таржима қилинг.
2. Калимаҳои «қаср», «пойтахт» ва «муҳандис»-ро шарҳ диҳед. Про-комментируйте слова «қаср», «пойтахт» и «муҳандис». «Қаср», «пойтахт» ва «муҳандис» сӯзларини изоҳлаб беринг.

Дар хотир доред:

Феъл ҳиссаи мустақили нутқ буда амал (*киштан, шудгор қардан, навиштан...*), ҳаракат (*рафтан, давидан, парвоз қардан...*), ҳолат (*хобидан, ғамгин шудан, афсӯс хӯрдан...*) ва муносибатро (*дӯст доштан, ҳамдардӣ қардан...*) ифода мекунад ва ба саволҳои *чӣ қар кард? чӣ шуд? чӣ бояд қард?* ва ғайра ҷавоб мешавад.

✱ Ҳамаи шаклҳои феъли забони тоҷикӣ аз ду асос сохта мешаванд:

1. **Асоси феъли замони ҳозира:** *бар, дав, ист, гир, нӯш, хон, хӯр, баро, фуруд ой, ҳозир шав.*

2. **Асоси замони гузашта:** *бурд, давид, истод, гирифт, нӯшид, хонд, хӯрд, шукуфт, ҷӯшид, гусел қард, хурсанд шуд...*

Машқи 71. Асосҳои феълҳои зеринро муайян кунед: *метавонад, бигардонем, менамуд, кофтанд, мӯтолиа кунад, гирифтанд, шуниданд, қар карда истода буд, дида бошед, ёфтанд.*

Намуна: ёфтанд — ёб (замони ҳозира), ёфт (замони гузашта).

Машқи 72. Матнро нависед, феълҳоро ёфта, аз асоси кадом замон сохта шудани онҳоро фаҳмонед.

МАМНҶҶҶҶҶ «БЕШАИ ПАЛАНҶОН»

Ин мамнҶҶҶҶҶ соли 1938 таъсис ёфта, дар поёноби дарён Панҷ доман паҳн кардааст.

Масоҳаташ 50 ҳазор гектар аст. Он дар баландии 325 метр аз сатҳи баҳр ҷойгир шудааст. Дар ин ҷо кӯлҳои сунӣ бисёранд.

Бо зиёд шудани оби дарё кӯлҳо пуроб шуда, дарозиашон то ба 2 километр ва чуқуриашон то 10 метр мерасад. Дар онҳо моҳиҳои гуногун фаровон мебошад. Дар мамнҶҶҶҶҶ «Бешаи палангон» шағол, рӯбоҳ, гург, харгӯш, ҷайра, хирс ва оху низ вомехӯранд.

Намуна: таъсис ёфта (асос — таъсис ёб, феъли замони ҳозира, гузашташ — таъсис ёфт).

Машқи 73. Муамморо хаттӣ ҳал кунед.

Аломати — (кам, тарҳ) бештар дар математика истифода мегардад. Ин аломат дар забони давлатӣ (тоҷикӣ) дар кадом ҳолат қор фармуда мешавад? Бо мисолҳо фаҳмонед.

Машқи 74. Худро санҷед. Феълҳои зерини асоси замони гузаштаро ба асоси феъли замони ҳозира баргардонед:

гашт —
монд —
омад —
гирифт —
воҳӯрд —
ҷойгир шуд —

Намуна: гирифт — гир

Ба забони тоҷикӣ

феъл
асосҳои он
муҳандис
аҷдод
амал
вазъият

Ба забони русӣ

глагол
его основы
инженер
предки
действие
положение, состояние

Ба забони узбекӣ

феъл
унинг асослари
муҳандис
аҷдодлар
амал
вазъият, ҳол

муносибат
мамнӯъгоҳ
муаммо

отношение
заповедник
загадка

муносабат
қӯриқхона
муаммо

ТАСРИФИ ФЕЪЛ

Дар хотир доред:

- * Феъл се шахс дорад:
Шахси якум — гӯянда (ман, мо, моён)
Шахси дуум — шунаванда (ту, шумо, шумоён)
Шахси сеюм — ғоиб (вай, ӯ, онҳо)

- * Феъл ду шумора дорад:

Шумораи танҳо: рӯфтам

рӯфтӣ

рӯфт

Шумораи чамъ: рӯфтем

рӯфтед

рӯфтанд

- * Аз рӯйи шахсу шумора тағйир ёфтани асос ва шаклҳои замони феълҳо тасриф номида мешавад.

Тасрифи феъли *хондан* дар шакли замони ҳозира-оянда:

шумораи танҳо:

ман мехонам

ту мехонӣ

ӯ (вай) мехонад

шумораи чамъ:

мо мехонем

шумо мехонед

онҳо мехонанд

Тасрифи феъли *навиштан* дар шакли замони гузашта

ман навиштам

ту навишти

ӯ (вай) навишт

мо навиштем

шумо навиштед

онҳо навиштанд

Машқи 75. Кори мустакилона.

а) феъли «*дидан*»-ро дар замони ҳозира-оянда тасриф кунед.

Ман мебинам,

ту...,

ӯ (вай)...

мо...,

шумо...,

онҳо...

б) феъли «сохтан»-ро дар шакли нақлӣ тасриф намоед.

ман сохтаам — мо сохтаем

ту ... — шумо...

ӯ (вай)... — онҳо...

Машқи 76. Имлои баъзе феълхоро дар хотир нигоҳ доред. Якҷоя навишта мешаванд:

а) пешванд (префикс)-ҳо бо феъл: *бархостам, меравад, баргаштан, бозгаштан, фуромадан*

б) бандакҳои феълӣ: *хондам, хондем.*

в) бандакҳои хабарии шахси сеюм: *хондааст, дидааст, навиштааст.*

САВОЛ ВА СУЊОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР

Феълҳои «баргаштан» ва «хондааст»-ро тасриф ва тарҷума кунед. Проспрягайте глаголы «баргаштан» и «хондааст», переведите их. «Баргаштан» ва «хондааст» феълларни тусланишини изоҳланг ва уларни таржима қилинг.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ

тасриф
тасрифи феъл
шахс
шумора
танҳо
ҷамъ
бандак
дидан
сохтан
бархостан
хондан
хондӣ?
ман
ту
ӯ, вай
мо
шумо
онҳо

Ба забони русӣ

спряжение
спряжение глагола
лицо
число
единственный
множественный
окончание
видеть
строить
вставать
читать
читал(а)?
я
ты
он
мы
вы
они

Ба забони узбекӣ

тасриф
феълнинг тусланиши
от
сон
бирлик
кўплик
кўшимча
кўриш
тузиш
туриш
ўқиш
ўқидингми?
мен
сен
у
биз
сиз
улар

бандаки феълӣ
бандаки хабарӣ

окончание глагола
связка сказуемого

феъл қўшимчаси
хабар боғловчиси

ДАРСИҶ 26

КОРИ АМАЛИ

ДАРСИҶ 27

ЗАМОНҲОИ ФЕЪЛ

Дар хотир доред:

• Феъл се замон дорад:

1. Замони гузашта
2. Замони ҳозира
3. Замони оянда

Ин феълҳо аз рӯйи шаклҳои замони тасриф мешаванд.

1. Замони гузаштаи феъл.

Замони гузаштаи феъл якчанд замонҳоро дар бар мегирад: *замони гузаштаи наздик* (гузаштаи одӣ), *замони гузаштаи нақлӣ*, *замони гузаштаи ҳикоягӣ*, *замони гузаштаи ҳикоягии нақлӣ*, *замони гузаштаи дур* ва ҳоказо. Масалан, якеи онро аз назар мегузаронем.

Замони гузаштаи наздик. Феъли замони гузаштаи наздик аз асоси замони гузашта ва бандакҳои феълӣ сохта шуда, тасрифи он чунин аст:

Таиҳо

1. Ман навиштам.
2. Ту навиштӣ.
3. Вай (ӯ) навишт.

Чамъ

1. Мо навиштем.
2. Шумо навиштед.
3. Онҳо навиштанд.

Матнро 77. Матнро нависед, дар зери феълҳои замони гузашта хат кашед.

Дар ду даҳсолаи баъдичангӣ (1945—1970) коркунони эҷодӣ муваффақиятҳо ба даст оварданд. Нависандагон ва шоирон як қатор асарҳо офарида буданд. Достони «Ҳасани аробакаш»-и Мирзо Турсунзода, романи «Шӯроб»-и Раҳим Ҷалил ва романи «Духтари оташ»-и Ҷалол Икромӣ аз ҳамин ҷумла ба ҳисоб мерафтанд.

Дар хотир доред:

Замони ҳозираи феъл.

Замони ҳозираи феъл амалеро мефаҳмонад, ки ҳангоми нутқ он давом дорад. *Ёдгор подоро ба чарогоҳ ронда истодааст. Мо бо забони тоҷикӣ гуфтугӯ карда истодаем.*

Замони ояндаи феъл.

Замони ояндаи феъл амалеро мефаҳмонад, ки он пас аз лаҳзаи сухани гӯянда содир мешавад.

Ман хоҳам гуфт.

Ту хоҳӣ гуфт.

Ӯ (вай) хоҳад гуфт.

• Мо хоҳем гуфт.

• Шумо хоҳед гуфт.

• Онҳо хоҳанд гуфт.

Маники 78. Феълҳои *хонд*, *шуст*, *рӯфт*-ро дар замони оянда тасриф кунед.

Намуна: 1. Ман хоҳам хонд.

Маники 79. Матнро хонед, ба феълҳои ишорашуда диққат дода, муайян кунед, ки ба кадом замон тааллуқ доранд?

Шаҳри Нисо. Тангкӯчаи назди ҳавлии Фирдавсӣ. Дар назди дарвоза як маркабе **истодааст**, ки дар болои он хӯрчине **бор карда шудааст**. Аз дари хона Фирдавсӣ ва Чурчонӣ **баромаданд**. Ҳар ду либосҳои тозаи озода **пӯшидаанд**.

Абӯалӣ бо хушнудӣ **мегуфт**:

— Ин як моҳе, ки дар манзили Шумо **гузаронидам**, хушбахттарин моҳи зиндагонии ман хоҳад буд.

Сотим Улугзода

САВОЛ ВА СУПОРИН
ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ
САВОЛ ВА ТОҶШИРИҚЛАР

Замонҳои феълро истифода бурда, дар бораи фасли зимистон нақли хаттӣ нависед.

Напишите изложение о зиме, используя времена глаголов.

Турли замондаги феъллар иштирокида йил фасллари ҳақида баён ёзинг.

Ба забони тоҷикӣ

Ба забони русӣ

Ба забони узбекӣ

замони гузаштаи
феъл

прошедшее время
глагола

феълнинг ўтган замони

замони ҳозира

настоящее время

ҳозирги замон

замони оянда

будущее время

келажак замон

коркунони эҷодӣ

творческие работники

иҷодий ходимлар

муваффақиятҳо

успехи

муваффақиятлар

ҳоҳам рафт

пойду

бораман

ҳтимол равам

может быть пойду

эҳтимол борарман

маркаб, ҳар

осёл

эшак

ДАРСИ 28

СОХТИ ФЕЪЛҲО

Дар хотир доред:

✱ Феълҳо аз ҷиҳати сохт се ҳел мешаванд:

1. Феъли сода.

Феъли сода аз як реша иборат аст: *хӯрд, нухт, бурд, ғашт, афтид, борид, дӯхт, гир*. Мисол: *Борон борид. Гул шукуфт.*

2. Феъли сохта.

Феълҳое, ки ба воситаи пешванд (префикс)-ҳои: бар-, дар-, боз-, фар-(фур-) (*баргард, даромад, бозғашт, фууромад* ва ба воситаи пасванд (суффикс)-ҳои: -он, -ид, -онд, -дан (*рақсонд, тозонид*) сохта мешаванд.

3. Феълҳои таркибӣ.

Феълҳои таркибӣ аз ҳиссаҳои номии нутқ ба воситаи феълҳои ёвар сохта мешаванд: *кор кардан, фикр кардан, ёри додан, мадад расонидан.*

Имлои ин гуна феълҳо:

1. Феълҳое, ки бо пешванду пасванд сохта мешаванд, доимо якҷоя навишта мешаванд: *баромад, вохӯрданд.*

2. Феълҳои таркибӣ ҷудо навишта мешаванд:

Таҳсил кардан, хатм намудан, инкишоф ёфтан, омаду рафт кардан, ёри расонидан.

Машқи 80. Бо феълҳои зерин яктогӣ ҷумла тартиб диҳед. Сохти онҳоро маънидод кунед. *Навишта истодан, фикр кардан, тоза кардан, мадад расонидан, баромадан, шӯқуфтан.*

Намуна: Машқи вазифаи хонагиро навишта истодаам (менависам).

САВОЛ ВА СУЌОРИНИ ВОНРОСИ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОННИРИҚЛАР

Аз рӯйи расми «Шаҳри азиз» нақле нависед. Дар зери феълҳо ду хати рост кашида, сохти онҳоро муайян кунед. Навишти изложение по картинке «Шаҳри азиз». Подчеркните глаголы двумя чертами, определите их строение.

«Шаҳри азиз» сурати асосида баён ёзинг. Феълларни икки ҷизик билан белгиланг ва унинг туркумини аниқланг.

Машқи 81. Чистонро навишта ба сохти феълҳо аҳамият диҳед. Ҷавоби чистонро ёбед.

Як умр одамонро
Ба ҳар тараф кашонад.
Лекин ҳудаш бечора
Дар паси дар мемонад.

Ба забони тоҷикӣ

сохти феълҳо
феъли сода

феъли сохта
баргард
тозонид
мадад расонидан
кашондан
мемонад

Ба забони русӣ

строение глагола
простое глагольное
сказуемое
составной глагол
возвращайся
заставил бегать
помогать
таскать
оставляет

Ба забони узбекӣ

феъл туркуми
содда феъл
ясалган феъл
қайтгин
чоптирди
ёрдам бериш
олиб бориш
қолдиради

ТАҲЛИЛИ ДАРСҲИ 29

ТАҲЛИЛИ ҚОРҲОИ ХАТӢ.
ТАҚРОРИ ДАРСҲОИ ҚУЗАШТА

Маники 82. Панди Саъдии Шерозиро ифоданок хонед.

Ҳакиме ба писараш панд мегуфт:

— Эй чони падар, хунар **омуз**, ки ба мулки давлати дунё
этимод (бовар) нест. Симу зар (пул) дар сафар маҳалли хатар
аст: ё дузд якбора **гирад**, ё соҳибаш кам-кам **истиғода қарда**, ба
охир **расонад**. Агар хунарманд аз давлат **биафтад**, ғам нахӯрад,
ки хунар давлат аст. Хунарманд ҳар ҷо, ки равад, қадр **бинад** ва
беҳунар луқма **чинад** ва саҳтӣ **бинад**. Шоир меғӯяд:

«Мероси падар хоҳӣ, илми падар омуз».

САВОЛ ВА ҶАВОБ
ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ
САВОЛ ВА ҶОБИНИРҚАТ

1. Чаро хунарманд бедават монад, ғам нахӯрад меғӯянд? Печему гаворят, что ремесленник может не беспокоиться, он никогда не останется без работы? Нимага хунарманд давлатсиз қолса ғам емаслиги мумкин?
2. Барои чӣ беҳунар саҳтӣ мебинад? Печему бездельник стал-кивается с трудностями? Нимага дангаса ва хунарсиз одамлар қийналади?

3. Сохт ва замони феълҳои ишорашударо шарҳ диҳед. Определите состав и время обозначенных глаголов. Ажратилган феъллар замони ва таркибини аниқланг.

4. Мазмуни матнро нақл кунед. Перескажите содержание текста. Матн мазмунини айтиб беринг.

Маппи 83. Матни «Зебой дар меҳнат бувад»-ро хонед.

Ҳама меҳнатро вазифаи аввалиндараҷаи худ мешуморанд, чунки меҳнат асоси зиндагии инсон аст. Ҳамаи боигарии ҷумҳурии мо низ аз меҳнат аст. Меҳнат зебоист. Дар ин бобат дугонаҳо байни худ сӯҳбат мекунанд:

— Мунаввархон, зебой чист?

— Дугонаҷон,

Ман аз замин кардам суол:

«Оғози зебой кучост?»

— Боготи ман, — гуфто замин, —

Бингар, чӣ сабзу дилрабост!

— Пурсидам аз богот ман:

— Зебоиро оғоз чист?

Гуфто:

— Садои мурғакон.

Хуштар аз он оҳанг нест!

— Оғози зебой кучост?

Кардам суол аз кӯҳсор.

— Гулзорҳои доманам,

Дод ӯ ҷавобам бо виқор.

Додам ба мардум ин суол.

Гуфтанд бар ман ҳар кадом:

— Зебой дар меҳнат бувад,

Инро дар ёд дор мудом.

Бале, меҳнат инсонро шод ва сарбаланд мекунад. Беҳуда бузургон нагуфтаанд:

«Паррандаро аз парвозаш баҳо диҳанд, одамро аз кораш».

* * *

Меҳнат роҳат аст.

* * *

Меҳнат кунӣ — роҳат мебинӣ!

1. Дар баҳс ҷавоби кӣ дуруст аст? Кто прав в споре? Баҳсда ким ҳақ эди?
2. Меҳнатдӯстӣ чӣ аҳамият доштааст? Какое значение имеет трудолюбие? Меҳнатсеварлик қандай аҳамиятга эга?
3. Зебодӣ дар чӣ будааст? В чем заключается красота? Гузаллик нима?
4. Ба феълҳо савол гузошта, замони онҳоро муайян кунед. Поставьте вопросы к глаголам, определите их время. Феълларга савол қўйинг, замонини аниқланг.
5. Панди охиrho тарҷума кунед. Переведите последнюю поговорку. Охирги мақолни таржима килинг.

Машқи 84. Чистоне гӯед, ки ба мавзӯи меҳнат баҳшида шуда бошад.

Намуна:

Чист он гул, ки тилло меорад,
Шавад обод, ҳар ки мекорад.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ

панд
ҳаким
хунар
симу зар
хатар аст
хунарманд
кадр дидан
лукма чидан
огози зебодӣ
богат
бовикор
сарбаланд
роҳат
нукра
шавад обод
ҳар ки

Ба забони русӣ

совет, нравоучение
учёный
профессия
богатство
опасно
ремесленник
оценить, дорожить
собирать кусок
начало красоты
сады
гордо
гордый, важный
наслаждение
серебро
благоустроить
всякий, кто

Ба забони узбекӣ

насихат
ҳаким
хунар
бойлик
хатарли
хунарманд
кадрламок
лукма йиғиш
зеболик бошланиши
боғлар
викор билан
сарбаланд
роҳат
кумуш
обод бўлсин
ҳар ким

ИНКИШОФИ НУТҚ

Машқи 85. Матнро ифоданок хонед.

Вахш — шарафи Тоҷикистон.

Маънои калимаи **Вахш** ибтидо, оғоз ё аввалин буда, решаи он аз забони авастой гирифта шудааст.

Маънои дигари ин калима Вахшур, номи найғамбар аст. Дар водии Вахш подшоҳони Эронзамин — Сисмак, Тахмураш, Фаридун, Манучехр, Кайхусрав, Парвиз умр ба сар бурдаанд.

Мирзо Турсунзода овардаанд:

Наъра мезад Вахш дар қаъри дара,
Пош дода обро чун шаршара.

Дарёи Вахш бо шӯхрати худ Тоҷикистонро дар дунё машҳур кардааст.

Ду шохоби Сурхобу Хингоб аз ду тарафи дараи Помир қорӣ шуда, дарёи Вахсро ташкил мекунанд. Миллионҳо сол Вахш сини сангҳо ва кӯҳхоро кофта, чизеро, ки сари роҳ буд, чун наҳанг ба қони худ фуру мебурд.

Ин дарёи ҷурҷулдор ба ободию шодии мардум кӯмак мекард.

Дар деҳаи Норақ мардум ҷамъ омада, ба гуфтаи шоир Мирзо Турсунзода:

Вахсро бо майли худ қорӣ намо,
Аз бари Норақ ба ҷаннат роҳ кушо

амал карда, бо ҳамроҳии намоёндогони халқҳои дигар пешро роҳи дарёи Вахсро бастанд ва соли 1960 ба сохтмони Нерӯгоҳи барқии обии Норақ шурӯъ карданд. Ин нерӯгоҳ соли 1979 ба қор сар кард.

Ба қавли Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон, захиран энергетикӣ Тоҷикистон бепоя аст. Тоҷикистон имрӯз аз ин ҷиҳат дар ҷаҳон қойи сеюмро нигоҳ мекунад.

Нерӯгоҳи барқии обии Норақ танҳо нест. Бародарони он — нерӯгоҳҳои барқии обии Роғун, Бойғозӣ, Сангтӯда-1 ва 2, Сарбанд, Шаршар ва ғайраҳо мебошанд.

САВОЛ ВА СУПОРИН ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОНШИРИҚЛАР

1. Сохтмони Неругохи барки обии Норақ қай шурӯъ шуд? Қоғда наҷалоеъ строителъство Нурекекой гидроэлектростанции? Норақ сув электростанциясининг қурилиши қачон бошланган?
2. Он қай ба охир расид? Қоғда оно закончилось? Қурилиши қачон тугаган?
3. Феълҳои матиро ёбед. Пайди́те в текете глаголы. Матида феълларни тошнинг.
4. Мазмуни матиро нақл қунед. Перескажите содержание текста. Матн мазмунини айтиб беринг.

Оё медонед, ки дар Тоҷикистон ҷанмаҳои шиғобаҳои ҳеле зиёданд. Оби онҳо ҳуноқ ва гарм аст. Ҷунончи, дар наздикии шаҳри Истаравшан ҷанмаҳои минералии йоддор ва бромдор ҳастанд, ки 54 дараҷа гармӣ доранд. Номи якеи онҳо Ҳавоток аст. Дар ноҳияи Шаҳритус мавзеи табобатии «Дӯстӣ» вуҷуд дорад, ки ба бисёр дардҳо дармон мебахшад. Ин исмироҳатгоҳ бо оби табобатӣ ва лойи шиғобаҳои машҳур ганҷааст.

ЎҚУГАЧ:

Ба забони тоҷикӣ

наъра мезад
қайри дара
наришара
наҳанг
барқ
қувваи барқ
Неругохи барки оби
ҷанмаҳо
гарми дорад
ҳуноқ (сард)
гарм
исмироҳатгоҳ
табобатгоҳ

Ба забони русӣ

рычал
лучина уцелья
водонад
киг
свет, электричество
электроэнергия
ГЭС
родники
имеет теплоту
холодный
горячий
дом отдыха
лечебница

Ба забони ўзбекӣ

бонг уради
даранинг қайри
наришара
наҳанг
электр
свет қуввати
сув электростанцияси
булоқлар
иссиқлиги бор
совуқ
иссиқ
дам олиши жойи
сиҳатгоҳ

ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Машқи 86. Матиро бодиккат хонед.

ҲУРЗОДИ ДАЛЕР

Солн 710 Қутайба ба Хоразм ланкаар кашида, чанг кардани шуд. Шохн Хоразм Хурдод аз Қутайба метарсид, аммо долари у Хурзод, ки марди далер буд, хоразмиёиро бар зидди Қутайба ба чанг тайёр кард.

— Бародари ман ба сарланкари арабҳо Қутайба таслим шудани аст, — гуфт у ба аҳли шаҳр, — аммо мо чанг мекунем!

— Хуш бехуда мерезӣ, — гуфт Хурдод.

Хурзод гуфт:

— Таслим шавем ҳам Қутайба хуш моро мерезад. Дар майдони чанг ҷон супорем хубтар, чун дар ҳалқаи дор!

Хоразмиёи ҳазорҳо-ҳазор ба чанг хестанд. Дар ҳарби аввал Қутайба саҳт шикаст хӯрд. Хоразмиёи ланкари Қутайбаро то даштҳои Бухоро дур карданд. Дунман ҷунон саҳт шикаст хӯрд, ки ду сол ҷурбати дубора ба Хоразм омадан накард. Обрую эътибори Хурдод баланд шуд. Халқ талаб кард, ки у тоҷи бародарони ба сар гузорад. Хурзод гуфт:

— Ман барои тоҷу тахт не, барои озоди Ватан ҷангидам.
 Душманону ҳоинон ин посухи ӯро ба бародараш Хурдод баръакс расониданд. Хурдод ба Қутайба мактуб навишт, ки ба Хоразм ногаҳон ҳуҷум кунад. Қутайба хурсанд шуда, мутобикӣ нишондодӣ Хурдод амал кард.

Хурзод асир афтод. Қутайба гуфт:

— Туро ман не, бародарат хоҳад кушт.

Хурзод ба Хурдод гуфт:

— Имрӯз ту маро мекушӣ, фардо туро Қутайба мекушад. Ин суҳанро гуфта, Хурзод пеш ҷаҳид ва худро аз девори қалъа ба зер партофта, ҳалок шуд. Баъди ҷанде Қутайба Хурдодро кушт.

Аз он дам то имрӯз 1300 сол гузаштааст, вале қорнамонҳои Хурзодро халқ фаромӯш намекунад.

САВОЛ ВА СУЊОРИН ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ

САВОЛ ВА ТОЊИЊРИҚЛАР

1. Хурдод ҷӣ вазифа дошт? Какая должност была у Хурдода? Хурдод кайси лавозимда эди?
2. ӯ аз кӣ метарсид? Кого он боялся? ӯ кимдан кӯрқар эди?
3. Хурзод ҷӣ максад дошт? Какая цель была у Хурзода? Хурзоднинг максади нима эди?
4. Ба ӯ кӣ душманӣ кард? Кто стал ему врагом? Ким унга душманлик килди?
5. Окибати қор бо ҷӣ анҷомид? Что случилось в результате? Окибатда нима бўлди?
6. Шумо баъди хондани ин ҳикоят ба ҷӣ ҳулоса омадед? К какому заключению вы пришли, прочитав этот рассказ? Ҳикоятни ўқиб, сиз қандай ҳулосага келдингиз?
7. Ҷумлаи охириро тарҷума кунед. Переведите последнее предложение. Охири гапни таржима килинг.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ

лашкар
 ҷанг
 таслим
 шаҳр
 хун
 дор
 сахт, маҳкам

Ба забони русӣ

войско, армия
 война
 сдаться, капитуляция
 город
 кровь
 виселица
 крепкий (-ая, -ое)

Ба забони ўзбекӣ

лашкар, қўшин
 жанг
 таслим бўлмоқ
 шаҳар
 қон
 дор
 қаттиқ

халқ
точ
Ватан
душман
душманон

народ
корона
Родина
враг
враги

халқ
тож
Ватан
душман
душманлар

ДАРСИ 32

ТАКРОРИ ДАРСҲОИ ГУЗАШТА

Машқи 87. Матиро нависед, маъно ва сохти пешояндҳои ишорашударо муайян кунед.

Овардаанд, ки **дар замони** Нӯшервон ду мард ба як мартаба **дар** маҷлиси ӯ ҳозир шуданд. Яке бо овози баланд ин байт бихонд:

Некӣ куну ҳам **ба** некӣ андеш,
То он некӣ туро расад пеш.

Он дигаре ин байт бихонд:

Ту бад макуну **зи** бад маяндеш,
То зуд бадӣ наёядат пеш.

Чун амири одил ин байт бишунид, писандид, таҳсин карда фармуд, ки то марди аввалро ҳазор дирам ва марди дуюмро сад дирам диҳед.

Яке аз бузургон пурсид, ки эй эшон, каломӣ ҳар ду як маънӣ дошт. Фарқ аз чӣ роҳ аст? Амир гуфт, ки фарқ бисёр аст. Каломӣ марди аввал ҳама ба лафзи некӣ ва сонӣ ба лафзи бадӣ ифода шуда буд. Маълум аст, ки ҳарфи бад аз забони бад бошад, ҳар кӣ нақӯкор аст, ҳама ҳарфи некӣ аз забонаш барояд.

САВОЛ ВА СУПОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР

1. Аз мазмуни ҳикоя чӣ фаҳмидед? Что вы поняли, прочитав рассказ? Ҳикояни ӯқиб сиз нимани тушундингиз?
2. Мазмуни асосии ҳикоя дар кадом сархат нишон дода шудааст? В каком абзаце кроется основной смысл рассказа? Қайси хат-бошида ҳикоятнинг асл мақсади келтирилган?
3. Ҷумлаи охирро тарҷума кунед. Переведите последнее предложение. Охирги гапни таржима килинг.

Машки 88. Зарбулмасалхоро нависед. Ба зери пешояндҳо як хат кашед.

Марги бошараф беҳ аз зиндагии нурмазаммат.

* * *

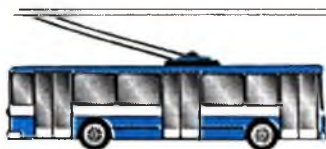
Бо бадон бад бонӯ бо исқон накӯ,
Чойи гул гул бошаду чойи хор — хор.

* * *

Обу оташ ба ҳам якҷо нашавад.

Машки 89. Ҷавоби чистонро ёбед.

Кулбаи калон,
Дар сим овезон.

САВОЛ ВА СУҶОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОШШИРИҚЛАР

1. Пешоянди «дар» дар мисраи дуюм кадом вазифаро иҷро мекунад? Какую роль играет предлог «дар» во второй строке. Иккинчи қатордаги «дар» олд қўшимчаси қандай вазифани бажаради?
2. Калимаи «кулба» ба кадом савол ҷавоб мешавад? На какуи вопрос отвечает слово «кулба»? «Кулба» сӯзи қайси саволга ҷавоб беради?
3. Калимаи «калон» чӣ? А слово «калон»? «Калон» сӯзи-чи?

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ

далер
хучум
исқӣ
бадӣ
хор
кулбаи калон
сим
овезон

Ба забони русӣ

смелый
нападенис
доброта
зло
колочка
большая комната
провода
висеть

Ба забони узбекӣ

жасур
хужум
яхшилиқ
ёмонлик, ёвузлик
тикан
катта уй
сим
осилган

ИБОРА. ХЕЛҲОИ ИБОРА

Машқи 90. Аз ифодаҳои зерин ибораҳоро ёбед.

Чормағз, меван ширин, ин китоб, се нафар хонанда, мактаби нав, аз хона, шогирд, корди тез, барои хондан, устод.

Машқи 91. Алоқа ва вобастагии ҷумлаҳоро шарҳ диҳед.

Имом Абӯханифа устодони худро хеле дӯст дошта, иззату эҳтироми онҳоро доимо ба ҷо меовард. Имом Муҳаммад нақл мекунад, ки боре аз забони Имом Абӯханифа шунида буд: «Ҳеҷ намозе нахондам, ки дар он барои волидайн ва устодам Ҳаммоҷ дуои мағфират накарда бошам».

Дар хотир доред:

- Ду ва ё зиёда калимаҳои мустақиманӣ, ки яке ба дигаре алоқаманд гардида, мафҳуми мураккабро ифода мекунад, ибора номиди мешаванд.

- Ибора аз калимаҳои тобеъкунанда ва тобеънаванда ташкил меёбад.

- Калимаҳои тобеъкунанда бо калимаҳои тобеънаванда ба воситаи бандиҳои изофӣ (-и) бо ҳам алоқаманд мегарданд: қалам, сурх — *қалами сурх*; синф, даҳум — *синфи даҳум*.

- Баъзан калимаҳо ба ҳамдигар ба воситаи пешояндои насояндҳо (*ба шахр рафтаи, хонаро рӯфтаи*) ва ба воситаи тартибии калима (*китоб хондан, баландтарин кӯҳ*) низ алоқаманд мешаванд.

Машқи 92. Бо истифодани калимаҳои зерин ибора тартиб диҳед:

Дарахт, замин, рӯз, хондан, шеър, адабиёт, ду, биет, миллиат, равшан, давлат.

Намуна: Биет дарахт. Давлати соҳибистиқлол.

САВОЛ ВА СУПОРНИИ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОПИРИҚЛАР

1. Бо 2—3 иборани интихобишуда ҷумлаҳо соzed. Выбериге 2—3 словосочетания и составьте предложения. 2—3 ибора танлаб улар улар интироқида ган тузинг.

2. Чумлаҳои тартибодаро тарҷума кунед. Переведите составленные предложения. Тузган гапларингизни таржима қилинг.

Машқи 93. Бо калиман «хола» ибора созед.

	ман	
		меҳрубон
ХОЛА	...	...
	...	омадагӣ

Намуна: Холаи меҳрубон

ЛУГАТ:

Ба забони тоҷикӣ

чормағз
тобё
асосӣ
кӯрпаи спёх
алокаи изофӣ
руз
шёр
адабиёт
ибора
хола
меҳрубон

Ба забони русӣ

грецкий орех
подчинённый
основной
чёрное одеяло
связь с приставкой «и»
день
стихотворение
литература
словосочетание
тётя
любимый (-ая)

Ба забони узбекӣ

ёнгок
тобё
асосий
кора кӯрпа
«и» боғловчиси
кун
шёр
адабиёт
ибора
хола
меҳрибон

ДАРСИ 34

СОХТИ ИБОРА. АЛОҚАИ КАЛИМАҲО ДАР ИБОРА

Машқи 94. Матнро хонда, ибораҳоро нависед.

Ҳофизан устод ҳазинаи пурганчест. Дар соатҳои дамгирӣ устод бо мо сӯҳбатҳои шавқовар мекарданд. Китоби хотиротро варақ зада, ба ҳикоя кардани саргузаштҳо медаромаданд.

Сотим Улугзода

Дар хотир доред:

Ибора аз ҷиҳати сохт ду хел мешавад: сода ва мураккаб.

* Ибораҳое, ки бо ёрии яке аз воситаҳои грамматикӣ аз ду калимаи мустақилмаъно ташкил ёфтаанд, ибораҳои

сода номида мешаванд: **синфи тоза, дили васеъ, хеле зебо, аз мактаб омадан, ба сухан даромадан.**

✱ Ибораҳое, ки аз се ё бештар калимаи мустақилмаъно сохта шудаанд, ибораҳои мураккаб ном доранд: **хонаи хишти кадима, барҷастатарин осори меъморӣ.**

Машқи 95. Шеърҳои шоир Мирзо Турсунзода ро ифоданок кироат кунед. Ибораҳои навишта, хели онҳоро муайян созед.

Дирӯз баъди борон тирукамон баромад,
Байроқи навбаҳорон партавфишон
баромад.

Аз қатраҳои борон дар офтоби тобон,
Рухсора тар намуда абрукамон баромад.
Бо рангҳои дилкаш, бо чеҳраи мунаққаш,
Ҳусни замин дамида, ғавворасон
баромад.

Аз кӯҳ то ба кӯҳе, аз дашт то ба даште,
Товуси хушхироми Ҳиндустон баромад.

САВОЛ ВА СУПОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОПИРИҚЛАР

1. Ибора чист? Ҷо тақое словосочетание? Ибора нима?
2. Калимаҳо бо ҳам ҷӣ тарз алоқаманд меғарданд? Кақ из двух слов образуется словосочетание? Иккита сӯздан қандай ибора ҳосил бўлади?
3. «Модари азиз» ва «азизи модар» кадом навъи ибораанд? К какому типу относятся словосочетания «модари азиз» и «азизи модар»? «Модари азиз» ва «азизи модар» иборалари қандай турға мансуб?
4. «Тез рафтан» ҷӣ гуна ибора аст? Кақим словосочетанием является «Тез рафтан»? «Тез рафтан» қандай ибора?
5. Ибораҳо аз ҷиҳати сохт чанд ҳел мешаванд? Кақие виды словосочетаний различают по строению? Ибораларнинг неча ҳилини биласиз?
6. Доир ба ҳелҳои ибораҳо ду мисол оварда, маънидод кунед. Приведите два примера разных видов словосочетаний, объясните. Турли ҳил ибораларға онд иккитадан мисол келтиринг, уларни тушунтириб беринг.

МАШҚИ САНЦИНИ ТЕСТИ

Муайян кунед, ки «Давлати соҳибистиклол» аз ҷиҳати таркиб чӣ гуна ибора аст?

- А. Исм + сифат;
- В. Исм + исм;
- С. Исм + феъл;
- Д. Сифат + исм;
- Е. Зарф + исм.

ЛУГАТ:

Ба забони тоҷикӣ

алока
калма
хазина
сухбат
павковар
хотираҳо
катор
хамин
асосӣ
одам
омадагӣ
аз катраҳо
ранг
дилкаш
хусн
замин
товус

Ба забони русӣ

связь
слово
сокровище
беседа
интересное (-ая,ый)
воспоминания
ряд
это
основной
человек
приезжий
из капли
цвет
очаровательный
красота
земля
павлин

Ба забони узбекӣ

алока
суз
хазина
сухбат
кизиқарли
эсдаликлар
катор
шу
асосий
одам
келган
катралардан
ранг
дилкаш
хусн, чирой
ер, замин
товус

ДАРСИ 35

КОРИ АМАЛӢ

ДАРСИ 36

ЧУМЛА

Дар хотир доред:

Мо фикрамонро ба воситаи ҷумлаҳо баён мекунем.
Яъне путки мо аз ҷумлаҳо иборат аст.

Гуруҳи калимаҳои ба якдигар алоқаманд, ки як фикри тамошударо ифода мекунанд, **ҷумла** ном дорад. Мисол: *Баҳром бо рафиқаш ба хонаи мо омад.*

Асоси ҷумлаҳо **мубтадо** ва **хабар** тапқил медиҳад, ки онҳоро **сараъзо**, аъзоҳои дигари ҷумла: муайянкунанда, пуркунанда ва ҳолро **аъзоҳои пайрав** меноманд. Дар мисоли боло сараъзон ҷумла — *Баҳром омад*. Баҳром ба кучо омад? — *Ба хона* — аъзон пайрави ҷумла (ҳолӣ мақол), хонаи кӣ? — *мо* (муайянкунанда), бо кӣ? — *рафиқаш* (пуркунанда) аст.

Машқи 96. Матро нависед.

БОЗОРИ ШАҲРИ КОНИБОДОМ

Рӯзи якшанбе бозори Конибодом ҳеле серодам мешавад. Дар ин ҷо, ба қавли модари Шодӣ: «Ғайр аз ширин мурғ дигар ҳама чизро харидан мумкин аст».

Дар охири моҳи сентябр махсусан растаҳои мевафурӯшӣ пур аз тамошобин мебошанд. Дар ин ҷо намунаи ҳама гуна меваҳои хушлаззати Ҷумҳурии Тоҷикистонро, ки шӯҳрати умумиҷаҳонӣ пайдо кардаанд, дучор мешавем. Масалан, анҷиру анор, себу шафтолу, харбузаву тарбуз, ноку биҳӣ, лимӯю афлесун, даҳҳо хел ангурҳои сурху сафеду сиеҳро гарам-гарам рехта мондаанд.

Абдумалик Баҳорӣ

САВОЛ ВА СУЊОРИН ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОИШИРИҚЛАР

1. Дар ин матн чанд ҷумла ҳаст? Сколькo предложений в данном тексте? Бу матнда нечта гап бор?
2. Фарқи ибора аз ҷумла дар чист? Какая разница между словосочетанием и предложением? Ибора ва гап нима билан фарқланад?
3. Дар эси ибораҳо як хат кашед. Подчеркните словосочетания одной чертой. Ибораларни битта чизик билан ажратиб курсатинг.
4. Ҷумлаи охириро тарҷума кунед. Переведите последнее предложение. Охири гапни таржима килинг.

Дар хотир доред:

Ҷумлаҳо аз ҷиҳати сохт **сода** ва **мураккаб** мешаванд. *Занг зада шуд*. Ин ҷумлаи сода буда, аз мубтадо ва хабар иборат аст.

Занг зада шуд ва хонандагон ба синф даромаданд.
Чумлаи мазкур мураккаб аст, зеро он аз ду ҷумла иборат буда, онҳо ба воситаи пайвандаки **ва** бо ҳам пайваست шудаанд.

Алоқани пайваст бо пайвандакхон **ва (-у,-ю), аммо, ё** ва бепайвандак (бо интонация) ба амал меояд.

Машқи 97. Ҷумлаҳоро нависед.

Духтарон месароянд. Онҳо месароянду ҳама ба рақс мебароянд. (*Аминҷон Шукӯҳӣ*) Акнун барқ наметаҳид ва ҳаво ҳам гулдурӯс намекард. (*Садриддин Айӣ*)

САВОЛ ВА СУПОРИН ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОҶШИРІҚЛАР

1. Дар ин матн чанд ҷумлаи сода ва чанд ҷумлаи мураккаб ҳаст? Сколько простых и сложносочиненных предложений в данном тексте? Бу матнда нечта оддӣ ва мураккаб гаплар бор?
2. Онҳо бо ҳам чӣ тавр пайваст шудаанд? Как они соединяются между собой? Улар ўзаро бир-бирига қандай боғланади?
3. Ҷумлаи мураккабро шарҳ диҳед. Расскажите о сложных предложениях. Мураккаб гапларни тушунтиринг.

ҶУМЛАИ СОДАИ ЯКТАРКИБА ВА ДУТАРКИБА

Ҷумлаҳои сода **яктаркиба** ва **дутаркиба** мешаванд. Ҷумлаи яктаркиба танҳо аз як сараъзо иборат аст. Мисол: *Хонаҳои навбунёди зебо. Хонаҳо ба саволни чиҳо? ҷавоб шуда, мубтадо аст. Ба китобхона бояд рафт. Бояд рафт* ба саволни *чӣ қор қард?* ҷавоб шуда, **хабар** аст.

Ҷумлаи содаи дутаркиба аз ду сараъзоҳо иборат аст: *Борон аз пагоҳии барвақт меборад.*

- *Чӣ?*
- *Борон.*
- *Борон чӣ қор мекард?*
- *Меборид.*

Ба забони тоҷикӣ

махсусан
растаҳо
ғарам-ғарам
парварда
фаҳмнш
идрок
чумла
чумлаи яктаркиба

чумлаи дутаркиба

Ба забони русӣ

особенно
аллея, ряды
куча
воспитанник
соображение
понимание, сознание
предложение
односоставное
предложение
двусоставное
предложение

Ба забони узбекӣ

махсус
каторлар
ғарам
шогирд
тушуниш, фаҳмлаш
идрок, билиш
гап

бир бўлакли гап

икки бўлакли гап

ДАРСИ 37

ХЕЛҲОИ ЧУМЛАИ СОДА

Дар хотир доред:

Чумлаҳо аз рӯи ифодаи мақсад чор хел: **ҳикоягӣ** (хабарӣ), **саволӣ**, **амрӣ** ва **хитобӣ** мешаванд.

I. Чумлаи ҳикоягӣ (хабарӣ).

Чумлае, ки дар он фикри гӯянда ба таври ҳикоя ифода мешавад, чумлаи **хабарӣ** ном дорад. Дар охири чумлаи хабарӣ аломати нукта (.) гузошта мешавад.

Машқи 98. Матнро нависед. Хели чумлаҳоро муайян кунед.

1. Мо ба истгоҳ расидем. Хурсандии мо ҳадду қанор нашошт. Мо ба Ватан баргаштем. (*М. Турсунзода*)
2. Айёми ҷавонии ман дар ин шаҳр гузаштааст. (*Ҷ. Иқромӣ*)

II. Чумлаи саволӣ.

Чумлае, ки дар он фикри гӯянда ба тариқи пурсиш баён мегардад, **чумлаи саволӣ** ном дорад. Дар охири чумлаи саволӣ аломати савол (?) мегузоранд: *Ин китобро хондед?*

III. Чумлаи амрӣ.

Чумлаи амрӣ амр, фармонш, хоҳишу илтимосро ифода

мекунад. Дар охири ин гуна ҷумлаҳо аломати нуқта (.) гузонида мешавад:

1. *Шумо ин ҷо монед. Далер равад.*
2. *Биёед, ба хона дароед. (Раҳим Ҷалил)*

IV. Ҷумлаи хитобӣ.

Ҷумласро, ки ҳиссиёти хурсандӣ, қаҳру ғазаб ва ғайраҳо ифода мекунад, **ҷумлаи хитобӣ** меноманд. *Шаъну шараф ба пешқадамон! Ҳамду сано бод ба зан!* Дар охири ин қабил ҷумлаҳо аломати хитоб (!) гузонида мешавад.

Машқи 99. Ҷумла ва норчаи назмро ифоданок хонда, ба аломатҳои хитобати он диққат диҳед.

Офтоби оламоро мисли тилию мекурахшид. Магар худи хамин як ҷаҳон лаззат намедиҳад. (*Садриддин Айӣ*)

Пас чаро нурсанд баъзе дӯстон:
«Чандрӯза омадӣ ту меҳмон?»
Пас чаро гуянд ёрон, марҳабо!
«Меҳмони Тоҷикистон,
марҳабо!»

Мирзо Турсунзода

Машқи 100. Матро навигида, ба зерин ҷумлаҳои амрӣ ва хитобӣ хат канид.

Гиря накун! Мард бош! Мисли надарат шав, ки одами бағоқат аст.

Бемор ҷанмонаширо кунода, аввал ба ман ва баъд аз он ба амакам нигоҳ карда:

— Зиёдагир об диҳед! — гуфт. Ба ман инора карда, ба ғайи даромад:

— Хон, дар ҷи гуна дунворӣ бонад ҳам, хон, одам шав, лекин козӣ. ранс ва имом нанав! Агар мударрис шавӣ, майлат,

— гуфта, ҷанмонаширо нӯшид.

Садриддин Айӣ

САВОЛ ВА СУБОРИШ
ВОНРОСИ И ЗАДАНИЯ
САВОЛ ВА ТОПИРИҚЛАР

1. Ибораи ҷиет? Ҷо такоc cловocочетаниe? Ибораи нима?

2. Он аз чумла чӣ фарқ дорад? Чем отличается словосочетание от предложения? Ибора ғандан нима билан фарқланади?
3. Чӣ гуна чумларо чумлан хабарӣ мегуянд? Какое предложение называется повествовательным? Қандай ған дарак ған дейиладӣ?
4. Дар охири чумлан саволи қадом аломат гузошта мешавад? Что ставится в конце вопросительного предложения? Сурок ған охирида нима қуйиладӣ?
5. Дар охири чумлан ҳитобӣ чӣ? Что ставится в конце восклицательного предложения? Ундов ған охирига қандай белгӣ қуйиладӣ?
6. Ба чумлан амрӣ мисол оред. Приведите пример предложения с глаголом в повелительном наклонении. Буйрук ғанга мисол келтириңг.

Машқи 101. Чумлаҳоро навбига, ба аломатҳои онҳо диққат диҳед.

Ба осмон нигоҳ қардам. Осмонро абри сӯх фаро гирифта буд. Чӣзе дар болон сарамон таркид. Замину замон меларзид! Магар, ин даҳшатовар набуд? (*Ҳусн Толе*)

ЛУГАТ:

Ба забони тоҷикӣ

хелҳо
чумлан хабарӣ
чумлан саволи
чумлан ҳитобӣ
чумлан амрӣ
ҷавон
зан
меҳмон
дунё
авҷ
зиндагӣ
ғиря
аломати сақта (ъ)

Ба забони русӣ

виды
повествовательное
предложение
вопросительное
предложение
восклицательное
предложение
повелительное
предложение
молодой; юноша
женщина
гость
мир, свет
расцвет, вершина
жизнь
плач
твёрдый знак (ъ)

Ба забони узбекӣ

хиллари
дарак ған
сурок ған
ундов ған
буйрук ған
йиниг
аёл, хотин
меҳмон
дунё
баланд нукта
тирикчилик, ҳаёт
йинги
айирини белгиси (ъ)

ҶУМЛАИ МУРАККАБ

Дар хотир доред:

Мо бо ёрии ҷумлаҳои мураккаб фикрамонро мукамалтар ифода менамоем. Ҷумлае, ки аз ду ва ё зиёда ҷумлаҳои сода таркиб ёфта, аз ҷиҳати маъно ва оҳанг ягона аст, ҷумлаи мураккаб номид мешавад. *Ҳаво соф, офтоб ҷанӯз набаромадааст, аммо ситорагон аз назарҳои ӯ шудаанд.* (Садриддин Айни)

Машқи 102. Матни «Кишварии худро омӯз»-ро навбаста, ҳамаи ҷумлаҳоро муайян намоед.

АЗ АРКТИКА ЧӢ КАМӢ ДОРАД?

Дар наздикии Помир кӯҳе бо номи Тиёншон ва нуқтаи баландтарини он Хон-Тенгри номгузори шудааст.

Соли 1863 кӯҳнавард, олим Мерубахер дар ин мавзеъ кӯлеро кашф намуд. Ҳоло ба ин кӯл номи ӯ гузошта шудааст. Ин кӯл ба Арктика монанди дорад. Дар он яхпораҳо шино мекунанд. Он яхпораҳо дар қабри кӯл пайдо шуда, баъд босуръат ба боло мебароянд ва дар рӯи об шино мекунанд.

Ин ҳолро танҳо дар баҳор мушоҳида кардан мумкин аст.

Саволе ба миён меояд, ки ин мавзеи Тоҷикистон аз Арктика чӣ камӣ дорад?

(Аз ахбор)

Машқи 103. Худуди ҷумлаҳоро муайян карда, фаҳмонед, ки онҳо чӣ тавр бо ҳам алоқаманд шудаанд?

Забони ҳар миллат ёдгории азизест, ки решаи он аз сарчашмаи чандин насли пажоди ӯ об хӯрда, мойи ифтихори худшиносии наслҳои баъдӣ мегардад.

Эмомалӣ Раҳмон

ДАР БОҒИ МИЧУРИН

И.В.Мичурин табиатро хеле дӯст медошт. Вай ҳанӯз аз овони бачагӣ ба боғдорӣ машғул шуд. Мичурини даҳсола ҳар рӯз ба боғ рафта, ҳаёти рустаниҳоро меомӯхт. Вай боғи худро бо муҳаббат парвариш мекард.

И.В.Мичурин орзу дошт, ки хелҳои нави мева ба вучуд оварад. Баҳри амалӣ гаштани ин орзу ӯ рустаниҳои ҷанубиро дар шимол парвариш карда, ҳосили фаровон мегирифт. Боғи вай аҷоиб ва ҳайратовар буд. Дар фасли тобистон шоҳаҳои дарахтони ин боғ аз бисёрии мева ҳам мешуданд. Зимистон дарахтони зардолу, олу, себ, нок ва монанди инҳо ба сармои саҳт тоқат мекарданд. Ҳатто шафтолу ва чормағз низ ба хунукӣ одат карда буданд.

Агар шумо як рӯзи дароз дар ин боғ сайр кунед ҳам, аз тамошои дарахтони гуногуни он сер намешавед.

И.В.Мичурин зиёда аз сесад навъи мева ба вучуд овардааст. Ҳарчанд ин слими бузург вафот кардааст, аммо кори ӯро олимон ва пайравони ҷавон идома медиҳанд.

Мутобиқи саволҳои зерин муколама намоед.

1. И.В.Мичурин чиро дӯст медошт?
2. Вай аз овони бачагӣ ба чӣ машғул шуд?
3. Ӯ ҳаёти рустаниҳоро дар кучо меомӯхт?
4. И.В.Мичурин чӣ орзу дошт?
5. Дар боғи ӯ чӣ гуна дарахтон парвариш меёфтанд?
6. Вай чанд хел навъи меваро ба вучуд овард?
7. Ҳоло кори И.В.Мичуринро кӣ идома медиҳад?
8. Оё Шумо ҳам ба парвариши дарахтони мевадиханда ҳавас доред?

Намуна:

- И.В.Мичурин чиро дӯст медошт?
- И.В.Мичурин табиатро дӯст медошт.
- Вай аз овони бачагӣ ба чӣ машғул шуд?
- Вай аз овони бачагӣ ба боғдорӣ машғул шуд.

Машки 105. Чавоби чистонро ёбед.

Мӯмӣи зарди ман,
Доруи сад дарди ман.

Калимаҳои таркибии *чусту чолок*, *як ба як* ва *худ ба худ* хоси кадом ҳиссаи нутқанд?

- А. Исм;
- В. Зарф;
- С. Сифат;
- Д. Чонишин;
- Е. Шумора.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ

чумлаи мураккаб
куллаи баландтарин
яхпораҳо
ёдгориҳои азият
наҷот
баёни ширин
бихишт
як кокулча
чун кулча
гетӣ
чусту чолок
як ба як
худ ба худ

Ба забони русӣ

сложное предложение
вершина горы
ледники
дорогие памятники
спасение, избавление
сладкие речи
рай
одна косичка
как колобок
мир
шустрый
один на один
сам по себе

Ба забони узбекӣ

мураккаб сўз
энг баланд чўкки
муз поралари
кадрли ёдгорликлар
нажот
ширин сўз
бихишт
бир кокулча
кулчадек
дунё
абжир, чаққон
бирма-бир
ўзи билан ўзи

ДАРСИ 39

ИНКИШОФИ НУТҚ

ИСТИРОҲАТГОҲҲОИ ТОҶИКИСТОН

Оё медонед, ки Тоҷикистони ҳамешабахори мо бо обҳои шифобахши худ дар тамоми ҷаҳон машҳур аст? Номҳои обҳои шифобахши Тоҷикистон ва дар кучо ҷойгир шудани онҳоро азхуд кунед:

1. Гармчашма, дар ноҳияи Ишкошим.
2. Хоҷаобигарм, дар ноҳияи Варзоб.

3. Қаратог, дар ноҳияи Шаҳринав.
4. Обигарм, дар шаҳри Роғун.
5. Зумрад, дар вилояти Сугд.
6. Шоҳамбарӣ, дар ноҳияи Ҳисор.
7. Чилучорчашма, дар ноҳияи Шаҳритус.
8. Калтуч, дар мавзеи Ромити ноҳияи Ваҳдат.

Дар ноҳияи Қумсангир табобатгоҳи ҷумҳуриявӣ бо номи «Дӯстӣ» амал мекунад, ки оби гарми он, бино бар гуфтаи истироҳаткунандагон, барои оромии асаб беҳамтост. Лойе, ки дар ин табобатгоҳ истифода мешавад, барои табobati узвҳои бадан доруи бебаҳост. Ин лойро аз Қумсангир то табобатгоҳҳои Сугд низ мебаранд.

САВОЛ ВА СУПОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР

1. Матни мазкур чанд ҷумлаи мураккаб дорад? Якеи онро шарҳ диҳед. Сколько сложных предложений в данном тексте? Разберите одно из них. Бу матида нечта мураккаб гап бор? Биттасини таҳлил килинг.
2. Дар маҳалли шумо истироҳатгоҳҳо ҳастанд? Агар бошанд, номбар намоед. Есть ли курорты в вашем регионе? Назовите их. Сиз яшайтган жойда дам олиш масканлари борми? Қайси?
3. Боз кадом истироҳатгоҳҳои ҷумҳуиро медонед? Агар/донед, номи онҳоро нависед. Какие еще курорты в республике вы знаете? Запишите их названия. Республикадаги яна қайси дам олиш масканларини биласиз? Номларини ёзинг.

Машқи 106. Худро бисанҷед.

1. Калимаи «шашмақомхон» аз ҷиҳати сохт чӣ гуна калима аст? Сохти онро маънидод намоед.

Намуна: «Себарга» калимаи мураккаб буда, *се* — шумора, *барг* — исм, *-а* — пасванд (суффикс) аст.

2. Кадом исмҳо ду тарзи навишт доранд? Се мисол оред.

Намуна: Роҳ — раҳ

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ

истироҳатгоҳ

Ба забони русӣ

курорт

Ба забони узбекӣ

дам олиш маскани

обҳои шифобахш
табобатгоҳ
беинтиҳо
бебаҳо
оромии асаб
лой
табобати он
гурда
мъда

лечебные воды
лечебница
бесконечный
бесценный
успокоение нервов
грязь, глина
его лечение
почки
желудок

шифобахш сувлар
сиҳатгоҳ
адоксиз
бебаҳо
асаб ороми
лой
унинг даволаниши
буйрак
ошқозон

ДАРСИ 40

ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

КАМОЛИ ХУЧАНДИ

Машқи 107. Машқро ифоданок хонед.

Камолуддин Масъуди Хучандӣ шоири машхури **ғазалсарои** асри XIV буда, тахминан солҳои 1318—21 дар Хучанд ба дунё омадааст. Ёро Хоҷакамол низ меномиданд, чунки падари вай яке аз хоҷагони обрӯманди замонаш будааст. Камол илми замонаи худро пурра меомӯзад. Ба **шеърнависӣ** ханӯз дар вақти дар мадрасаҳо таҳсил кардан шуруъ намудааст. Замони зиндагонии шоир замони ноором буда, ҷангу ҷанҷолҳои Чингизӣён муддати зиёд идома ёфтааст.

Шоир **оворагардихо** намуда, ба шаҳри Табрез (Эронзамин) меояд. Зиндагии ӯ дар ғарибӣ душвор буд. Тӯхтамишхон Табрезро талаву тороч карда, Камолро чун асир ба пойтахти Олтин-Ўрда шаҳри Сарой мебарад. Камол дар ин ҷо 11 сол зиндагӣ мекунад. Соли 1395, вақте ки Темур Саройро тороч мекунад, Камол боз ба шаҳри Табрез меояд. Аммо қашшокию дармондагӣ ва хусусан ҷудой аз ватан Камолро хаста месозанд:

Қиссаи дарди ҷудой ҷӣ нависам чу Камол,
Дил ҷудо нола кунад, хома ҷудо, нома ҷудо.

Шоир то охири умр дар ғарибӣ умр ба сар бурда, соли 1400 аз олам ҷашм мепӯшад.

Хушбахтона, кадру қиммати Камол дар даврони мо хеле афзуд. Ё ҳамчун шоири ғазалсаро на танҳо дар адабиёти тоҷик, балки дар адабиёти ҷаҳон низ мартабаи баланд дорад. Мо аз он ифтихор дорем, ки ба номи ин шоири **инсондӯст** ва **Ватанпарвар** номҳои муассисаҳо, кӯчаҳо ва гулгаштҳо гузошта шудаанд.

САВОЛ ВА СУҶОРИШ
ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ
САВОЛ ВА ТОҶШИРИҚЛАР

1. Камол кай ва дар кучо таваллуд шудааст? Когда и где родился Камол? Камол қачон ва каерда тугилган?
2. Барои ҷӣ шоир ба шаҳри Табрз хичрат намуд? Почему поэт переселился в Табрз? Шоир нима учун Табрзга кӯчиб ўтди?
3. Сабаби ба Сарой афтодани ў чист? Назовите причину, по которой он попал в Сарой. Қандай сабаб билан шоир Саройда макон топди?
4. Зиндагии шоир дар ғарибӣ ҷӣ тавр гузаштааст? Как проходила жизнь поэта на чужбине? Мусофирликда шоирнинг ҳаёти қандай кечди?
5. Бо кадом сабаҳо шоир ба ватанаш баргашт? Почему поэт вернулся на родину? Шоир нима учун ватанига қайтиб келди?
6. Калимаҳои ишорашударо навишта, сохти онҳоро муайян кунед. Выпишите выделенные слова, разберите по составу. Ажратилган сўзларни ёзинг ва уларнинг туркумларини аниқланг.

МЕРОСИ АДАБИИ КАМОЛИ ХУЧАНДӢ

Камоли Хучандӣ аз замони наврасӣ ба адабиёт шавқи зиёд дошт ва садҳо байти шоирон, нақлу ривоятҳо ва афсонаву ҳикоятҳоро азёд медонист.

Шўҳрати адабии Камоли Хучандӣ аз Табрз ибтидо гирифтааст. Ё дар хонаи худ маҳфили шоирон, донишмандон, хушнависон ва созандагонро ташкил карда буд. Дар ин маҳфил ў шеърҳои ҷаззобу дилпазири худро низ қироат карда, ғазалҳои беҳтаринашро тақдими муштоқонаш мекард. Камол ҳамеша бо ёди Ватани азизаш мезист. Дар ин бора ў чунин гуфтааст:

Бо лутфи табъ мардуми Шероз аз Камол,
Бовар намекунанд, ки гӯям хучандиям.

Аз шоир «Девони ғазалиёт» боқӣ мондааст. Он аз ғазал, рубой, қасида ва маснавӣ иборат буда, мавзӯҳои ҷудой аз ватан, ишқ, ғарибӣ ва амсоли инҳоро дар бар гирифтааст. Ҳаҷми он аз 7335 байт иборат аст. Аксари ғазалҳои Камол аз 7 байт (14 мисраъ) иборат мебошанд.

Камол дар ғазалҳои ватандӯстиву инсонпарварӣ, аҳду вафо, сидку сафо, меҳру муҳаббат, кӯшишу ғайрат, ахлоқи пок, одоби ҳамида, иззату эҳтиром ва ғайраро инъикос намудааст.

Машқи 108. Ғазали «Дар ғарибӣ»-и Камоли Хучандиро ифоданок кироат кунед.

Дил муқими кӯйи ҷонон асту ман ин ҷо ғариб,
Чун кунад бечораи мискинтани танҳо ғариб.
Орзуманди диёри хешаму ёрони хеш,
Дар ҷаҳон то чанд гардам бесару бепо ғариб.
Чун ту дар гурбат наафтоӣ, ҷӣ донӣ ҳоли мо?
Меҳнати гурбат надонад ҳеҷ кас, илло ғариб!
Ҳаргиз аз роҳи қарам рӯзе напурсидӣ, ки чист
Ҳоли зори мустаманди монда дур аз мо ғариб.
Чун дар ин даврон намеафтад касе бар ҳоли мо,
Дар чунин шаҳре, ки мебинӣ, кӣ афтад бо ғариб?
Дар ғарибӣ ҷон ба сахтӣ медахад мискин Камол,
Во ғарибӣ, во ғарибӣ, во ғарибо, во ғариб.

САВОЛ ВА СУПОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР

1. Чаро шоир аз ҳоли дар ғарибӣ доштааш шикоят мекунад? Печему поэт жалуется на свою жизнь на чужбине? Шоир нима учун мусофирликдаги ҳаётидан шикоят қилади?
2. Мисраи «Дар ҷаҳон то чанд гардам бесару бепо ғариб» ҷӣ маъно дорад? Объясните, как вы понимаете четвертую строчку стихотворения. Шеърнинг тўртинчи қаторидаги сўзларни сиз қандай тушунасиз?
3. Феълҳои ғазалро нависед. Выпишите из газели глаголы. Ғазалдаги феълларни ёзиб олинг.
4. Ин ғазалро азёд кунед. Выучите наизусть газель. Бу ғазални ёдланг.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ

газалсаро

хоҷагон

оворагардиҳо

асир

қашшоқӣ

гулғаштҳо

дар ғарибӣ

харгиз

Ба забони русӣ

поэт, сочиняющий

газели

влиятельные люди

скитальцы

пленник, пленный

бедность

скверы

на чужбине

никогда

Ба забони узбекӣ

шоир

хожалар

оворалар

асир

қашшоқлик

гулзорлар

ғарибликда

ҳеч қачон

ДАРСИ 41

КОРИ АМАЛӢ

ДАРСИ 42

САРАЪЗОИ ҶУМЛА.

МУБТАДО

Дар хотир доред:

Сараъзоҳо: мубтадо ва хабар қисмати асосии ҷумлаанд.

Мубтадо чунин сараъзои ҷумла аст, ки амал, ҳолат ва аломати дар ҷумла ифодаёфта ба он нисбат дода мешавад. Он бо исм, ҷонишин ва масдар ифода ёфта, ба саволҳои *кӣ?*, *киҳ?* ва *чӣ?*, *чиҳ?* ҷавоб мешавад.

Мисол: *Забон ва давлату миллат дар паноҳи як-дигаранд.*

Машқи 109. Ҷумлаҳоро нависед, савол гузошта, мубтадорро ёбед ва дар зераш як хати рост кашед.

1. Илм зикри Худо аст.

Имоми Аъзам

2. Сомониён зиёда аз 400 сол вучуд доштанд.

Бобоҷон Ғафуров

3. Соли 334 пеш аз милод Искандари Мақдунӣ ба мамлакати Ориёиҳо лашкар кашид.

Бобоҷон Ғафуров

Машқи 110. Кори мустакилона. Шаҳр, ноҳия, деҳа ё маҳалли худро чӣ тавр обод мекунад? Дар мавзӯи «Ободонии маҳал» иншо навишта, ба зери мубтадоҳо хати рост кашед.

Намуна: Ман дар хиёбони ба номи Рӯдакии шаҳри Душанбе зиндагонӣ мекунам.

Машқи 111. Матнро нависед. Гуфтаҳои табиби машхур - Абӯалӣ ибни Синоро дар хотир нигоҳ доред.

Тухми мург маҳсули пурқиммати ғизоӣ аст. Тухм аз витаминҳои «А» ва «Д» бой аст. Витаминҳо фақат дар зардии тухм ҷойгир шудаанд.

Ғайр аз ин, тухм дар таркиби худ фосфор, йод, мис, оҳан, синк ва ғайра дорад. Дар як рӯз якто тухм хӯред, кифоя аст.

САВОЛ ВА СУПОРИН ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР

1. Тухми мург чӣ ғоида дорад? Чем полезно куриное яйцо? Товук тухуми нима учун ғойидали?
2. Витаминҳои он кадомҳоянд? Какие есть в нем витамины? Унда қандай витаминлар бор?
3. Дар як шабонарӯз қанд тухм хӯрдан мумкин аст? Сколько яиц можно съесть в сутки? Бир кеча кундузда нечта тухум истеъмол қилиш мумкин?
4. Дар зери мубтадоҳои матн хат кашед. Подчеркните в предложении подлежащее. Гапдаги эганинг тагига чизинг.

ЛУФАТ:

Ба забони тоҷикӣ

мубтадо
кӣ?, кӣҳо?
чӣ?, чиҳо?
тухми мург
пурқиммат
ғизо
зардии тухм
ҷой шудааст
як шабонарӯз

Ба забони русӣ

подлежащее
кто?
что?
куриное яйцо
ценный, драгоценный
еда
желток яйца
вместился
сутки

Ба забони узбекӣ

эга
ким? кимлар?
нима? нималар?
товук тухуми
қимматли
таом
тухумнинг сариги
жой олган
бир кеча-кундуз

ТАРКИБИ МУБТАДО

Дар хотир доред:

✱ Мубтадо аз ҷиҳати сохт ду хел — сода ва таркибӣ мешавад.

1. Мубтадои сода дар ҷумла бо як калима ифода меёбад:
Фирӯза ба маънои сухан сарфаҳм нарафт. (Ҷалол Иқромӣ)

2. Мубтадои таркибӣ бо таркибҳои ва ифодаҳои рехта ифода мешавад. *Мардуми Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамеша барои ободии кишвар мекӯшад. (Хабарҳо).*

Машқи 112. Матнро ифоданок хонед.

ТАБАРИ ТИЛЛОЙ

(афсона)

Будааст, набудааст як камбағали ҳезумкаш будааст. Рузе дар соҳили дарё ҳезум мебуридааст ки, табараш ба дарё афтодааст. Вай аз гум кардани боигарии асосӣ — яроки ягонааш, саҳт ранчидааст. Дар ҳамин вақт аз ким-кучое овози маҳине ба гӯши ӯ расидааст:

— Ҳой, ҳезумкаш, ба Шумо чӣ шуд?

— Аз табарам маҳрум шудам, — гуфтааст ҳезумкаш, — вай ба дарё афтод.

Ногоҳ дар назди ҳезумкаш табари тиллоӣ пайдо шудааст.

— Ин табари Шумост? — пурсидааст соҳиби овоз.

— Не, — гуфтааст ҳезумкаш.

Дар назди ҳезумкаш табари нукрагин пайдо шудааст.

— Инаш буд?

— Не, табари ман ин хел набуд, — боз ҷавоб додааст ҳезумкаш.

Баъди ин соҳиби овоз як табари одии дастааш ҷубинро дода гуфтааст:

— Шояд ин бошад?

— Ҳа, табари ман ҳамин аст, — хурсанд шудааст ҳезумкаш.

— Ман Шуморо як санҷида дидам, Шумо одами ҳақиқӣ будаед, барои ростгӯиатон ташаккур! — гуфтааст овози сеҳрнок ва ба ҳезумкаш табарҳои тиллоӣ ва нукрагинро ҳам тӯҳфа кардааст.

САВОЛ ВА СУПОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР

1. Ростқавлу ростғу будан чӣ аҳамият дорад? Какое значение имеет правдивость? Ростғуӣлик қандай аҳамиятга эга?
2. Сабаби ба марди ҳезумкаш тӯҳфа гардидани табарҳои тиллоӣ ва нуқрагин дар чист? Почему дровосек получил золотой и серебрянный топоры? Нима учун ўтинчи тилла ва қумуш болта олди?
3. Мазмуни афсонаро нақл кунед. Перескажите содержание сказки. Эртақнинг мазмунини айтиб беринг.

Машқи 113. Ҷавоби ҷистонро ёбед.

Якто кокулча дорам
Рӯи чу кулча дорам,
Рӯ ба рӯям нишинӣ,
Ҳама ҷоро мебинӣ.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ

таркиби мубтадо
рузе
бонгарин асосӣ
ҳезумкаш
овози ношинос
овози сеҳрнок
як кокулча
кулча

Ба забони русӣ

состав подлежащего
однажды
основное богатство
дровосек
неизвестный голос
волшебный звук
одна косичка
круглый хлеб

Ба забони ўзбекӣ

эга таркиби
бир куни
асосий бойлик
ўтинчи
қандайдир товуш
сеҳрли товуш
бир кокилча
кулча

ДАРСИ 44

САРАЪЗОИ ҶУМЛА. ХАБАР

Дар хотир доред:

✱ **Хабар** сараъзои ҷумла буда, амал, ҳолат, аломати ба мубтадо нигаронидашударо ифода мекунад: *Шодичон меҳонад.* (Шодичон чӣ кор мекунад?)

✱ **Хабар** ба саволҳои *чӣ кор мекунад?*, *чӣ шуд?*, *чӣ мешавад?*, *кист?* (*кӣ аст?*), *чист?* (*чӣ аст?*), *чӣ тавр аст?* ҷавоб мешавад.

Аломати ишораи хабар ду хати рост аст.

Машки 114. Матнро нависед.

Рӯзе шахсе дар сафар ба сари чоҳе расид. Меҳе аз чӯб дуруст карда, ба замин кӯфт. Аспи худро ба он меҳ баста нишаст, таом хӯрд ва об нӯшид. Пас аз дамгирӣ ба асп савор шуда, ба роҳ даромад. Меҳро нақанд, то ин ки ҳар мусофире, ки ба ин ҷо расад, маркаби худро ба он меҳ бандад. Ин кор боиси савоб бошад.

Ҷалол Иқромӣ

**САВОЛ ВА СУПОРИШ
ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ
САВОЛ ВА ТОПИРИҚЛАР**

1. Чаро шахсе аз чӯб меҳ сохт? Почему человек сделал из дерева гвоздь? Нимага у ёғочдан мих ясади?
2. Барои чӣ у меҳро нақанд? Почему он не стал вытаскивать гвоздь? Нега у михни сугуриб олмади?
3. Маъно ва моҳияти матнро чӣ тавр фаҳмидед? Как вы поняли смысл и суть текста? Матн нингмаъно ва моҳиятини қандай тушундингиз?
4. Ҷумлаи охириро тарҷума кунед. Переведите последнее предложение. Охирги гапни таржима қилинг.
5. Ба хабарҳо савол гузошта, ба зери онҳо ду хат кашед. Задайте вопросы к сказуемым, подчеркните двумя чертами. Кесимларни аниқлаб тағига ҷизинг.

Машки 115. Худро бисанҷед. Ба ҷойи нуктаҳо хабарҳои муносиб навишта, дар зерашон хат кашед.

1. Абрҳо пароканда шуда, дар паси кӯҳҳо ...
2. Вазифаи ҳамаи мо
3. Бузургон...
4. Роҳбари давлат мурочиҷатномаи «900 рӯзи ободонӣ»-ро ...
5. Аз дӯст як ..., аз мо ба сар...

(пинҳон шуданд, гуфтаанд, ҷонибдорӣ намуд, хондан аст, ишорат, давидан)

Машки 116. Ҷавоби ҷистонро ёбед. Савол гузошта, хабарҳоро ёбед. Ҷой ва сохти онҳоро муайян кунед.

Ҳамчу тарбуз шакли он бошад,
Номи ӯ дар ҳама забон бошад.
Хушкӣву обу кӯҳу дарёҳо,
Он чӣ ки ҳаст, дар ҳамон бошад.

МАШҚИ САНЦИШИ ТЕСТИ

Асосҳои грамматикии ҷумларо чиҳа ташкил медиҳад?

- А. Мубтадо ва хабар;
- В. Муайянкунанда ва пуркунанда;
- С. Исм ва сифат;
- Д. Шумора ва ҷонишин;
- Е. Ҳамаи ҷавобҳо дуруст.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ

хабар
чӣ кор мекунад?
чӣ шуд?
кист?, чист?
дамгирӣ
мех
пинхон шуданд
қабул кард
ишорат
ҳамчун
хушкӣ
тааллуқ
бихандад
бигиряд
гардун

Ба забони русӣ

сказуемое
что делает?
что случилось?
кто?, что?
отдых
гвоздь
спрятались
принял
указание, наказ
как
суша
принадлежать
смеётся
плачет
мир

Ба забони ўзбекӣ

кесим
нима қилади?
нима бўлди?
ким? нима?
дам олиш
мих
яшириш
қабул этди
ишорат, кўрсатиш
ўхшаш
қуруқлик
тааллуқли
кулсин
йигласин
дунё

ДАРСИ 45

МУВОФИҚАТИ ХАБАР БО МУБТАДО

Машқи 117. Ҷумлаҳоро нависед, мубтадо ва хабарро ёфта, савол гузоред.

1. Дар осмон ситорагон медурахшиданд.
2. Ман хоҳарамро гирифта мебарам.
3. Онҳо киҳа буданд?

Дар хотир доред:

Дар ҷумла хабар, одатан, аз рӯи шахсу шумора ба мубтадо мувофиқат мекунад. Мувофиқати он бо

бандакҳои феълӣ ва хабарӣ ифода мегардад. *Чавонон дар сохтмони Нерӯгоҳи барқи обии Рогун иштирок мекунанд.* Хабарӣ иштирок мекунанд бо мубтадои чавонон дар шахсу шумора мувофиқат кардааст.

Машқи 118. Матро нависед, мувофиқати мубтадо ва хабарро муайян кунед.

САНГПУШТҲО

Дар Тоҷикистон сангпуштҳо бисёранд. Онҳо дар ҷойи ҳамвори серсанг зиндагӣ мекунанд. Ҳайвонҳои дарранда кӯшиш мекунанд, ки гӯшти онҳоро хӯрда лаззат баранд, вале косахонаи саҳт онҳоро аз даррандагон муҳофизат мекунанд.

Уқоб паррандаи хеле зирак аст. Вай сангпуштро дида **паст мефурояд** ва онро бо ҷанголхояш гирифта, ба ҳаво баланд бардошта, сипас ба замин **мепартояд**. Косахонаи сангпушт аз зарбаи саҳт дар замин мешиканад. Он гоҳ уқоб фуromaда, бо ҳамроҳии уқобҳои дигар сайди худро меҳӯрад.

Дар хотир доред:

✱ Агар мубтадою хабар бо исм, ҷонишинҳои шахсӣ, шумора ва масдар ифода ёфта, хабарӣ номӣ бе бандак ё феълӣ ёвар ояд, байни сараъзоҳо аломати тире гузошта мешавад. *Душанбе — пойтахти Тоҷикистон. Шумо — меҳмон. Вазифаи чавонон — таҳсил кардан.*

Машқи 119. Кори мустақилона. Бо мисолҳои боло ҷумлаҳо тартиб диҳед, ки сохти онҳо вайрон нашаванд.

Намуна: Ду хонанда байни ҳам баҳс мекарданд. Яке исбот кардани мешуд, ки 13 ҷамъи 12 баробари 25 ($13+12=25$) мешавад. Дигарӣ, баръакс, исбот мекард, ки 12 ҷамъи 13 баробари 25 ($12+13=25$) мешавад. Ин замон аз паҳлуи онҳо пирамарде гузашта, баҳси хонандагонро ҷунин ҷамъбаст кард: «Ду понздаҳ — як сӣ».

Ба забони тоҷикӣ

ситораҳо
сангпушт
укоб
косахонаи сар
маҳиннаҳ

Ба забони русӣ

звёзды
черепаха
орёл
головной череп
тонковолокнистый

Ба забони ўзбекӣ

юлдузлар
тошбака
бургут
бош косача
ингичка толали

ДАРСИ 46

**ХЕЛҲОИ ХАБАР.
ХАБАРИ ФЕЪЛӢ. ХАБАРИ НОМӢ**

Дар хотир доред:

Хабарҳо **феълӣ ва номӣ** мешаванд. Хабарҳои феълӣ бо шаклҳои тасрифшавандаи феъл, хабарҳои номӣ бо ҳиссаҳои номии нутқ ва масдар ифода мешаванд.

Хабарҳои феълӣ:

1. Гӯед, ба рафиқ капитан ҳам хӯрок биёранд (*Ф. Ниёзӣ*)
2. Ман ўро шинохта натавонистам. (*С. Айний*)

Хабарҳои номӣ:

1. Дасташ даст набуд, оҳан буд. (*С. Улугзода*)
2. Шокирчон ҷавони хушрӯй ва хушқаду баст буд. (*Ҳ. Карим*)

Хабарҳои феълӣ ва ифодаи онҳо:

1. Ба шаҳри мо хориҷиён омаданд (*бо феъл*).
2. Мо як шаҳрчаи махсус сохтанӣ (*бо сифати феълӣ*) ҳастем.

Хабари номӣ метавонад бо ҳиссаҳои нутқ: *исм, сифат, шумора, ҷонишин, зарф* ва масдар ифода шавад.

1. Пойтахти Тоҷикистон — **Душанбе** (*исм*).
2. Замин **сахт** — осмон **баланд** (*сифат*). (*Зарбулмасал*.)
3. Сардори синф — **ман** (*ҷонишин*).
4. Гап **бисёру** таҷриба **кам**. (*зарф*).
5. Вазифаи шумо **хондан** аст (*масдар*).

Машқи 120. Матро нависед, ба зери хабарҳо хат кашед ва муайян кунед, ки феъл бо чӣ ифода ёфтааст?

ВОҶЕА

Ҳочинисматулло дар чойхона чой нӯшида менишаст ки, духтарчаи тақрибан 8-сола дасти падару модари очизашро дошта ба назди ин чойхона ки, ба қавли худашон, ҳар рӯз аз ҳамин ҷо чой менӯшиданд, ҳозир мешаванд.

Пешхизмат ба наздашон пораҳои нон ва самбӯсаҳои шикаста оварда мемонад.

Ҳочинисматулло — шахси саховатманд, вазъиятро фаҳмида, дарҳол ба назди падару модар чор нони гарм, ширинӣ ва чанд самбӯсан гарм мегузорад. Аз ӯ пурсиданд:

— Чаро ин тавр кардӣ?

Гуфт:

— Ёрӣ додан ба мӯҳтоҷон қарзи банди Худо аст.

САВОЛ ВА СУПОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР

1. Ҳочинисматулло чӣ кор мекард? Чам замилася Ҳоджи Исматулло? Ҳоджи Исматулло нима билан шугулланган?
2. Пешхизмат ба назди падару модар ва духтарча чӣ гузошт? Что поставил перед девочкой и её родителями человек который их обслуживал? Чойхона хизматчиси қизча ва унинг ота-онаси олдига нималарни қўйди?
3. Ҳочинисматулло вазъиятро фаҳмида чӣ кор кард? Что сделал Ҳоджи Исматулло осознав это положение? Вазиятни тушуниб Ҳоджи Исматулло нима қилди?
4. Ў ба саволи додашуда чӣ ҷавоб дод? Как он ответил на вопрос? Ў қўйган саволга қандай ҷавоб берди?
5. Мазмуни ҳикояро накл кунед. Перескажите содержание текста. Ҳикоя мазмунини айтиб беринг.
6. Феълхоро дар алоҳидагӣ навишта, сохти онхоро муайян созед. Отдельно выпишите глаголы и разберите их по составу. Феълларни алоҳида-алоҳида ёзиб олиб, туркумларини аниқланг.
7. Ҷумлаи охириро тарҷума кунед. Переведите последнее предложение. Охирги гапни таржима қилинг.

Машки 121. Чавоби чистонро ёбед.

Надорад даст, аммо
Дархоро мекунад боз.
Надорад пою ҳар ҷо
Ҳамеша дар тохтутоз?

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ

хелҳои хабар
хабарӣ феълӣ
хабарӣ номӣ
ин тӯй?
ифодаи он
тақрибан
очиз
пораҳои нон
пешхизмат
ширинӣ

Ба забони русӣ

виды сказуемого
глагольное сказуемое
именное сказуемое
это ты?
его выражение
приблизительно
слепой
крошки хлеба
официант
сладости

Ба забони узбекӣ

кесим турлари
феъл-кесим
от кесим
бу сенми?
унинг ифодаланиши
тақрибан
кўр, ожиз
нон увоклари
хизматкор
ширинлик

ДАРСИ 47

КОРИ АМАЛӢ

ДАРСИ 48

ИНКИШОФИ НУТҚ

Машки 122. Матнро ифоданок хонед.

ОБ — САРЧАШМАИ ҲАЁТ

Об дар ҳаёти инсон чизи қиммат аст. Дар ҳақиқат, зиндагиро бе об тасаввур кардан аз имкон берун аст. Обро гаҳвораи ҳаёт дар рӯйи замин меғӯянд.

Оби табиатро ба ду гурӯҳ чудо мекунанд: оби ширин: оби дарё, оби чашмаҳо ва оби шӯр: оби баҳру уқёнусҳо ва баъзе кӯлҳо.

Тоҷикистон як узви баробарҳуқуқи ҷомеаи ҷаҳон аст. Мо нисбат ба дигар мамлакатҳои ҷаҳон сероб ҳастем, аммо ин он

маъноро надорад, ки мо обро бемаврид исроф намоем. Чораҳо меандешем, ки ҳар як қатраи оби нӯшоки пурсамар истифода гардад.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон чунин гуфтаанд: «Об ганчинаи табиат аст. Онро муҳофизат кунед ва азиз доред!»

«Гулчини адаб»

**САВОЛ ВА СУПОРИШ
ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ
САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР**

1. Чаро мо обро муқаддас мешуморем. Печему вода считается священной? Нимага сув муқаддас ҳисобланади?
2. Об чанд ҳел мешавад? Сколькo видов воды существует? Неча хил сув мавҷуд?
3. Мазмуни матнро нақл кунед. Перескажите содержание текста. Матн мазмунини айтиб беринг.
4. Аз матн хабархоро ёфта, ҳели онҳоро муайян кунед. Найдите в тексте сказуемые и определите их вид. Кесимларни топиб, турларини аниқланг.

Машқи 123. Шеърро ифоданок хонед.

РӯДИ КҶҲӢ

Нишастам дар лаби дарёи кӯҳӣ,
Ба худ ман ёфтам маъвои кӯҳӣ
Сараш бар санг мезад рӯди кӯҳӣ,
Ба доман чанг мезад рӯди кӯҳӣ.
Ба мисли шири навҷӯшидае буд,
Палангу бабри хуннӯшидае буд.
Дара аз ғурриши обаш садо дод,
Насими рӯхро, ҷонро ғизо дод.
Нишастам дар канораш, шеър гуфтам,
Ҳамеша аз насимаш табъ суфтам.
Бад-ӯ гуфтам, ки рӯзи равшан астӣ,
Муроду мақсуди ҳар гулшан астӣ.
Ҳавои боғу бӯстон хуррам аз туст,
Замини Тоҷикистон хуррам аз туст.

Мирзо Турсунзода

САВОЛ ВА СУПОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР

1. Чаро шеър «Рӯди кӯҳӣ» номида шудааст? Почему стихотворение называется «Руди кӯҳӣ»? Нимага шеър «Руди кӯҳӣ» деб номланган?
2. Руди кӯҳӣ чӣ гуна хосият дорад? Какие качества имеет горная речка? Тоғли сойлари қандай сифатларга эга?
3. Сабаби дар канори рӯди кӯҳӣ шеър гуфтани шоир дар чист? Почему поэт сочиняет стихотворение около горной речки? Нима сабабдар шоир шеърини тоғ сойи олдида ёзган?
4. Шоир ба рӯди кӯҳӣ чӣ мегӯяд? Что говорит поэт горной речке? Шоир тоғ сойга нима деб мурожаат қилади?
5. Дар мавзеи шумо чӣ гуна рӯдҳо ва ё чашмаҳо вучуд доранд? Какие горные речки или родники есть в вашем краю? Сиз яшаётган ўлкада қандай булок ва сойлар бор?
6. Хабарӣ номии ин шеърро ёбед. Найдите именные сказуемые в стихотворении. Шеърдаги эга ва кесимларни топинг.
7. Шеърро аз ёд кунед. Выучите стихотворение наизусть. Шеърни ёдланг.

Машқи 124. Кори мустақилона. Дар мавзӯи «Об ва сарфаю сариштақории он» иншо нависед. Дар иншо хабарҳои номи ва феълро истифода баред.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ

гаҳвораи ҳаёт
оби ширин
оби шӯр
бемаврид
насли оянда
ганчина
рӯди кӯҳӣ
паланг
хуррам

Ба забони русӣ

колыбель жизни
пресная вода
солёная вода
неуместно
будущее поколение
богатство
горная речка
барс, тигр
цветущий

Ба забони узбекӣ

ҳаёт бешиги
чучук сув
шӯр сув
бемаврид
келажак авлод
бойлик
тоғ сойи
йўлбарс
гуллаган, чиройли

МУСОҲИБА ВА МОҲИЯТИ ОН

Дар хотир доред:

Мусоҳиба сӯҳбати ду ё якчанд шахс буда, ба воситаи он фикри якдигарро пурра ва дақиқ мефаҳмем. Он ба воситаи саволу ҷавоб пурра мегардад. Чунончи:

Китобфурӯш китобҳои худро нишон дода мегуфт:

— Дониш дар кучост? Ана, дар ин китобҳо! Хареду хонед!

Шеър мехонд ӯ.

— Ин шеърро кадом шоир гуфтааст? — пурсид як харидор.

— Рӯдакӣ, — ҷавоб дод китобдор, — бихаред, ҳар кас, ки дониш хоҳад, китоб мехарад...

Сотим Улугзода

Машқи 125. Мусоҳибаро хонед ва хулоса бароред.

Донишманд гуфт:

— Эй устод, аз Худо... чӣ хоҳам, ки ҳамаи некуиҳо хоста бошам?

Анӯшервон гуфт:

— Се чиз: тандурустӣ, эминӣ ва тавонгарӣ.

Гуфт:

— Аз мардумон кӣ оқилтар аст?

Гуфт:

— Он ки кам гуяд ва беш шунавад ва бисёр донад. Дар муомила (додугирифт) ситам накардан ва дуруғ нагуфтан ва ба забон касро наранҷондан.

«Пирӯзнома»-и Сино

САВОЛ ВА СУПОРИШ

ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ

САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР

1. Ин ду мусоҳиба ба кадом мавзӯ бахшида шудаанд? На какую тему эти два диалога? Бу икки сӯҳбат кайси мавзуларга багишланган?

2. Кадоми ин мусоҳибаҳо ба шумо бештар маъқул шуд? Какой из

этих диалогов вам больше понравился? Ушбу сухбатлардан қайси бири сизга кўпроқ ёқди?

3. «Кам гўяд ва бисёр шунавад» чӣ маъно дорад? Как вы понимаете выражение «кам гўяд ва бисёр шунавад». «Кам гўяд ва бисёр шунавад» жумласини сиз қандай тушунасиз?

4. Яке аз ин мусоҳибаҳоро нависед. Ба зери мубтадо як хат ва ба зери хабар ду хат кашед. Запишите один из этих диалогов. Подчеркните подлежащее одной, а сказуемое двумя чертами. Сухбатларнинг бирини ёзиб олинг ва кесимлар тагига чизинг.

Машқи 126. Панду ҳикматҳои Лукмони Ҳакимро нависед ва тарҷума кунед.

1. Сухан ба андозаи хеш гӯй.
2. Дар ҳона ки дарой, чашму забонро нигоҳ дор.
3. Наомӯхта устодӣ макун.
4. Бо мардуми бузург сухан дароз магӯй.
5. Дар ҳолати ғазаб сухан доништа гӯй.

МАШҚИ САНЦИШИ ТЕСТӢ

Санаҳои таърихро дар хотир нигоҳ доред:

- ★ 22-юми июли соли 1989 чӣ гуна санаи таърихӣ аст?
- ★ Ҳар сол 9-уми сентябр чаро ботантана қайд карда мешавад?
- ★ Солҳои 2008 ва 2009 — солҳои бузургдошти кӣҳо буданд?

Ҷавоби дурусти саволҳои болоро интиҳоб кунед:

- А. Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ ва Имоми Аъзам;
- Б. Барои он ки ин сана Рӯзи истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад;
- С. Он рӯз Қонуни забон қабул гардид.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ

мусобиқа
мусоҳиба
пурсид
тандурустӣ
эминӣ

Ба забони русӣ

соревнование
беседа, диалог
спросил
здоровье
спокойствие

Ба забони ўзбекӣ

мусобақа
сухбат
суради
соғлик
тинчлик

тавонгарӣ
наранҷондан
наомӯхта
газаб

моғушество
не обижаъ
не изучая
гнев, ярость

қудратли
ранжитмаслик
ӯрганмасдан
газаб, қаҳр

ДАРСИ 50

КОРИ АМАЛИ

Машқи 127. Шарҳ диҳед, ки чаро мо дар ҷумлаҳои зерин аломати вергул гузоштем:

1. Дарвозаи шаҳрро баста мешавад, лекин даҳони мардумро баста намешавад, — меғуянд.

(Ҷалол Иқромӣ)

2. Худи акаам ба ин овозаҳо он қадар бовар намекард, аммо падарам онҳоро ҳақиқат мепиндошт.

(Сотим Улугзода)

3. Дар лаби ин ҷӯйча дарахтони себ, зардолу, гелос, олуболу, дулона ва нок шинониданд.

(Садриддин Айни)

4. Занг зада шуд, хонандагон ба синф даромаданд, дарс сар шуд.

Намуна: Ҷумлаи чорум. Ин ҷумлаи мураккаби бепайвандак, аз се ҷумла иборат буда, бо интонатсияи пайваст бо ҳам алоқаманд шудаанд.

Машқи 128. Шеърро ифоданок хонед.

ВАТАНАМ

Марзи Хучанду Зарафшон, Ватанам,
Вахшу Хатлону Бадахшон, Ватанам.
Гӯшаи кишвари сарсабзу кабир,
Кишвари сабзу шукуфон, Ватанам.
Тоҷи тилло ба сари миллати ман,
Тахти мардони бапаймон, Ватанам.
Ту бузургӣ, ки бузургон дорӣ,
Хонаи меҳри бузургон, Ватанам.

Туӣ имрузи ману фардоям,
Тоҷикистон, Тоҷикистон, Ватанам.

Гулназар Келдӣ

САВОЛ ВА СУПОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР

1. Шеър ба кадом мавзӯ бахшида шудааст? Чему посвящено стихотворение? Шеър нимага багишланган?
2. Ҷумлаи «Ту бузургӣ, ки бузургон дорӣ»-ро шумо чӣ тавр мефаҳмед? Как вы понимаете предложение «Ту бузургӣ, ки бузургон дорӣ»? Сиз «Ту бузургӣ, ки бузургон дорӣ» деган гапни кандай тушунасиз?
3. Чаро калимаи «Ватан» бо ҳарфи калон навишта мешавад? Почему слово Родина пишется с большой буквой? Нима учун Ватан сузи катта ҳарфлар билан ёзилади?
4. Байти охиrho тарҷума кунед. Переведите две последние строки. Охирги байтни таржима қилинг.

Машқи 129. Машқи шавқовар. Ҳарфи «Д» савол медиҳад, ҷавоб нависед, ки бо ситораҷаҳо мувофиқ оянд.

Д — * * * * * — номи шаҳр
 — * * * * * — номи мева
 — * * * — узви инсон

Намуна: Узви бадан — Д * * * — Даст

Машқи 130. Чистон:

Як тан дораду ду даҳон.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ

мепиндошт
ҷӯйча
марз
сарсабз
кабир
бузургӣ

Ба забони русӣ

считал
ручeёк
граница
зелeный
великий, могучий
величие

Ба забони узбекӣ

тасаввур қиларди
ирмок
чегара
кӯм-кӯк
буюк, қудратли
буюклик

бузургон
имруз
фардо
хар ду
як исм

знатные люди
сегодня
завтра
оба
одно существительное

буюклар
бугун
эртага
иккаласи
бир исм

ДАРСИ 51

КОРГУЗОРИ. ХУЧЧАТҲОИ РАСМӢ

Дар хотир доред:

Хуччатҳо як меъёри муайян доранд. Мисол:

Эълон. Эълон санадест, ки аз баргузории ягон маърака ё чорабинӣ пешакӣ хабар медиҳад. Дар он бояд сабт гардад:

1. Номи санад.
2. Вақту ҷойи чорабинӣ.
3. Мазмун ва созмондиҳандаи он.

Намуна:

ЭЪЛОН

(таърихи рӯз ва сол), соати 16⁰⁰ дар маҷлисоҳои мактаб
воҳурии хонандагон бо кормандони Идораи сӯхторхомушкунии
ноҳия (шаҳр, вилоят) баргузор мегардад.

РӮЗНОМА:

1. Мубориза бар зидди сӯхтор ва пешгирии он.
2. Омодагии хонандагон дар ҳолати сар задани сӯхтор.
3. Масъалаҳои ҷорӣ.

(таърихи рӯз)

Маъмурият

Даъватнома. Даъватнома хуччатест, ки дар он шахс
ва ё коллектив (гурӯҳ) ба маъракае (чорабиние) даъват
карда мешаванд.

Даъватнома 2 хел мешавад:

1. *Даъватномаи расмӣ.* Ин хел даъватнома аз ҷониби
созмонҳо, муассисаҳо, идораҳо навишта мешавад.

2. Даъватномаи шахсӣ.

Намуна:

ДАЪВАТНОМА

Мӯҳтарам _____
(ному насаб)

Шуморо ба чашни 100-солагии Шоири халқии Тоҷикистон,
Қаҳрамони Тоҷикистон Мирзо Турсунзода, ки _____,
(соат)

_____ дар _____ баргузор
(таърихи рӯз ва сол) (ҷойи баргузоришавӣ)
мегардад, даъват менамоям.

Маъмурият

САВОЛ ВА СУПОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР

1. Шумо номи кадом ҳуҷҷатҳои расмӣ коргузорино медонед? Какие вы знаете официальные документы? Сиз қандай расмӣ ҳуҷҷатҳоро биласиз?
2. Эълон ҷи гуна ҳуҷҷат аст? Объявление — это какой документ? Эълон қандай ҳуҷҷат?
3. Даъватнома ҷист? Он чанд навъ мешавад? Что такое пригла- сительное? Сколько видов пригла- сительных существует? Таклифнома нима? Унинг неча хили мавҷуд?
4. Якоғи эълон ва даъватнома навишта, тарҷума кунед. Напишите по одному объявлению и пригла- сительному, переведите их. Бит- тадан эълон ва таклифнома ёзинг, таржима килинг.

Оё медонед, ки дар Тоҷикистон 517 нафар шахси садсола ҳаст.

Тибқи маълумоти ҳафтаномаи «Тоҷикистон» дар ҷумҳурӣ то охири соли 2008 517 нафар шахс зиндагӣ мекард, ки синни онҳо аз 100 боло буд. Аз ин теъдод 420 нафарро занон ва 97 нафари боқимондари мардон ташкил медоданд.

Кӯҳансолтарин сокини ҷумҳурӣ шаҳрванди 117-солаи шаҳ- ри Душанбе Мамлакат Каримова аст.

Машқи 131. Кори мустақилона. Нависед, ки дар деҳа (кӯча, маҳалла, ноҳия, шаҳр, вилоят) ва авлоди шумо дарозумрҳо кӣ ҳоянд?

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ

даъватнома
маърака
чорабинӣ
эълон
садсола
кӯҳансолон
оида
кӯҳансолтарин

Ба забони русӣ

пригласительное,
приглашение
мероприятие,
кампания
мероприятие
объявление
столетний
старики
семья
долгожитель

Ба забони узбекӣ

таклифнома
маърака, тадбир
йигилиш
эълон
асрий
қариялар
оида
энг қари

ДАРСИ 52

ИНКИШОФИ НУТҚ

Машқи 132. Матнро нависед, ба зери феълҳо хат қашида, замони онҳоро муайян кунед.

СЕБИ ПАЙВАНДӢ

- Ниҳоли себро дар ёд дорӣ?
- Кадом себро?
- Ниҳолашро аз кӯҳ ҳардуямон оварда шинонда будем-ку? Себи ҳасак буд.
- Ҳа, ҳа. Калон шудагист.
- Калон ҳам гап шуд? Ҳамон тобистон бо ёрии агроном ба он се хел себ пайванд қардем. Дар шоҳаҳояш ҳоло се навъи себ пайванд шуд. Пешпазак аллақай пухтагӣ.

Ба ҳавлӣ расидан замон ба тағи себ тохтем. Дар ҳақиқат, ниҳоли калон шудааст ва дар шоҳаҳояш се навъи себ, якеаш суп-сурх, дигараш зардҷатоб ва сеюмин себи қабуд.

Аҷоиб! Ба он нигоҳ қарда, ҳаваси қас меояд.

Ақобир Шарифӣ

САВОЛ ВА СУПОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР

Исм ва сифатҳои матнро дар ду сутун алоҳида-алоҳида нависед.
Найдите в тексте существительные и прилагательные, выпишите их в два столбика.

Матндаги от ва кесимларни топинг, уларни икки устунда алоҳида-алоҳида ёзинг.

Намуна: ниҳол

хасак

себ

калон

ёд...

Кабк чӣ гуна парранда аст? Онро дар кӯҳҳои Тоҷикистон дидан мумкин аст.

Кабкҳои кӯҳӣ паррандаҳои ҳолдори ҳокистарранг буда, гурӯҳ-гурӯҳ зиндагӣ мекунанд. Хӯрокашон малах, пашша, гамбӯсаку алаф аст.

Кабк паррандаи тарсончак аст. Вай одамро ба ҳудаш наздик шудан намононад.

САВОЛ ВА СУПОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР

Ба зери мубтадоҳо хат кашед.

Подчеркните подлежащие.

Эганинг тагига чизинг.

МАШҚИ САНЧИШИ ТЕСТӢ

Муродиф (синоним)-и калимаи «дунё»-ро ёбед.

- А. Далер, нотарс;
- Б. Мурод, мақсад;
- С. Бахт, иқбол;
- Д. Ҷаҳон, гетӣ;
- Е. Рӯй, чехра.

Машқи 133. Ҷавоби чистонро ёбед.

Қуввати ҷони инсон,
Аз ҳама болотар он.

Машқи 134. Кори мустақилона. Муайян кунед, ки калимаҳои мураккаби зерин аз решаи калимаҳои кадом ҳиссаҳои нутқ сохта шудаанд: *себарга, чоркунча, чорғӯша, сепоя, садсолагӣ, садбарг.*

**САВОЛ ВА СУПОРИШ
ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ
САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР**

Бо калимаҳои зерин ҷумла тартиб диҳед: *дуруя, панҷкунча, чорраҳа, садсолагӣ, шашум, даҳсолаҳо.*

Составьте предложения с вышеуказанными словами.

Келтирилган сўзлар иштирокида гаплар тузинг.

Намуна: Садбарг дар даст дастагули садбарг дошт.

Садбарг держала в руках букет роз.

Садбаргни қўлида атиргул гулдастаси бор.

ЛУФАТ:

Ба забони тоҷикӣ

садбарг
нихол
себи хасак
пайвандӣ
пешпазак
ачоиб
кабк
холдор
кувват
болотар
чоркунча
садсолагӣ

Ба забони русӣ

роза
саженец
дикое яблоко
привитый
скреспелый
интересный
куропатка
пятнистый
сила
выше
четырёхугольный (ик)
столетие

Ба забони ўзбекӣ

атиргул
нихол
олма
пайванд
тез пишадиган
ажойиб
каклик
холли
кувват
баландрок
тўртбурчак
асрий

ДАРСИ 53

ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Машқи 135. Матнро ифоданок хонед.

МИРЗО ТУРСУНЗОДА — ВАССОФИ СУЛҲУ ДҶУСТӢ

Шоир Мирзо Турсунзода, адиби нуктасанҷ, аввалин соҳиби ҷоиҳои ба номи Рӯдакӣ, Қаҳрамони Тоҷикистон, вассофи сулҳу дӯстӣ бо асарҳои беэволи худ дар ҷаҳон шӯҳрат пайдо кардааст.

Мавзӯи сулҳ, дӯстии халқҳо,
бародарӣ, ватандӯстӣ дар осори Мирзо
Турсунзода мавқеи хоса дорад.

Дар асарҳои Мирзо Турсунзода
«Арӯс аз Москва», «Садои Осиё»,
«Духтари муқаддас», «Ҷони ширин»
мавзӯҳои озоӣ, сулҳу дӯстӣ,
истиклолият, меҳру муҳаббат, аҳду
паймон, вафодориву пойдорӣ ва ишқи
пок боз ҳам ривож меёбанд. Шоир дар
достони «Ҷони ширин» менависад:

Мо сафар дорем бо амри Ватан,
Бо супоришҳои халқи хештан.
Дӯстиро ҷустуҷӯ дорем мо,
Аз амонӣ гуфтугӯ дорем мо.
Халқҳоро зиндагӣ илқо кунем,
Меҳри дилро ҳадя бар онҳо кунем.
Одамон аз дӯстӣ ёбанд бахт,
Душманӣ орад ба мардум рӯзи сахт...
Пурҳарорат нест бе сулҳ офтоб,
Дар замин ҳам нест ғайзи беҳисоб.
Ҷони ширин, бин, ҷӣ сон сулҳ аст зӯр,
Бин, ҷӣ сон шуд дӯстӣ моро зарур...

САВОЛ ВА СУПОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР

1. Чаро Мирзо Турсунзодаро вассофи сулҳу дӯстӣ меноманд?
Почему Мирзо Турсунзаде называют борцом за мир и дружбу?
Нима учун Мирзо Турсунзодани дӯстлик ва тинчлик курашчиси
деб айтишади?
2. Дар кадом асарҳояш ӯ ин мавзӯро бештар инъикос намудааст?
В каких его произведениях наиболее сильно отражена эта тема?
Қайси асарларида бу мавзу купрок акс эттирилган?
3. Маънои мисраи «Мо сафар дорем бо амри Ватан»-ро ҷӣ тавр
мефаҳмед? Как вы понимаете слова «Мо сафар дорем бо амри
Ватан». «Мо сафар дорем бо амри Ватан» сӯзларини сиз қандай
тушунасиз?
4. Байти охирро тарҷума кунед. Переведите последние две строки.
Охирги байтни таржима қилинг.

Калимаи сулҳ чӣ маъно дорад? Калимаи сулҳ дар лугат, маънои «оштӣ» дорад. Дар баъзе маврид ба маънои дӯстӣ низ меояд. Абулкосим Фирдавӣ навишта буд: «Зи чанг оштӣ, бегумон, беҳтар аст». Яъне оштӣ додан, ба сулҳу салоҳ овардан аст.

Шоир Абӯшакури Балхӣ низ мегӯяд:

«Чу аз оштӣ шодӣ ояд ба чанг»... Яъне дар ин мисраъ шодӣ ба маънои сулҳ, оштӣ, дӯстӣ ва амонӣ омадааст.

Машқи 136. Гуфтаҳои бузургонро дар васфи шоир Мирзо Турсунзода дар хотир нигоҳ доред.

Мирзо Турсунзода инсони комил, адиби забардаст, сарпарастии миллату адабиёти тоҷик, ҳомии сулҳ, сарояндаи дӯстии халқҳо, мураббии ғамхори адибони ҷавон буд, ҳамин тавр мемонад.

Боқӣ Раҳимзода

* * *

Дар қатори қуллаҳои Тоҷикистон,
Дар қатори қуллаҳои санғу хок,
Қуллаи дигар ба ғардун сар кашид —
Қуллаи шеъри баланду рӯҳи пок.
Қуллае андар қатори садҳазорон қуллаҳо —
Қуллаи шеъри баланду сода аст,
Қуллаи Мирзои Турсунзода аст.

Лоик Шералӣ

* * *

Халқ бар шеъри тару бар ғармии дидори ӯ
Чун ба иқлими Ватан бисёр одат карда буд.
Ҳар кучое буд Турсунзода Мирзо, халқ буд,
Ҳар кучое халқ буд, Мирзои Турсунзода буд.

Бозор Собир

МАШҚИ САНЧИШИ ТЕСТӢ

Ба Мирзо Турсунзода кадом сол унвони Қаҳрамони Тоҷикистон дода шуд?

- A. 1999;
- B. 2000;
- C. 2001;

Д. 2002;

Е. 2003.

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ

вассоф
сафар
сулҳ
оштӣ
инсони комил

ангуштшумор
кулла
унвон

Ба забони русӣ

воспеватель, певец
путешествие
мир
перемирие
превосходный
человек
единственный
вершина
звание, титул

Ба забони ўзбекӣ

куйчи
сафар
тинчлик
ярашув
комил инсон
ноёб, ягона
чўкки
унвон

ДАРСИ 54

МУТОЛИЛИ ПОРЧАҲОИ НАЗМ

Машки 137. Шеърро ифоданок хонед.

ДАР КАНОРИ ВАТАНЕМ

Мо тозагулҳои гулбоғи Ватанем,
Дилбастаи равнаку барори Ватанем.
Ҳарчанд ба ҳар канор роҳ мечӯем,
Чони Ватанем, дар канори Ватанем.

Гулназар Келдӣ

САВОЛ ВА СУПОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР

1. Шеър ба кадом мавзӯ бахшида шудааст? Какоӣ теме посвящается стихотворение? Шеър кайси мавзуга багишланган?
2. «Ба ҳар канор роҳ мечӯем» чӣ маънӣ дорад? Что означают слова «Ба ҳар канор роҳ мечӯем»? «Ба ҳар канор роҳ мечӯем» сўзлари нимани англатади?
3. Дар зери хабарҳо ду хат кашида, замони онҳоро муайян кунед. Подчеркните сказуемые двумя чертами и определите их время. Кесимлар тагига чизинг, уларнинг замонини аниқланг.

Машқи 138. Шеърро нависед ва азёд кунед.

Аз қаъри гили сияҳ то авчи Зухал,
Кардам ҳама мушкилоти гетиро ҳал.
Берун частам зи қайди ҳар макру ҳиял,
Ҳар банд кушода шуд, магар банди ачал.

Абӯалӣ ибни Сино

САВОЛ ВА СУПОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОПИШИРИҚЛАР

1. Абӯалӣ ибни Сино бо ин рубой чӣ гуфтан мецоҳад? Что хоует сазатъ Абу Али ибн Сино в своем рубайи? Абу Али ибн Сино уз рубойиоида нима деуючи?
2. Маънои мисраи «Берун частам зи қайди ҳар макру ҳиял»-ро чӣ тавр мефаҳмед? Как вы понимаете смысл этих строк: «Берун частам зи қайди ҳар макру ҳиял»? «Берун частам зи қайди ҳар макру ҳиял» мисрасини маънони сиз қандай тушунаси?
3. Мубтадо ва ҳабарҳои рубоиро ёфта, аломатҳои шонро гузоред. Найдите подлежащее и сказуемое в рубаи, обозначьте их. Рубоидаги эга ва кесимларни топиб, уларни белгиланг.

МАШҚИ САНЦИШИ ТЕСТИ

Машқи 139. Сараъзои ҷумлаҳои зеринро ёбед.

1. Дар он биёбони бепоён ғайр аз чоҳҳои ҷуқур манбаи обе нест. (*Садриддин Айни*)
2. Аз дур манзараи иморатҳои баланд намоён аст. (*Аҳмади Дониш*)
3. Одина бо умедвориин калон ба завод даромад. (*Садриддин Айни*)

ЛУГАТ:

Ба забони тоҷикӣ

мутолиа
ҳарчанд
ҳунар
ҳаёли ӯ
сари ӯ
шабу рӯз

Ба забони русӣ

чтение
поскольку
ремесло
его думы
его голова
день и ночь

Ба забони узбекӣ

мутолаа
ҳар қанча
ҳунар
унинг фикри
унинг боши
эртаю кеч

гили сиёҳ
гетӣ
ду овоз
паси дар
ҳазору як
бача

недра земли
зсмля
два звука
за дверью
тысяча одна
мальчик

ер қаъри
ер
икки товуш
эшик оркасида
бир минг бир
ӯгил бола

ДАРСИ 55

ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Машқи 140. Матнро бодикқат хонед.

Мавлоно Абдурраҳмони Ҷомӣ фармудааст:

Эй, ки пурсӣ, ки беҳтарин кас кист?
Гӯям аз қавли беҳтарин касон.
Беҳтарин кас касе бувад, ки зи халқ,
Беш бошад ба халқ нафърасон.

Нафъи мо, ҷавонон, ҳамин аст, ки шараф, худшиносӣ ва ваҳдати миллии халқамонро ҳифз намоем ва баҳри ободию пайдории кишварамон бикӯшем.

Шарафу номуси шаҳрванди Тоҷикистон на танҳо он аст, ки аз гузаштаи худ биболему бифаҳрем, инчунин он аст, ки дар робита бо шароити имрӯза, мавқеъ ва имкониятамон амал намоем, аз мардуми мутамаддини ҷаҳон биомӯзем, тавассути техникаи компютерӣ ва интернет аз олам воқиф бошем. Бидонем, ки шарафу номуси шаҳрвандӣ аз хона, мактаб, таълимгоҳ, муассиса, ҷойи кор, кӯча, бозор ибтидо мегирад.

Дар ҳамин аст саодати кишварамон, дар ҳамин аст имтиҳони ҷиддии мо дар назди таъриху Ватан.

САВОЛ ВА СУПОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР

1. Шеъри Ҷомӣ ба кадом мавзӯ бахшида шудааст? Какоӣ теме посвящена стихотворение Джами? Жомийнинг шеъри қайси мавзуга багишланган?
2. Шумо маънои «нафърасонӣ»-ро чӣ тавр мефаҳмед? Как вы понимаете смысл слова «нафърасонӣ»? «Нафърасонӣ» сӯзининг маъносини қандай тушунасиз?

3. Шарафу номуси шаҳрвандӣ чист? Он аз кучо ибтидо мегирад? Как вы понимаете смысл выражения «гражданская честь и достоинство». Откуда идет его начало? Фуқаролик шарафи ва номуси нима? У нимадан бошланади?
4. Ду ҷумлаи охиристо тарҷума кунед. Переведите два последних предложения. Охиристи иккита гапни таржима қилинг.

Номи шаҳрҳоеро нависед, ки садоноки «ӯ» дошта бошанд.

Намуна: Қўрғонтеппа, ...

Машқи 141. Ҷузъи калимаҳои зеринро ёбед:

- а) нақлиёт — ...
б) ҳайвонот — ...

Машқи 142. Ҷавоби чистонро ёбед.

Ду ҳалқа рӯйи ҳам шуд,
Бигӯ кадом рақам шуд?

8

ЛУҒАТ:

Ба забони тоҷикӣ

халқ
нафърасон
ҳифз намудан
шараф
вокиф
нақлиёт
ҳайвонот
рӯйи ҳам
тӯй
шатта
хурсанд

Ба забони русӣ

народ
полезный
охранять
слава
осведомлённый
транспорт
животные
один за другим
свадьба
удар
весёлый

Ба забони узбекӣ

халқ
фойдали
қўриқлаш
шараф
хабардор
транспорт
ҳайвонлар
кетма-кет
тӯй
зарба
хурсанд

ДАРСИ 56

КОРИ АМАЛӢ.

НАҚЛИ ХАТӢ АЗ РӢӢИ РАСМ

Машқи 143. Матнро хонед. Мусоҳибаи байни муаллим ва Иқболхоларо шарҳ диҳед.

Меҳостам боз сар ба болин гузорам, дар ин асно Иқболхола ба хонаи мо даромада, бо изтироб гуфт:

— Муаллимҷон, илоҳо хока гиред зар гардад, писарам, мана дастгирӣ кунед, ки холам табоҳ.

— Наход, чаро хола? Ба амакам чӣ шуд?

— Не-е, амакатон, шукр, тир барин. Амонаткасса гурехтааст.

— Чӣ?

— Амонаткасса, — мегуям, — гурехтааст.

— Чӣ тавр. фаҳмонед?

— Бист сол қор карда, як қадар нақдинаамро ба амонаткасса монда будам. Касса нест.

— Натарсед хола, амонаткасса ба ҷойи дигар кучидагӣ. Дар он ҷо ҳам пули Шумо фоида дода меистад.

Фазлиддин Муҳаммадиев

Машқи 144. Аз рӯи ин расм манзараи табиат ва касбу ҳунари ҷупонҳоро тавсиф намоед.

ЛУГАТ:

Ба забони тоҷикӣ

ҷупон
болин
бо изтироб
амонаткасса
ҷойи дигар
кучидааст

Ба забони русӣ

пастух
полушка
взволнованно
сберкасса
другое место
перешел, переселился

Ба забони узбекӣ

ҷупон
эстик
изтироб билан
омонат касса
бошқа жой
кучида

ТАКРОРИ ДАРСҲОИ ГУЗАШТА. САРАЪЗОҲОИ ЧУМЛА

Машқи 145. Чумлаҳоро нависед.

Абӯалӣ ибни Сино баъди ба анҷом расонидани таҳсили илм воқеаҳои аз сараш гузаштаро ба таври зерин ҳикоя мекунад: «Дар 18-солагиам ман аз ҳамаи илмҳо фориғ гардидам. Баъд аз он ки падарам вафот кард, бар аҳволи ман дигаргуниҳо рӯй доданд».

Садриддин Айнӣ

САВОЛ ВА СУҶОРИН ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОИШИҶҚЛАР

1. Феъли «фориғ гардидам» чӣ маъно дорад? Ҷоғи феъли «фориғ гардидам»? «Фориғ гардидам» феълининг маъноси нима?
2. Ба зер сараъзоҳои чумла хат кашед. Подчеркните главные члены предложения. Биринчи даражали гаплар тағига ҷиғиб қўйинг.

Машқи 146. Кори мустақилона. Калимаҳои *сарфармондеҳ*, *пешазинтиҳоботӣ*, *Аҳмадмахдум*, *Мовароуннаҳр*, *малиқушишароро* аз ҷиҳати сохт маънидод кунед.

Намуна: Сарфармондеҳ калимаи мураккаб буда, аз се реша иборат аст:

- 1) сар — *исм*, 2) фармон — *исм* ва 3) деҳ — *феъли фармоиш*.

Машқи 147. Ҷавоби ҷистонро ёбед.

Як оча, хазору як бача.

ПУТАЛ:

Ба забони тоҷикӣ

сараъзоҳои чумла

Ба забони русӣ

главные члены
предложения

Ба забони уйғурӣ

бош гап

аъзоҳои пайрави
ҷумла
сарфармондеҳ
илмҳо

второстепенные члены
предложение
главнокомандующий
науки

иккинчи даражали
гап
бош қўмондон
илмлар

ДАРСИ 58

КОРГУЗОРӢ. ТАБРИКНОМА. ДАРХОСТ

Намуна:

ТАБРИКНОМА

Муаллими мӯҳтарам _____
(ному насаб)

Шуморо бо фарорасии ҷашни Наврӯзи оламафрӯз самимона муборакбод гуфта, бахту иқбол, сиҳативу саломатӣ ва хушиҳои зиндагиро таманно менамоем. Ҳамеша ҳамин хел хандонрӯ бошед!

Бо эҳтиром, гурӯҳи шогирдон

(таърихи рӯз)

Дархост ҳуҷҷатест, ки аз ҷониби кормандон тартиб дода шуда, мувофиқи он аз сарвари муассиса дастрас кардани ашёи зарурӣ талаб карда мешавад.

Намуна:

Ба сарвари _____
(номи муассиса)

мӯҳтарам _____
(ному насаб)

аз номи _____
(ному насаб)

(вазифа)

ДАРХОСТ

Аз Шумо хохиш мекунам, ки барои ороиши синф ғирифтани маводи зеринро аз анбори мактаб иҷозат диҳед:

1. 10 варақ қоғази сафеди калон (ватман).
2. 2 дона ширеш.
3. 2 дона қоғази ранга.
4. 2 қуттӣ қалами ранга.

Имзо _____
(*ному насаб*)

(*таърихи рӯз*)

Машқи 148. Кори мустақилона. Хонандагон ба ду-се гурӯҳ (вобаста ба қаторҳои миз) ҷудо шуда, ҳар гурӯҳ мустақилона як навъи ҳуччатгузорино иншо мекунад¹.

Машқи 149. Бозии грамматикӣ. Ҷузъи калимаҳои мураккабро ёбед.

Пахтачин, ошпаз, суратгир, баландошёна, китобхона, пурзӯр, хушбӯй, мӯрчамиён, абрукамон.

Намуна: абру + камон = аз ду реша — абру (*чи?*) ва камон (*чи?*), яъне исму исм сохта шудааст.

Машқи 150. Аз калима ва ибораҳои пароканда ҷумла тартиб диҳед.

Иброҳим, даромада омад, саросемавор ба хона.

Машқи 151. Байтҳои зеринро ифоданок кироат кунед.

Рав, некӣ кун, ки даҳр некӣ донад,
Ў некиро зи некувон насонад.
Мол аз ҳама монд, аз ту ҳам хоҳад монд,
Он беҳ, ки ба ҷойи мол некӣ монад!

Ҷалолиддини Балхӣ

¹Баъди ифоданок хондани намунаҳои гуногуни ҳуччат, омӯзгор вобаста ба мазмун ва мундариҷаи онҳо баҳогузорино мекунад.

САВОЛ ВА СУНОРИНИ ВОНРОСИ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР

1. Ин байтҳои Чалолиддини Балхӣ ба кадом мавзӯ бахшида шудаанд? Кому посвящены эти строки Джалолиддина Балхи? Жалолиддин Балхий байтлари кимга багишланган?
2. Барои чӣ шоир: «Рав, некӣ кун» гуфтааст? Почему поэт призывает к хорошему поступкам? Шоир нимага «рав, некӣ кун» деган?
3. Чаро шоир «Ба чойи мол некӣ монад» мегӯяд? Почему поэт говорит «Ба чойи мол некӣ монад»? Нимага шоир «Ба чойи мол некӣ монад» деган?
4. «Мол» — гуфта, шоир чиро дар назар дорад? Что подразумевает поэт под словом «мол»? Шоир «мол» деб нимани назарда тутмоқда?
5. Байти охирро тарҷума намоед. Переведите последние две строки. Охирги байти таржима килинг.

ДУГАТ:

Ба забони тоҷикӣ

дархост
сарвар
лавозимот
ширеш
когази ранга
табрикнома
ба муносибати...
пахтачин
суратгир
ошпаз
баландошёна
беихтиёр
мол
некӣ

Ба забони русӣ

заявка
руководитель
предметы
клей
цветная бумага
поздравление
в честь...
хлопкороб
фотограф
повар
многоэтажный
невольно
вещи
доброе дело

Ба забони узбекӣ

талаб, талабнома
директор, раҳбар
нарс
елим
рангли коғоз
табрикнома
муносибати билан
пахтакор
расм олувчи
ошпаз
кўп каватли
ихтиёрсиз
мол, буюм
яхшилиқ

ДАРҶИ 59

МУТОЛЛАҲИ ПОРЧАҲИ НАСР

Машқи 152. Матнро ифоданок хонед.

«ШОҲНОМА» — ГАНЧИНАИ СУХАН

«Шоҳнома»-и Абулқосим Фирдавсӣ ганчинаи бузурги сухан аст. Шоир бо навиштани ин асар захираи фаровони сухани форсӣ-дарӣ-тоҷикиро гирд овард. Ӯ ба забони модарии хеш бо муҳаббат менигарист.

Суханро баҳри инсон аз ҳама чиз беҳтар медонист, зеро дар ҷаҳон танҳо сухан ёдгор хоҳад монд:

Сухан монад андар ҷаҳон
ёдгор.
Сухан беҳтар аз гавҳари
шохвор.

Фирдавсӣ мақоми каломи бадеии форсӣ-тоҷикиро баланд бардошт, ба воситаи он «Аҷамро зинда кард».

«Шоҳнома» ёдгори барҷастаи хаттӣ ва намунаи забони асри X мебошад.

Номи бисёр ходисаҳо, рустанӣ, гиёҳҳо, ҳайвоноти паррандагон, асбобу олоти мусиқӣ, ҳарбӣ ва ғайра дар «Шоҳнома» акс ёфтааст.

Танҳо номи асп ва рангҳои он бо чандин калима баён гардидааст: саманд, шабдиз, шабранг, Беҳзод, Рахш ва ғайра.

Дар «Шоҳнома» муродиф (синоним)-ҳо бисёр кор фармуда шудаанд:

Офтоб — хуршед, меҳр, хур, шед.

Чанг — набард, пархош.

Подшоҳ — шоҳ, шаҳриёр, тоҷдор, хусрав ...

САВОЛ ВА СУЊОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ

САВОЛ ВА ТОПШИРКЛАР

1. Дар ин матн сухан дар бораи чӣ меравад? О чем гуворитса в этом тексте? Матнда нима ҳакида гапирилмоқда?
2. Дар «Шоҳнома» номи чиҳо акс ёфтааст? Названия каких вещей

перечисляются в «Шахнаме»? «Шохнома»да нималарнинг номлари акс эттирилган?

3. Муродиф (синоним)-хои «офтоб»-ро гӯед. Назовите синонимы слова «солнце» на таджикском языке. Тожик тилида «офтоб» синонимини айтинг.

4. Мазмуни матнро накл кунед. Перескажите содержание текста. Матн мазмунини айтиб беринг.

ТАҲМУРАС

Баъд аз Ҳушанг писараш Таҳмураc подшоҳ шуд. Дар замони вай одамон пашми ғусфанд тарошидан, аз пашм либосворӣ ва намад бофтанро ёд гирифтанд. Аз даррандагон юз ва сияҳгӯшро, аз паррандагон боз ва шохинро барои шикор дастомӯз карданд.

Таҳмураc девҳоро дар банд андохт, девҳо гуфтанд, ки агар подшоҳ онҳоро накушад, онҳо ба вай як ҳунари нав ёд медиҳанд. Сипас ба ӯ навиштанро ёд доданд.

Девҳо хати румӣ, порсӣ, тозӣ, сугдӣ, чинӣ, паҳлавӣ ва ғайраро медонистанд, ҳамаро ба Таҳмураc ёд доданд ва Таҳмураc ба дигарон ёд дод. Ба ин тариқ, аз рӯи ривояти қадима, дар подшоҳии Таҳмураc хату савод падида омадааст. Баъд аз Таҳмураc тахт ба писараш Чамшад гузашт.

Сотим Улугзода

САВОЛ ВА СУПОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОИШИРИҚЛАР

1. Таҳмураc кӣ буд? Кем был Таҳмураc? Таҳмураc ким эди?
2. Ӯ ба ҳамқабилагонаш чихоро омӯхт? Чему он научил своих соплеменников? Ӯ қабиладошларни нималарга ўргатди?
3. Муайян кунед, ки ин достон аз кадом китоб аст? Определите из какой книги эта легенда? Бу достон қайси китобдан олинганини аниқланг.

Машиқи 153. Дониши худро санҷед. (Аз кавсайн номи мувофиқро интиҳоб намуда, ба чойи сенукта нависед):

1. Соли 2008-ум Соли бузургдошти ... дар саросари ҷумҳурӣ ва берун аз марзи он қайд карда шуд.

2. Соли 2009-ум Соли бузургдошти ... дар саросари чумхурӣ ва берун аз марзи он қайд карда шуд.

(Имоми Аъзам, Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ)

Машқи 154. Байти зерини шоир Анвари Абеварди ро хонед ва маънояшро гуфта диҳед.

Офарин ба равони Фирдавсӣ,
Он ҳумоюннаҷоди фарҳунда.
Ў на устод буду мо шогирд,
Ў худованд буду мо банда.

ЛУГАТ:

Ба забони тоҷикӣ

ганҷина
сухан
ёдгор
гавҳар
офтоб (хуршед)
подшоҳ (шоҳ)
исбот кунед
офарин
шогирд
устод (муаллим)
банда

Ба забони русӣ

сокровишница
слово
память
жемчужина
солнце
царь
подтвердите
браво
ученик
наставник, учитель
слуга, раб

Ба забони узбекӣ

хазина, бойлик
сўз
ёдгор
гавҳар
куёш
шоҳ
исботланг
офарин
шогирд
устоз, муаллим
банда

ДАРСН 60

КОРИ АМАЛИ ВА ТАҲЛИЛИ ОН

Машқи 155. Ҷумлаҳоро ба охир расонед:

1. Радио хабар дод, ки
2. Бехтарин хонанда он аст, ки
3. Кӯҳнавардон ба кӯҳе, ки, баромаданд.
4. Аввалин шахсе, ки, Юрий Алексеевич Гагарин буд.
5. Одил дари ҳавлиаашонро, ки, гирифта аз нав шинонд.

САВОЛ ВА СУПОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР

1. Пас аз иҷрои супориш ду ҷумлаи охиrho тарҷума кунед. После того как выполните задания, переведите два последних

предложения. Топпирикларни бажаргандан сўнг, охирги икки гапни таржима қилинг.

2. Сохти калимаҳон «кўҳнавардон», «баромаданд» ва «ҳавлиашон»-ро шарҳ диҳед. Разберите по составу слова «кўҳнавардон», «баромаданд» и «ҳавлиашон» на таджикском языке. Бу сўзларнинг тожик тилида тузилишини аниқланг: «кўҳнавардон», «баромаданд» ва «ҳавлиашон».

Машқи 156. Ҷумлаҳоро пурра карда нависед.

1. Агар ..., шохи дарахт намечунбад.
2. Гар ..., аз ғура ҳалво мепазад.
3. Устон гулдаст шуданат мумкин аст, ба шарте ки ...
4. Ҷое, ки об ҳаст, он ҷо ... ҳаст.
5. Об зар, деҳқон ...

Намуна: Агар шамол нашавад, шохи дарахт намечунбад.

**САВОЛ ВА СУЊОРИНИ
ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ
САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР**

1. Ҷумлаҳон боло бо кадом пайвандакҳо ба ҳам алоқаманд шудаанд? Какими союзами соединены данные предложения? Юқоридаги гаплар қайси боғланувчилар билан боғланган?
2. Сарҷумла ва аъзоҳон пайрави ҷумлаҳоро муайян кунед. Определите главные и второстепенные члены предложения. Биринчи ва иккинчи даражали гапларни ажратинг.

Машқи 157. Чистон.

Ҳастам мисли муаллим,
Ба ҳама диҳам таълим.

Машқи 158. Кори мустақилона. Муамморо кушоед. Муродиғ (синоним)-и калимаи «мактуб»-ро ёбед. Онро чаппа хонед чӣ ҳосил мешавад?

Эзоҳ. Исмн ҷинс ба исми хос табдил меёбад.

Сахттар талаффуз шудани садоноки яке аз ҳичохоро дар калима чӣ меноманд?

- A. Ҳичо
- B. Зада
- C. Овоз
- D. Ҳарф
- E. Калима

ЛУГАТ:

Ба забони тоҷикӣ

инкишофи нутқ
бехтарин
куҳнавардон
кайҳон
дари хавлӣ
баромаданд
шарҳ диҳед
шамол (бод)
меҳнат
мисли
мактуб (нома)
сахттар
талаффуз

Ба забони русӣ

развитие речи
самый лучший
альпинисты
космос
ворота двора
поднялись
прокомментируйте
ветер
труд
как
письмо
крепче
произношение

Ба забони ӯзбекӣ

нутқни ривожлантириш
энг яхшиси
тоққа чиқувчилар
қоинот
ҳовли эшиғи, дарвоза
қўтарилдилар
шарҳланг
шамол
меҳнат
мисли
мактуб
қаттиқрок
талаффуз

ДАРСИ 61

ИНКИШОФИ НУТҚ

ЗАБОН ДОНӢ — ҶАҲОН ДОНӢ

Машқи 159. Матро ҳонед ва нақл кунед.

Ҳар кас ба забони худ суҳандон гардад,
Донишони сад забон-ш осон гардад.

Аз маънои ин байт бармеояд, ки кас бояд аввал забони модарин ҳудро омӯзад, пас омӯхтани забонҳои дигар барои ӯ осон мегардад.

Забон воситаи робитаи байни миллатҳост. Дар ин хусус шоира Гулруҳсор Сафиева менависад:

Забондонӣ ҷаҳондонӣ бувад гар,
Забони мо барои мо ҷаҳон аст.

Касе ки таърих ва нозукиҳои забони модарии худро наметавонад, ҳеҷ гоҳ забондон шуда наметавонад. Тасаввур намоед, ки агар луғати забони худро надонед, чӣ гуна луғати забонҳои дигарро азхуд мекунед?

Шоир Саидахмадхочаи Аҷзӣ мефармояд:

Агар сесад забон донӣ, фузун нест,
Ҳама рӯзе ба кор ояд, забун нест.
Надонӣ гар забони давлати худ,
Пушаймонӣ надорад оқибат суд.

Дар мактабҳои таълимашон ғайриточикӣ аз синфи 2 то синфи 11 фанни забони давлатӣ (точикӣ) омӯзонида мешавад. Дар натиҷаи омӯзиш хонандагон бо таърих, урфу одат ва маданияти халқи ба худ наздик ошно мешаванд ва ҷаҳонбинии худро васеъ мегардонанд.

САВОЛ ВА СУПОРИН ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР

1. Забондонӣ чӣ аҳамият дорад? Какое значение имеет знание языков? Тил билиш қандай аҳамиятга эга?
2. Шумо бо чанд забон гуфтугӯ карда метавонед? Сколько языков вы знаете? Сиз нечта тилни биласиз?
3. Шоир Саидахмадхоча Аҷзӣ дар ситоиши забон чӣ мегӯяд? Что говорит поэт Саидахмадходжа Аджзи о знании языка? Шоир Саидахмадхожа Ажзи тил ҳақида нима деган?
4. Мазмуни байти аввалро шарҳ диҳед. Дайте разъяснение двум первым строчкам. Биринчи байтни тушунтириб беринг.

Машқи 160. Калимаҳои ҷадвали зеринро навишта, дар хотир доред. Онҳо аз забонҳои дигар ба фонди луғавии забони тоҷикӣ ворид гардидаанд.

КАЛИМАҲОИ ИҚТИБОСӢ

Аз забони
арабӣ
мактаб

Аз забонҳои
туркӣ ва узбекӣ
бой

Аз забонҳои
дигар
автобус

китоб
саҳифа
соат
адабиёт
муаллим
шеър
хаёт
аъло
субҳ
машк
муъчиза

кишлок
кулф
Темур
курут
канор
қатик
қошиқ
келин
қозоқ
қайроқ
қоровул

глобус
опера
балет
ручка
повест
роман
лексика
морфология
телевизор
компьютер
телефон

Калимаи «демократия» чӣ маъно дорад?
Демократия аз калимаи юнонии «демос» (маъноаш
халқ) ва «крат» (ҳокимият) гирифта шуда, маънои
ҳокимияти халқро дорад.

Машқи 161. Ривоятро хонед. Мазмуни онро нақл намоед.

Ривоят мекунамд, ки боре Искандари Зулқарнайн баъди
фатҳи рӯи олам баҳри забт қардани Торикистон тайёрии
ҳарҷониба мебинад. Мӯйсафеде аз фарзандаш илтимос мекунад,
ки вайро пинҳонӣ ба сандуке андохта, ҳамроҳи худ бубарад.
Писар баъди андешаҳои зиёд насихату илтимоси падари
кӯҳансолро ба инобат гирифта, уро бо худ мегирад. Чанд шабу
рӯз раҳ тай намуда, ба дарвозаи Торикистон мерасанд. Падар
аз ҳолату вазъияти бавуқӯпайваста воқиф гардида, ба писараш
тавсия мекунад, ки як ҷуфт гову байтали тойдорро пайдо кунад.
Ҷуфти говро ба тоӣ байтал маҳкам бандаду худи байталро
ҳамроҳашон гирад. Писар ин супориши падарро иҷро мекунад,
он гоҳ пас гашта, ба олами равшан баромадани мешавад, вале
раҳгум мезанад.

Хатари талафи лашкариён ба сар меафтад ва мардум дар
тахлука мемонанд. Дар ин оғон мӯйсафед ба писар супориш
медихад, ки ҳамон байталро раҳо кунаду аз қафои он асп
даводан гирад. Писар ин қорро анҷом дода, овоз мебарорад,
ки «Эй издиҳом, раҳи баромад ин ҷост!» Оқибат он байтал бо
ҷустуҷӯи тойчааш раҳро пайдо қарда, ҳамаро аз Торикистон
мебарорад.

Алиқул Девонақулов

Ба забони тоҷикӣ

чаҳондонӣ
ҳар қас
фузун нест

муъҷиза
қафас
қулф
бой
мавзӯ
еубх
ҳалқ
ҳоқимият

Ба забони русӣ

мирознание
каждый
не много,
не обильный

чудо
клетка
замок
богатый
тема
рассвет
народ
власть

Ба забони ўзбекӣ

дунёни билиш
ҳар қим
қўп эмас, оз

муъжиза
қафас
қулф
бой
мавзу
эрталаб, тонг
ҳалқ
ҳоқимият

ДАРСИ 62

ҲУҚҚАТГУЗОРӢ. ВАКОЛАТНОМА

Намуна:

ВАКОЛАТНОМА (БОВАРНОМА)

Ман, хонандаи синфи Х «а»-и мактаби №14-и ноҳияи Шаҳринав Холидаи Ғайбуллоҳ ваколат медиҳам, ки ҳамсинфам Шарифаи Саидзод аз китобхонаи мактаб бароям китоби Садриддин Айни «Ёддоштҳо»-ро гирад, зеро айна ҳол ман бемор ҳастам.

Имзо

(таърихи рӯз)

1. Ба намунаи хуччатхон омухташуда нигариста, ҳар яки шумо яктоғӣ дархост ва табрикнома нависед. Напиштите по образцу заявку и поздравление. Намуна бӯйича талабнома ва табрикнома ёзинг.
2. Лугатхоро азбар кунед. Выучите словарь. Лугатни ёдланг.

Машқи 162. Матнро дар бораи Қуръони маҷид бо ифода хонед. Оё Қуръонро хуччат номидан мумкин аст?

Қуръони маҷид маҷмӯи фириастодаи Аллоҳ таъоло ба воситаи фаришта Ҷабраил (а) ба пайгамбар Муҳаммад (с) буда, асоси онро қоидаю қонунҳои ҳуқуқӣ, расму оин, фалсафаи ҷамъиятии мусулмонӣ ташкил медиҳад.

Қуръони маҷид чун дастурамали ҳаррӯзаи мардуми мусулмон махсуб гардида, эҷод нашудааст, балки абадӣ буда, нусхаи аслии он дар осмони ҳафтум маҳфуз аст. Дар бораи дастури ҳаррӯзаи диндорон будани он дар ҳуди Қуръони маҷид омадааст.

«Ин аст ҳамон китобе, ки дар он ҳеҷ шакке нест. Парҳезгоронро роҳнамост: онон, ки ба ғайб имон меоваранд ва намоз мегузоранд ва аз он ҷӣ рӯзнашон додаем, инфок (бахшиш) мекунам. Ва онон, ки ба он ҷӣ бар ту ва бар паёмбарони пеш аз ту нозил (фуруд омадан) шудааст, имон меоваранд ва ба охират яқин доранд».

Адабиёти ҷаҳон (сифҳои 10—11)

Машқи 163. Матнро ифоданок хонед. Мазмунашро нақл карда, ҳикмати онро нависед.

МҶРЧА ВА КАБҶТАР

Мҷрчае, ки аз ташнагӣ ба ҷон омада буд, назди ҳавзе рафт ва об нӯшид. Тасодуфан пойи мҷрча лағжид ва дар об афтод.

Кабӯтаре аз болон дарахте, ки дар рӯйи ҳавз соя меандохт, мутаваҷҷеҳи ӯ шуд. Кабӯтар ба минқор (нӯл) барге канду наздики мҷрча андохт. Мҷрча ба рӯйи барг боло шуд ва ба ин тартиб аз марғ наҷот ёфт.

Ҳанӯз лаҳзае нагузашта буд, ки як шикорчӣ кабӯтарро дид ва хост ӯро ҳадафи тирӣ худ созад. Мҷрча ҳадафи шикорчиро

дарёфта, ба ӯ наздик шуд ва пойи ӯро чунон сахт газид, ки камони ӯ ба хато рафт ва бо ин тартиб кабу́тар парвоз кард ва чон ба саломат бурд.

Некӯй аз байн намеравад!

Аз «Ҳикматҳои Луқмони Ҳаким»

Машқи 164. Матро нависед ва дар хотир доред.

Хуччатгузорӣ ва коргузорӣ чӣ маъно дорад?

«Хуччат» — калимаи арабӣ буда, маънояш «далел ва асос» аст.

Хуччат тамоми фаъолияти инсон ва муассисаю корхонаю ташкилот ва созмону идораҳои гуногунро ба низом мебарорад.

Иттилоот дар хуччат ба тарзи хаттӣ, дар шакли нақша, расм, сурат ё сабти овоз инъикос гардида, факту рақам ва маълумот ба ҳисоб гирифта мешаванд.

Коргузорӣ омили асосии идоракунии давлат ба ҳисоб меравад.

С. Хоркашев

САВОЛ ВА СУПОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР

Номгӯи хуччатхоро азбар кунед:

Выучите наизусть названия документов.

Ҳужжатлар номини ёдланг.

**Ба забони
тоҷикӣ**

қарордод,
аҳднома
шартнома
парвона
маълумотнома
тасдиқнома
тавсифнома
шаҳодатнома
тақриз
барқия

**Ба забони
русӣ**

акт
контракт
лицензия
справка
подтверждение
характеристика
удостоверение
рецензия
телеграмма

**Ба забони
узбекӣ**

далолатнома
шартнома
лицензия
маълумотнома
тасдиқнома
тавсифнома
гувоҳнома
тақриз
телеграмма

ЎЗГАРТИШ

Ба забони тоҷикӣ

ваколатнома
чашм
забон
нигаҳ дор
хӯрдан
гуфтан
кам
наомӯхта

Ба забони русӣ

доверенность
глаз
язык
подержи
кушать, есть
сказать
мало
не изучая

Ба забони узбекӣ

ваколатнома
кўз
тил
сақлагин
емоқ
гапириш
кам, оз
ўқимасдан

ЎЗГАРТИШ 63

КОРҲАМАЛИ

ЎЗГАРТИШ 64

ЎЗГАРТИШ ТАҲЛИЛИ ЧУМЛА

Дар хотир доред:

Ҳамаи чумлаҳое, ки мо талаффуз менамоем ва ё менависем се навъ таҳлиро талаб мекунанд:

1. **Таҳлили фонетикӣ:** таркиби овозии калима.
2. **Таҳлили морфологӣ:** ҳиссаҳои нутқ.
3. **Таҳлили синтаксисӣ:** сохти чумла.

Машқи 165. Аломатҳои шартии таҳлиро дар хотир нигоҳ доред.

Ҳиссаҳои нутқ, сараъзо ва аъзоҳои пайрави чумлаҳои забони тоҷикӣ бо аломатҳои зайл ишорат карда мешаванд:

1. Исм ва мубтадо _____ (як хати рост).
2. Феъл ва ҳабар _____ (ду хати рост).
3. Сифат ва муайянкунанда ~~~~~ (хати мавҷноки бурида).
4. Пуркунанда — — — — — (тире-тире).
5. Зарф ва ҳол — . — . — . — . — . — . (хати рост ва нуқта).

Машқи 166. Мисраи зеринро навишта, таҳлили синтаксисӣ кунед.

Менависам ман суруди сулҳро бо хуни дил.

Мирзо Турсунзода

Дар таҳлили морфологӣ мо даҳ ҳиссаи нутқро ёфта, дар болои калимаҳо ҳарфи аввали ҳиссаи нутқро мегузорем.

ф б ҷ и б/и и пас пеш и б/и и

Мисол: Менависам ман суруди сулҳро бо хуни дил.

и — исм	з — зарф	х — ҳиссача
с — сифат	ф — феъл	н — нидо
ҷ — ҷонишин	пеш — пешоянд	б — бандак
ш — шумора	пай — пайвандак	пас — пасоянд

Тарзи таҳлили фонетикӣ:

Дар ҷумлан (мисран) боло, калимаи «сулҳ»-ро бо ранги махсус ишора мекунем. Ин чунин маъно дорад, ки он калимаро таҳлили фонетикӣ мекунем, яъне:

- ★ Калимаи **сулҳ** мустақилмаъно (*исм*) буда, ба саволи (*чӣ?*) ҷавоб мешавад.
- ★ Он аз 4 овоз ва 4 ҳарф иборат аст.
- ★ 1 ҳарфи садонок (*у*) дорад.
- ★ Дорон 3 ҳарфи ҳамсадо (*с, л, х*) аст.
- ★ Аз як ҳиҷо иборат аст.

Маники 167. Худро бисанҷед. Ҷумларо навишта, аввал таҳлили фонетикӣ, баъд таҳлили морфологӣ ва пас таҳлили синтаксисӣ кунед.

Аҳмад ва Фирӯза ба китобхона рафтанд.

Маники 168. Кори мустақилона. Мувофиқи ин аломатҳо ҷумла тартиб диҳед. Онро таҳлил кунед.

ЛИҶАТ:

Ба забони тоҷикӣ

бо хуни дил
овошиноӣ
хат
хати мавҷнок
ду хати рост
сулҳ
ба ман
фаҳмоне

Ба забони русӣ

с болью в сердце
фонетика
линия
волнистая линия
две прямые линии
мир
мне
объясните

Ба забони узбекӣ

қалбади дард билан
фонетика
чизик
тулқинли чизик
иккита тўғри чизик
тинчлик
менга
тушунтиринг

СОХТИ ЧУМЛА. ТАКРОР

Машки 169. Матро нависед. Микдори чумлаҳоро муайян карда, сохти онҳоро шарҳ диҳед.

АЙЁМИ ТОБИСТОН

Тобистон. Аҷаб фасли хуш. Офтоби ҷаҳонтоб дар болои сар рост баромада, кӯҳу биёбонро баробар равшан ва гарм карда буд. Лекин, ҳарчанд нимрӯзии тобистон бошад ҳам, ҳавои кӯҳсор монанди айёми баҳор миёна ва форама буд.

Садриддин Айнӣ

Намуна: Тобистон — чумлаи содаи яктаркиба буда, танҳо аз мубтадо иборат аст.

Машки 170. Муайян кунед, ки инҳо чӣ гуна чумлаанд?

1. Азиз қоматбаланд, гандумгун ва камриш буда, ҳамеша табассум карда мегашт.
2. Мардум ҳам мерақсид, ҳам суруд мехонд.
3. Дашту даман, кӯҳу ҷаман тағйир меёфт, дарё мачрояшро нав мекард, зиндагӣ сол ба сол ранги дигар мегирифт.

Машки 171. Аломатҳои китобатро гузошта, чумлаҳоро нависед.

1. Восеъ ё досу каландашро сӯхон мезад ё арғамчин тоб медод ё ҳуволи даридашро медӯхт.
2. Одам ҳам дар онла ҳам дар байни рафқон ва ҳам дар байни аҳли ҷамъият бояд хулқу атвори нек дошта бошад.
3. Ҷавонон писарбача ва духтарбачагон дар либосҳои ранг ба ранги идона куҳансолон бо ҷомаю саллаҳо ўро дар даромадгоҳи деҳа истиқбол карданд.

Машқи 172. Кори мустақилона. Чумлаҳоро навишта, хели онҳоро муайян кунед. Аломатҳо, пайвандакҳо ва имлои онро шарҳ диҳед.

1. Барф борид, ҳаво сард шуд.
2. Барф бориду ҳаво сард шуд.
3. Барф борид ва ҳаво сард шуд.

Машқи 173. Чузӣ калимаҳои зеринро навишта, чумлаҳо тартиб диҳед.

адабиёт, сабзавот, ҳайвонот

Намуна:

адабиёт: илмӣ, бадеӣ, методӣ, оммавӣ, бачагона...

Дар китобхонаи мактаби мо қариб ҳама гуна адабиёт: илмӣ, бадеӣ, методӣ, оммавӣ, бачагона ва ҳоказо бисёр аст.

Машқи 174. Аз рӯи нақшаҳои зерин чумлаҳо тартиб диҳед.

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____

Машқи 175. Панди Абдуррахмони Ҷомиро ифоданок хонед.

Ҳеч неъмат беҳтар аз фарзанд нест,
 Чуз ба чон фарзандро пайванд нест.
 Ҳосил аз фарзанд гардад коми мард,
 Зинда аз фарзанд монад номи мард.

Ба забони тоҷикӣ

айёми тобистон
 табассум
 досу каланд
 хулку атвор
 неъмат
 фарзанд
 фарзандон

Ба забони русӣ

летняя пора
 улыбка
 серп и молот
 характер
 богатство
 ребёнок, дитя
 дети

Ба забони узбекӣ

ёз вақти
 кулги
 ўрок ва болға
 хулк-атвор
 неъмат
 фарзанд
 фарзандлар

ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА. НАҚЛИ ХАТТИ**ҶОЙҲОИ ТАЪРИХИИ ТОҶИКИСТОН**

Машқи 176. Матро нависед, мазмунаро накл кунед.

РОҲҲО ПАЙВАНДГАРИ ДИЛҲОСТ

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, шахсан Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон ба масъалаи сохтмон ва таъмири роҳҳо, нақбҳо ва кӯпрукҳо аҳамияти ҷиддӣ дода, пайваста кӯшиш мекунанд, ки Тоҷикистон бо ҷумҳуриҳои Осиёи Марказӣ ва мамлакатҳои дигари хориҷӣ робитаю ҳамкориҳои бештар дошта бошад.

11 июли соли 2006 дар саҳифаи таърихи кишвари соҳибистиклоламон боз як воқеаи хотирмону фараҳбахш сабт гардид.

Он рӯз маросими оғози қорҳои тармиму таҷдиди роҳи «Душанбе—Хучанд—Бӯстон—Чайнак» баргузор гардид.

Машқи 177. Матро ифоданок хонед. Мисли мазмуни он дар мавзӯи дилҳо иншо нависед.

ГИЁҲҲОИ ШИФОБАХШИ ТОҶИКИСТОН

Ривоят мекунанд, ки замоне марде ба беморие гирифтोर шудааст, ки ба табобати он табибон очиз мондаанд. Тобистон будааст. Ҳавои гарм. Ё ба фарзандонаш гуфтааст: «Маро домани кӯҳ баред. Монед, ки пеш аз марг каме аз обу ҳавои Ватан ба серӣ нафас кашам». Фарзандон ӯро ба домани кӯҳ бурданд. Мард ҷоеро интиҳоб карда, гуфт: «Маро дар болои ана ҳамин сабзор гузоред ва худатон каме дуртар хайма занед». Мард як ҳафта он ҷо монд. Шабҳо дар хайма хоб мерафт, рӯзҳо дар болои гиёҳҳои кӯҳӣ ғел мезад. Барги ҳар як гиёҳеро ки медид, меканду мечашид. Аз обу ҳавои тозаӣ кӯҳ нафас мекашид. Аз чашмасорон об менӯшид. Аҳволи мард беҳтар шуд. Баргашта ба хона омаданд. Боз як ҳафтаи дигар гузашт. Мард қомилан сиҳат шуд.

Ба ӯ савол доданд:

— Илоҳи бемориатонро чӣ тавр ёфтед?

Мард ҷавоб дод:

— Хеле осон, бо истифода аз гиёҳ ва обу ҳавои кишвар.

Ин ривоят нест, ин ҳақиқат аст. Ҳазорҳо сол пеш дорувориҳои ҳозира вучуд надошт. Инсон аз гиёҳҳои кӯҳӣ табобат меёфт. Ҳар як гиёҳи кӯҳии Тоҷикистон ному хосияти махсуси табобатӣ дорад.

Назар ба баъзе маълумот дар қаламрави Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон якуним ҳазор навиъи рустаниҳои шифобахш мерӯянд.

Маниқи 178. Матнро нависед ва калимаҳои душворфаҳми онро ба дафтаратон навишта гиред.

РОГУН — МАНБАИ НУР

Соҳтмони Нерӯгоҳи барқи обии Роғун имрӯз барҳақ ба арсаи корнамоию мардонагӣ, муттаҳидии қавму миллатҳо ва ҳизбу ҳаракатҳои ҷумҳурии тозаистиклоли мо мубаддал гаштааст. Рушду инкишофи минбаъдаи иқтисодиёти мамлакат ва дар ниҳояти кор беҳтар гардонидани неқӯаҳволии сокинони он аз бисёр ҷиҳат ба бунёди ин иншооти бузурги аср, ки манбаи нур аст, вобастагӣ дорад.

Мушкилиҳои зиёди вобаста ба нарасидани қувваи барқ Ҳукумати мамлакатро водор сохтанд, ки соҳтмони ин иншооти муҳимро аз нав мадди назар гузошта, барои ҳарчи тезтар сохта ба истифода додани он аз имкониятҳои мавҷудаи дохилӣ истифода барад. Ҳоло Роғун ба майдони ҳақиқии ҳарбу зарби меҳнатӣ табдил ёфтааст. Тавассути талошҳои сарвари давлат ба ин ҷо техникаҳои пуриқтидору таҷҳизоти зиёди корӣ ворид гардидааст. Дар сурати пурра ба кор андохтани Нерӯгоҳи барқи обии Роғун, он соле 13,3 млрд квт соат қувваи барқ истеҳсол хоҳад кард, ки ин бузургтарин иқтидори қувваи барқи обӣ дар Осиёи Марказӣ мебошад.

САВОЛ ВА СУЊОРИШИ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОШИРИҚЛАР

1. Чаро рушди иқтисодиёти ҷумҳуриро ба соҳтмони Нерӯгоҳи барқи обии Роғун мансуб медонанд? Печему развитие экономики республики тесно связано с Роғунской ГЭС. Нимага республика иқтисодиётини тараккиёти курилайтган Роғун ГЭСи билан боғланган?

2. Дар бораи Нерӯгоҳи барқи обии Рогун боз чӣ медонед? Что ёше вы знаете о Рогунской ГЭС? Рогун ГЭСи ҳақида нима биласиз?

3. Дар бораи саҳми оила, маҳаллаи худ ба сохтмони нерӯгоҳ нақл кунед. Расскажите о вкладе своей семьи, своего квартала на строительство Рогунской ГЭС? Рогун ГЭСи қурилишига сизнинг оилангиз, маҳаллангиз қўшган ҳисса ҳақида гапириб беринг.

ЛУГАТ:

Ба забони тоҷикӣ

воқеа
хотирмон

огоз
ғиёҳҳо
хайма
барг
баргҳо
сихат
ривоят
шифобахш
нерӯгоҳи барқ

Ба забони русӣ

событие
незабываемый

открытие
растения
шатёр
лист
листья
здоровый
высказывание
лечебный
электростанция

Ба забони узбекӣ

воқеа
эсда қолмоқ,
унутилмас
очилич
ғиёҳлар
палатка
барг
барглар
соғлом
ривоят
шифобахш
электр станцияси

ДАРСИ 67

ТАКРОРИ МАВЗУЪҲОИ ГУЗАШТА

НАҚЛИ ЭҶОДИ

Ба саволҳо ҷавоби хаттӣ диҳед:

Вазифаи 1:

1. Нависед, ки чаро мо ҳар сол 23-юми феврал, 8-уми март, 27-уми июн, 22-юми июл, 1-ум ва 9-уми сентябрро ҷашн мегирем?
2. Дар бораи «Чароғаки сари роҳ» чӣ медонед?
3. «Наврӯз» чӣ гуна ид аст? Чаро онро ҳар сол ҷашн мегиранд?

Вазифаи 2. Калимаҳоро ба ҳонаҷаҳои дахлдори ҳиссаҳои нутқ гузоред.

Ҳиссаҳои нутқ

Калимаҳо	исм	сифат	феъл	ҷонишин
Ватан	Ватан			

Калимаҳо	исм	сифат	феъл	чонишин
ман				
сабз		сабз		
омад			омад	
сулҳ				
замин				
баланд				
шукуфт				
ту				ту

Машқи 179. Таркиби калимаҳои зеринро ҷудо карда нависед:

Кӯҳсор, гулзор, базоб, коргар, Тоҷикистон, нодон, ҷоноҷон, сарбаланд, ҳамсадо.

Намуна: 1. кӯҳ — исм
 сор — пасванд (суффикс)
 2. сар — исм
 баланд — сифат

Машқи 180. Калимаҳоро ҷудо нависед.

Шакли нодуруст	Шакли дуруст
амо	аммо
изат	иззат
маълим	муаллим
муалим	муаллим
эътиром	эҳтиром
киса	қисса
табасум	табассум
муракаб	мураккаб
герид	гиред
диқат	диққат

Кӯли ҷавонони шаҳри Душанбе кай ва бо қарори кӣ сохта шудааст?

— Шӯрои Комиссариати Халқии Тоҷикистон бо қарори худ аз 28-уми майи соли 1940, тахти рақами 14 қитъаи заминеро бо хоҳиши ҷавонони шаҳр ҷудо кард, ки он бо номи «Кӯли Комсомол» бо ёрии ҷавонону сокинони пойтахт ба таври ҳаҷар сохта шуд.

Ҳоло ин мавзӯ ҷойи истироҳати сокинон ва меҳмонони ҷумҳурӣ ба ҳисоб меравад.

Машки 181. Кори мустақилона. Аз калимаҳои: *ҷой, чой, рӯй, мӯй, пой, лой* ибораҳо тартиб диҳед.

Намуна: Ҳангоми ба хона даромадан аввал пойи ростро гузоред.

ЛУГАТ:

Ба забони тоҷикӣ

чашм мегирем
чарогаки сари роҳ
сафед
шукуфт
қитъаи замин
сокинон
хашар
меҳмонон
ҷой
рӯй

Ба забони русӣ

отмечаем
светофор
белый
расцвело
участок земли
жители
воскресник
гости
место
лицо

Ба забони узбекӣ

нишонлаймиз
светофор
оқ
очилди
ер майдончаси
одамлар, яшовчилар
хашар
меҳмонлар
жой
юз

ДАРСИ 68

ТАКРОРИ БОБҲОИ ГРАММАТИКА. ҶАМЪБАСТИ СОЛИ ХОНИШ

Машки 182. Ибтот кунед ки:

1. Калимаи **модар** исм аст.
2. Калимаи **зебо** (дар ибораи «гули зебо») сифат аст.
3. Калимаи **зуд** зарф аст.
4. Калимаи **гирифт** феъл аст.

Машки 183. а) аз ҷумлаи якум исмҳоро ёбед; б) аз ҷумлаи дуюм сараъзо ва аъзои пайравро ёбед.

Ёдгор шунидаҳояшро ягон-ягон ба Гулбибӣ нақл кард.

Садриддин Айни

Орзуи ягонаи Одина ҳамин буд, ки ӯ ҳар чӣ зудтар аз дасти Арбоб Камол халос шавад.

Садриддин Айни

1. Чумлаҳоро тарҷума кунед. Переведите предложения. Гапларни таржима қилинг.
2. Лугатҳоро аз ёд кунед. Выучите слова, данные в словаре. Лугатни ёдланг.

Машқи 184. Кори эҷодӣ. Қондаҳои имлон пешванд (префикс) ва пешояндҳои «бе», «бо» ва «ба»-ро ба хотир оварда, яктоғӣ мисол нависед:

Намуна:

Шаҳло ҳамсоияи мо буд.

Муқаннаъ ба рафтаи иҷозат дод.

Машқи 185. Аз калимаҳои зерин истифода бурда ҷумлаҳо созад ва фарқи маънои онҳоро шарҳ диҳед:

Бур — бўр

шеър — шер

хурд — хӯрд

баъд — бад

куш — кӯш

Намуна:

1. Ин бача аз ӯ хурд будааст.

2. Пеш аз хӯрок хӯрдан дастро бо собун шӯед.

(Яъне дар ҷумлаи аввал калимаи «хурд» сифат буда, дар ҷумлаи дуюм калимаи «хӯрд» феъл аст).

Машқи 186. Ҷавоби дурусти саволҳои тестино ёбед:

1. Калимаи **пахтатозакунӣ** кадом ҳиссаи нутқ аст?

А. Сифати мураккаб

В. Шумора

С. Зарфи мураккаб

Д. Ҷонишин

Е. Исми мураккаб

2. Калимаҳои **ин, он, ҳамин, ҳамоно** кадом ҳиссаи нутқанд?

А. Исм

В. Сифат

С. Ҷонишин

Д. Зарф

Е. Феъл

Машқи 187. Калимаҳои чилсола, ҳазорсола, панҷмоҳа, даҳсӯма, дутина ва чоррӯзаро бо рақам нависед.

Намуна: чилсола — 40-сола

Машқи 188. Шеърни Сафармуҳаммад Любиро ифоданок хонед ва аз ёд кунед.

ОРИЁН

Ориён, ориён — қавми озодагон,
Фаҳри инсоният. нур аз бостон.
Зеби дунё бувад нури фарҳанги мо,
Шӯълаи олам аст шеърӯ оҳанги мо.
Андар илму ҳунар мо давоми туем,
Вориси шӯҳрату нангу номи туем.

ЎЗГАРТИРИШ:

Ба забони тоҷикӣ

бағоят
бур
бур
шеър
шер
хурд
хурд
баъд
бад
ворисон
шӯҳрат

Ба забони русӣ

очень
ржъ
мел
стихотворение
лев
маленький
ел, кушал
потом
плохо
наследники
слава

Ба забони узбекӣ

бағоят, жуда ҳам
кесмоқ
бур
шеър
шер
кичик
овқатланди
кейин
ёмон
ворислар
шӯҳрат

МАВОДИ ИЛОВАҒИ БАРОИ ИНКИШОФИ НУТҚ

ҚАҲРАМОНОН АБАДЗИНДААНД

Дар Ҷанги Бузурги Ватанӣ, ки Германияи фашистӣ 22-юми июни соли 1941 аҳдшиканона ба Иттиҳоди Шӯравӣ ҳучум кард, ҷавонони тоҷик низ иштирок карда, дар муҳофизати Ватан қаҳрамониҳо нишон додаанд.

Яке аз онҳо Ҳодӣ Кенчаев аст. Ҳодӣ Кенчаев соли 1914 дар қишлоқи Қистакӯзи шаҳри Хучанд таваллуд ёфтааст. Соли 1938 ӯро ба сафи артиш (армия)-и Шӯравӣ даъват мекунад. Аз соли 1941 ӯ дар муҳорибаҳо иштирок карда, соли 1943 командири тӯпҳои танкзан таъйин мегардад. Вақте ки қисми Кенчаев аз назди деҳаи Покровкаи Украина мегузашт, танкҳои душман бо номи «Паланг» ба ҳучум даромаданд. Кенчаев бо тӯпи худ танки «Паланг»-и пешсафро ба нишон гирифт. Даре нагузашта, танки дуюм ва сеюм низ аз қор баромад. Ҳодӣ Кенчаев дар ин муҳориба чор танки душманро нобуд сохт. Ҳамин тавр, ҳучуми танкҳо гардонида шуд.

21-уми сентябри соли 1943 ба Ҳодӣ Кенчаев унвони Қаҳрамони Иттиҳоди Шӯравӣ дода шуд.

Ҳодӣ Кенчаев соли 1993 дар шаҳри Душанбе вафот кардааст. Пулемёти ӯ дар осорхонаи шаҳр гузошта шудааст.

САВОЛ ВА СУПОРИШ
ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ
САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР

Ба зери исмҳои хос як хат кашед. Ҷумлаи аввалро тарҷума кунед. Подчеркните имена собственные. Переведите первое предложение. Хос отлар тағига чизиб қўйинг. Биринчи гапни таржима қилинг.

ДАРАХТИ ЧИНОР

Набототшинос Имомназар Қудратов менависад, ки дарахти чинор умри дароз мебинад.

Ин дарахт то ду ҳазор сол умр дорад. 50 метр дароз шуда, то 28—30 метр ғафс мешавад. Одамон ҷӯби онро аз замони қадим ҳамчун масолеҳи бинокорӣ барои фаршу шифти хонаҳо, сохтани асбобҳои рӯзгор ва ҷевону мизҳо қор мефармоянд.

Ин дарахти азимчусса бо решаҳои боқуввати худ кӯҳхоро аз вайроншавӣ ва киштхоро аз обхезӣ бозмедорад. Шоире дар ситоиши дарахти чинор фармудааст:

Баргҳои ин дарахти қадбаланд
Дар дами шаббода бозӣ мекунанд.
Дар миёни он ба сози дилписанд
Чондорон лонасозӣ мекунанд.

АНЪАНАҲОИ СОЛИНАВИИ ОЛАМИЁН

Баргузориҳои Соли нав дар ҳама ҷо як хел нест.

✱ Дар Осиёи Миёна мардум онро 21-уми март ҳамчун иди Соли нав — иди Наврӯз пешвоз мегиранд.

✱ Соли нав дар Бирма дар рӯзҳои тафсони моҳи апрел сар шуда, як ҳафта одамон ба ҳамдигар обпошӣ мекунанд. Фестивали об барпо мешавад.

✱ Дар Фаронса Соли навро 1-уми март ҷашн мегирифтанд. Аз соли 1564 бо амри шох Карли IX ин ҷашн ба 1-уми январ гузаронида шуд.

✱ Дар Италия Соли навро 1-уми январ ид мекунанд. Мардуми он одати ачибе доранд. Онҳо зарфҳои кӯҳнаро шабона аз тирезаҳо ба берун партофта, ин одатро боиси сарватмандшавии хонадон мешуморанд.

Оё Шумо медонед, ки Соли нав боз дар кучо чӣ тавр ид карда мешавад? Агар донед, нақл кунед.

БУНЁДИ КОХИ НУР

Рогун корзори воқеии нангу номус, арсаи ҳақиқии корнамоиву фидокории умумихалқӣ ба хотири ободӣ ва ояндаи дурахшони Тоҷикистони соҳибистиклол мебошад.

Таърих ва тақдир халқи моро борҳо бо имтиҳони сахту сангин рӯбарӯ кардааст, вале мардуми мо ҳамеша аз онҳо сарбаландонаву аҳлона ва бо муттаҳид гардонидани тамоми зӯру тавоноии худ гузаштаанд...

Имрӯз фурсати ватанхоҳиву ватандорӣ ворисони тамаддуни поксиршти ориёӣ, меросдорони Рӯдакиву Фирдавсӣ, Хайёму Ибни Сино, Носири Хусраву Мавлавӣ, Саъдиву Ҳофиз, Ҷомиву Камоли Хучандӣ ва ҳазорон фарзонаҳои миллат расидааст...

Имрӯз таърих бар дӯши мову шумо — мардуми ша-
рофатманду сарбаланд ва озодаву худшиноси тоҷик боз як
рисолати бузург — бунёди кохи нурро гузоштааст. Ин барои
насли мо ҳам масъулияти азим ва ҳам ифтихору шарафи бузург
мебошад!

Рогун сарчашмаи ифтихори миллии ҳар як фарзанди
Тоҷикистон ва рамзи сарбаландии имрӯзу фардои мост! Рогун
хастии миллати мо ва ҳаёту мамоти давлати Тоҷикистон аст!

Эмомалӣ Раҳмон

ФОЛИ НЕК

Солҳо мегузаштанд. Шӯҳрати Ҳофиз оламгир шуд. Ҳатто
баъзеҳи сурудаҳои Ҳофизро ғалат хонда, аз он ба тарзи худ
«лаззат» мебуданд.

Нақл мекунам, ки рӯзе Ҳофиз аз роҳи мегузашт ва мардери
дид, ки хишт мерезад ва шеърҳои ӯро замзама мекунад. Аммо
ягон мисраъро дуруст намехонад. Ҳофиз ҳам роҳро монда, аз
болои хиштҳои ӯ гузашт ва ҳамаро вайрон кардан гирифт.
Хиштрез аз ин огоҳ шуда, бо ғазаб гиребони Ҳофизро гирифта:

— Мардак, магар девона шудӣ, ки хиштҳои бо арақи
чабин рехтаи маро вайрон мекуни? — гуфт.

Ҳофиз ба охиштагӣ ҷавоб дод:

— Чунки шеърҳои бо хуни чигар навиштаи маро ғалат
мехонӣ, оё инсоф дорӣ?

Баробари шунидани ин сухан дасти марди хиштрез суст шуд
ва дар тааҷҷуб афтод, ки ғўяндаи он шеърҳо чунин одами хоксор
ва одӣ будааст. Замоне ӯ худро хушбахттарин одам тасаввур
кард ва воҳӯрии худро бо Ҳофиз фоли неки зиндагӣ донист.

САВОЛ ВА СУПОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОИШИРИҚЛАР

1. Дар боран Ҳофиз Шерозӣ шумо чӣ медонед? Что вы знаете про Гафиза Ширази? Ҳофиз Шерозий ҳақида нимани биласиз?
2. Байни хиштрез ва Ҳофиз чӣ воқеа рӯй дод? Что произошло между формовщиком кирпичей и Гафизом? Ҳофиз ва хиштчи орасида нима буди?
3. Аз ғазалҳои Ҳофиз якеро аз ёд гӯед. Перескажите наизусть одну из газелей Гафиза. Ҳофиз ғазалларидан бирини айтиб беринг.

ЧАНГ БО ХИРС

Чўпон Маҳмуд Шукуров хангоми дар кӯҳсор чаронида ни гуёфандон бо хирсе дучор шуд. Хирс дар байни рама даромада, гуёфандонро бекарор мекард. Сағҳо ҳам ба вай наздик шуда наметавонистанд, зеро хирс хеле бадҳайбат буд.

Чўпони далер ба зудӣ аз ҳодиса хабардор шуда, ба хирс ҳучум кард. Вай бо асон худ ба фарқи сари он зад. Хирс аз зарбаи чўб хеле гаранг шуда бошад ҳам, ба чўпон сар намефурувард. Дар байни хирс ва чўпон ҷанги тан ба тан сар шуд. Хирс чўпонро ба замин ҳобондани шуд, вале чўпон ҳушёрӣ карда, корди худро гирифта, ба фарқи сари хирс зад. Маҳмуд дувоздаҳ ҷойи хирсро захмдор кард. Хирс ба замин афтид. Чўпони диловар гуёфандонро аз ҳучуми ҳайвони дарранда раҳонид.

САВОЛ ВА СУЎРОНИ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОНШИРИҚЛАР

1. Вокса дар кучо рӯй додааст? Ҷде произошло событие? Вокса каерда содир бўлди?
2. Дар ҷанги ду тан кӣ ғолиб шудааст? Кто победил в борьбе между ними? Курашда икки баҳодирнинг қайси бири ғолиб бўлди?
3. Дар бораи қаҳрамонии ба ҳамин монанди худ ё дӯстону рафиқонатон нақл кунед. Расскажите про свои отважные поступки или ваших друзей и знакомых. Шу қабил ҷасорат кўрсатган дӯстингиз ёки танишингиз ҳақида сўзлаб беринг.

РҶБОҲИ ЗИРАК ВА ГУРГИ ҒОФИЛ

Рӯбоҳе бо як гург ҳамсӯҳбат ва рафиқ буд. Рӯзе ба боғ рафтанд, ки дараш маҳкам буду девори пурхор дошт. Гирди он гардиданд, то ба сӯроҳе расиданд, ки барои рӯбоҳ васеъ буду барои гург танг. Рӯбоҳ осон даромаду гург бо заҳмати бисёр. Ангурҳо диданд ва меваҳои рангоранг ёфтанд.

Рӯбоҳ зирак буд, ҳолӣ берун баромаданро мулоҳиза намуд, гурги ғофил ҷандон ки тавонист, бепхӯрд. Ногоҳ боғбон оғош шуда, чӯбе бардошту ба тарафи онҳо давид. Рӯбоҳи бориқмиён зуд аз суроҳи баромада рафту гурги бузургшикам дар он дармонд. Боғбон ба вай расида, бо чӯбдасташ ҷандон зад, ки гург на мурдаву на зинда, бо пусти даридаву пашмиҳои қанда аз он тангной берун рафт.

1. Рӯбоҳ ва гург ба кучо рафтанд? Куда пошди лиса и волк? Тулки ва бӯри қарға кетди?
2. Кӣ зирактар будааст, гург ё рӯбоҳ? Кӯ оқазался умнее, лиса или волк? Ким зийрак экан, тулками ё бӯри?
3. Дар бораи ҳодисаҳои бо гург ва рӯбоҳ алоқаманд нақл кунед. Расскажите подобные истории о лисе и волке. Тулки ва бӯри ҳақида билган воқеаларингизни айтиб беринг.

МУКОЛАМАИ ДУ МУХЛИСИ ФУТБОЛ

- Шоқирҷон!
- Лаббай.
- Ту бозии футболро дӯст медорӣ?
- Бале. Валиҷон, ту чӣ?
- Ман ҳам.
- Дирӯз бозии тимҳои «Истиқлол»-и Душанбе ва «Вахш»-и Қўрғонтеппаро тамошо кардӣ?
- Ҳа, ман бо ҳамроҳии падарам он бозиро тамошо кардам.
- Бозӣ чӣ хел гузашт?
- Хеле пуршиддат.
- Ҳисоби бозӣ чанд шуд?
- 0:0 (сифр бар сифр).
- Кадом тим беҳтар бозӣ кард?
- Ба назарам, бозингарони «Истиқлол» беҳтар бозӣ карданд, вале аз лаҳзаҳои қулай истифода бурда натавонистанд. Шоқирҷон, дар бозии оянда «Истиқлол» бо кадом тим бозӣ мекунад?
- Рӯзи шанбе дар ҳамин майдон «Истиқлол» тими «Регар» ТАДАЗ-ро қабул менамояд.
- Ин бозӣ хеле пуршиддат мегузаштагист?
- Албатта, зеро тими «Регар» ТАДАЗ айнаи ҳол дар ҷойи аввал қарор дорад.
- Ту ба ин бозӣ меой?
- Албатта. Ту чӣ?
- Ман ҳам меоям.
- Хайр, то боздид.
- Хайр.

ГУФТУГУ БО ТЕЛЕФОН

- Ало, Мавлуда!
— Лаббай.
— Ман — Сулҳия. Гӯй, ки вазифаи хонагӣ аз фанни забони давлатиро иҷро кардӣ?
— Ҳоло не.
— Чаро?
— Чунки ба қору бори хона машғул будам. Ту чӣ?
— Ман вазифаро иҷро кардам, вале ба қору бори хона сар накардаам.
— Ҳеҷ гап не, то шом боз 3 соати дигар ҳаст. Дар ин муддат ҳамаашро иҷро мекунем.
— Албатта.
— Хайр, то пагоҳ.
— Хайр.

САВОЛ ВА СУПОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР

1. Муколамаҳои болоиро ҳонда калимаҳои душворфаҳми онро навишта, тарҷума кунед. Прочитайте диалог, перепишите трудные слова и переведите их. Сухбатни ўқинг. Қийин сўзларни ёзиб олинг ва таржима қилинг.
2. Бо дўстонатон муколама кунед. Составьте диалог со своими друзьями. Дўстларингиз билан сухбат уюштинг.

ТАЪРИХИ ЧАШНИ НАВРӯЗ

- Ҳар як фасл ва ҳар як чашн таърихи пайдоиш дорад.
Чашни Наврӯз, ки ба фасли баҳор рост меояд, бо номи Чамшед вобаста аст. Абулқосим Фирдавсӣ мефармояд:
Ба Чамшед — ба гавҳар афшонданд,
Мар он рӯзро рӯзи нав хонданд.
Шоир Умари Хайём дар «Наврӯзнама» ном асараш менависад: «Чун Чамшед он рӯзро дарёфт, «Наврӯз» ном ниҳод ва чашн оин овард. Ва пас аз он подшоҳон ва дигар мардумон бад-ӯ иқтидо карданд».
- Ҳамин тавр, рӯзе, ки шоҳ Чамшед ба сари тахт нишаст, он рӯз чашни Наврӯз ва Соли нав эълон шуд.

1. Сифатхон Наврӯзро шарҳ диҳед. Расскажите про Навруз. Навруз сифатлари ҳақида гапириб беринг.
2. Таърихи пайдонши ин калимаро маънидод кунед. Дайте разъяснение происхождения этого слова. Наврӯз сӯзини изоҳлаб беринг.
3. Чумлаи охирро тарҷума карда, сарчумла ва чумлаи пайравии онро ёбед. Переведите последнее предложение. Найдите в нём главное и придаточное предложения. Охирги гапни таржиما қилинг. Биринчи ва иккинчи даражали гапларни ажратинг.

ҲИКОЯТИ СУЛТОНИ ЯМАН

Подшоҳе бози давлате дошт, ки бисёр ўро дӯст медошт. Рӯзе бо азми шикор берун рафт, то ба пойи кӯҳе расид. Шоҳ хоҳиши кабоб намуд. Ғуломон кабоб ҳозир карданд. Синас шоҳ об талабид. Об набуд. Бархоста танҳо савор гашт ва рӯ ба саҳро меомад, то ба пойи кӯҳе расид. Зери кӯҳ сабзор ва чашмаи обе дид. Аз ҳасрати оташ (ташнағӣ) ҷомро пур кард, ки биёшомад. Боз боли худро ба ҷом зад, об рехт. Шоҳ хашмгин шуд, бозро ба замин зад, боз ғавран ҷон дод. Подшоҳ пушаймон шуда ба худ гуфт: — Биравам ба сари ин чашма, бубинам, ки обии чашма чаро зард буд?

Андаке болотар рафт, аждаҳос дид, ки болон чашма истода об меҳӯрд. Шоҳ тарсид. Аждаҳо бӯи нафаси одамизодро ҳис намуда, нафас қуллоб кард, ки шоҳро фуру барад. Шоҳ ғирор кард, қадре ки роҳ рафта хаста шуд, аз асп ниёда гашта ба ғӯшае нишаст, то лашкариёнаш расиданду шоҳро ба маркаб савор карда, ҳаракат намуданд. Шоҳ аз куштани боз малул буд, вале пушаймонӣ суд надошт.

Аз «Чиҳил тӯтӣ»

- Ривоятро ифоданок хонед ва нақл кунед.
Прочитайте выразительно легенду и перескажите её.
Ривоятни ифодали ўқинг ва гапириб беринг.

ҲОИДАИ ҚИССАҲОНИ

Бидон, ки қисса хондан ва қисса шунидан фондан бисёр дорад. Аввал, он ки аз аҳволи гузаштагон хабардор шавад. Дуюм, он ки чун ғароибу аҷоиб шунавад, назари ӯ кушода гардад. Сеюм, чун меҳнат ва шиддати гузаштагон шунавад, донад, ки ҳеҷ кас аз банди меҳнат озод набудааст, ӯро тасалло бошад. Чаҳорум, чун заволи молу мулки салотини гузашта шунавад, дил аз моли дунё бардорад ва донад, ки ба касе вафо накарда ва нахоҳад кард. Панҷум, ибрати бисёр ва таҷрибаи бешуморе ӯро ҳосил ояд. Пас, маълум шуд, ки дар қиссаҳои гузаштагон фондае ҳаст, агар воқея бошад ва бар он ваҷҳ, ки вучуд дошта бошад, хонда шавад, хонандаву гуяндаву шунавандаро аз он фондае расад.

Нагуянд аз сари бозича ҳарфе,
К-аз он панде нагирад соҳиби хуш.
В-агар сад дафтари ҳикмат ба аблаҳ
Бихонӣ, оядаш бозича дар гӯш.

Ҳусайн Воизи Қошифӣ

САВОЛ ВА СУПОРИШ ВОПРОСЫ И ЗАДАНИЯ САВОЛ ВА ТОПШИРИҚЛАР

1. Матро ифоданок хонед. Талаффузи кадом калимаҳо барои шумо мушкул аст? Прочитайте выразительно текст. В произношении какого слова вы затрудняетесь? Матни ифодали ўқинг. Қайси сўзни айтиш сизга қийин бўлди?
2. Аз мазмуни панд ба худ чӣ хулоса баровардед? К какому заключению вы пришли, прочитав текст? Матни ўқиб қандай хулосага келдингиз?
3. Калимаҳои душворфаҳми онро навишта гиред ва тарҷума кунед. Перепишите трудные слова и переведите их. Қийин, тушунарсиз сўзларни ёзиб олинг ва уларни таржима килинг.

ҲАМА АЗ Ӯ ХУРСАНД

Раҳимчонро ҳаман бачаҳои деҳаамон дӯст медоранд. Вай дар мактаб бо баҳои хубу аъло меҳонад. Бачаи ҳалиму хушмуомила ва меҳрубону ҳалолкор аст.

Рӯзе вай аз саҳро омада истода, ногоҳ чашмаш ба ҳамёни дар қанори роҳ ҳобида афтод. Ҳамён шиноснома ва 220 сомонӣ

пул доштааст. Аз шиноснома соҳиби пул ҳам маълум шуд.
Ў нафақахӯри деҳа Исмоил Каримов будааст. Раҳимҷон ҳамона
бозёфташро ба хонаи соҳибаш бурда супорид.

Аз ин рафтори хуби писари ғаёлу поквичдон Раҳимҷон
ҳам Исмоилбобо хурсанд шуду ҳам ҳамаи рафиқонаш.

«Маорифи Тоҷикистон»

ПАНДИ НҶШЕРВОН

Солҳои охир саросари кишварамонро ташаббуси
ниҳолшинӣ фаро гирифтааст. Касе ин амали хайро дида,
худро дар қанор гирифта наметавонад. Чӣ ташаббуси хуб!
Аммо, мутаассифона, онҳое, ки ба танаи дарахте теша мезананд,
боре ҳам аз худ мепурсида бошанд, ки ҳуди онҳо дар тӯли
ҳаёташон чанд ниҳол шинондаанд? Ду ҳазор сол пеш Нӯшервон
панд меод: «То дарахти нав нашинонед, дарахти кӯҳнаро
набуред». Агар мо худро ворисони ниёгон донему ободию
сарсабзии Тоҷикистони азизро хоҳем, ин пандро ҳамчун ҳалқа
бар гӯш бояд дошта бошем.

Маҳмадулло Лутфуллоев

БАЙТҲО

Чу инсонро набошад фазлу эҳсон,
Чӣ фарқ аз одамай то нақши девор?

* * *

Шукронаи зӯроварии рӯзи ҷавонӣ
Он аст, ки қадри падари пир бидонӣ.

Саъдии Шерозӣ

Ҷавонмардо, ҷавонмардӣ биёмӯз,
Зи мардони ҷаҳон мардӣ биёмӯз!
Дарун аз кини кинҷӯён ниғаҳ дор,
Забон аз таъни бадгӯён ниғаҳ дор.

Абдулраҳмони Ҷомӣ

Ҳар суҳан нест лоиқи гуфтан,
Ҳар суҳан нест қобили суфтан.

* * *

Суҳанеро, ки дар мақол оӣ,
Аввал он беҳ, ки дар ҳаёл оӣ.

Камолуддини Биноӣ

ТОЧИКИСТОН НУРИ ЧАШМОНИ МАН АСТ

Гулшани пурнеъматӣ даврони ман,
Манбаи илҳомӣ бепоёни ман,
Қувва дар дил, нур дар чашмони ман,
Ҳам ба ҳар як дарди ман дармони ман.

Ин диёри Тоҷикистони ман аст,
Модари дилбанду ҷонони ман аст.

Дар канораш нозу ҷавлон мекунам,
Хизматашро аз дилу ҷон мекунам,
Сурма хокашро ба чашмон мекунам,
Ҷон фидои Тоҷикистон мекунам.

Тоҷикистон нури чашмони ман аст,
Ҳастии ман, фаҳри ман, шони ман аст.

Бобо Ҳоҷӣ

МАКТАБАМ

Мақтабам, нури дидагонам — ту!
Мақтабам, умри ҷовидонам — ту!
Мисли модар мӯнису ғамхорӣ,
Мақтабам, ёри меҳрубонам — ту!
Бахту шодӣ мудом ёри ман,
Мақтабам, боғи беҳазонам — ту!

Гулчеҳра Сулаймонӣ

МУНДАРИЧА

Дарси 1. Такрори дарсҳои гузашта.....	3
Дарси 2. Такрори боби морфология ва синтаксис.....	5
Дарси 3. Тартиб додани матнҳои шифоӣ ва хаттӣ.....	8
Дарси 4. Такрори порчаҳои назм ва наср.....	11
Дарси 5. Кори амалӣ (диктанти санҷиш).....	13
Дарси 6. Хониши мустақилона.....	13
Дарси 7. Инкишофи нутқ.....	15
Дарси 8. Нақлу ривоятҳо дар бораи Абӯалӣ ибни Сино.....	17
Дарси 9. Инкишофи нутқ.....	20
Дарси 10. Маълумоти умумӣ дар бораи ҳиссаҳои нутқ.....	24
Дарси 11. Исм. Таркиби морфологии исм.....	26
Дарси 12. Калимасозии исм.....	28
Дарси 13. Кори амалӣ.....	32
Дарси 14. Сифат ва ҳелҳои он.....	32
Дарси 15. Калимасозӣ дар сифат.....	35
Дарси 16. Кори амалӣ.....	37
Дарси 17. Шумора.....	39
Дарси 18. Сохти шумора. Ҳелҳои шумора.....	41
Дарси 19. Инкишофи нутқ.....	43
Дарси 20. Кори амалӣ.....	46
Дарси 21. Хониши мустақилона.....	46
Дарси 22. Хониши мустақилона.....	49
Дарси 23. Кори амалӣ. Ҳуҷҷатгузорӣ.....	51
Дарси 24. Феъл ва асосҳои он.....	53
Дарси 25. Тасрифи феъл.....	56
Дарси 26. Кори амалӣ	58
Дарси 27. Замонҳои феъл.....	58
Дарси 28. Сохти феълҳо.....	60
Дарси 29. Таҳлили қорҳои хаттӣ. Такрори дарсҳои гузашта.....	62
Дарси 30. Инкишофи нутқ.....	65
Дарси 31. Хониши мустақилона.....	67
Дарси 32. Такрори дарсҳои гузашта.....	69
Дарси 33. Ибора. Ҳелҳои ибора.....	71
Дарси 34. Сохти ибора. Алоқаи калимаҳо дар ибора.....	72

ҚОСИМОВА ШАРОФАТ
МАҲКАМОВ САЙФУЛЛОҲ БЕРДИЕВИЧ

ЗАБОНИ ДАВЛАТӢ

(тоҷикӣ)

Китоби дарсӣ барои синфи 10

Мухаррир: З. Тоҳириён
Мухаррири техникӣ: У. Ким
Мухаррири ороиш: Ш. Одилов
Саҳифабанди компютерӣ: Ф. Шерзод

Ба чоп 11.03.2010 иҷозат дода шуд. Андозаи 60x90¹/₁₆. Гарнитурани
«Times New Roman TJ» Ҷузъи чопии шартӣ 9,5.
Адади нашр 34 000 нусха. Супориши № 03